

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ-
MASTER IN LAW AND ECONOMICS»**

Τίτλος διπλωματικής εργασίας:

**ΑΞΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΟΧΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
ΜΕΤΑ ΤΟΝ Ν. 4548/2018 ΠΕΡΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ Α.Ε.**

**Επιμέλεια: Φιλίνη Αγγελική
Α.Μ: ΜΔΟ 1765**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια:
Δρ. Αριστέα Σινανιώτη - Μαρούδη

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2020

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο **“ΑΞΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΟΧΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΩΝΥΜΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ Ν. 4548/2018 ΠΕΡΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ Α.Ε.”** έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

Υπογραφή Μεταπτυχιακής Φοιτήτριας

Όνοματεπώνυμο **Φιλίνη Δ. Αγγελική**

Ημερομηνία **06/05/2020**

Copyright © Φιλίνη Δ. Αγγελική, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν την συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία αυτή, η οποία τιτλοφορείται «Αξιώσεις της εταιρίας και των μετόχων κατά του διοικητικού συμβουλίου στην ανώνυμη εταιρία μετά τον Ν. 4548/2018 περί αναμόρφωσης του δικαίου των Α.Ε.», σκοπός είναι να παρουσιαστεί α) το σύστημα ευθύνης των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου όπως αυτό προβλέπεται στον νέο Ν. 4548/2018, αποτελώντας το αντιστάθμισμα της ευρύτητας των εξουσιών του ΔΣ, β) τη δικαστική ενάσκηση των αξιώσεων της εταιρίας έναντι των μελών του διοικητικού συμβουλίου καθώς και γ) ο προβληματισμός για τη δυνατότητα ατομικής άσκησης των εταιρικών αξιώσεων από μεμονωμένους μετόχους.

Μετά την παρέλευση σχεδόν εκατονταετίας από την εισαγωγή του Κ.Ν. 2190/1920, από 1.1.2019 τη θέση του στην ιστορία του δικαίου των Α.Ε. έλαβε ο Ν. 4548/2018 για την «Αναμόρφωση του Δικαίου των ανωνύμων εταιριών» (ΦΕΚ Α' 104/13.06.2018), αν και ο Κ.Ν. θα συνεχίσει να εφαρμόζεται, στο μέτρο των οριζόμενων με τις μεταβατικές διατάξεις του άρθρου 187 Ν.4548/2018, όπως αυτό ισχύει μετά την τροποποίησή του με το άρθρο 49 παρ. 15 του Ν. 4587/2018. Ο ίδιος ο τίτλος του Ν. 4548/2018 προδίδει τις επιδιώξεις των συντακτών του, ήτοι την «αναμόρφωση του δικαίου των ανωνύμων εταιριών», καθώς η ίδια η λέξη «αναμόρφωση» σημαίνει «ριζική αλλαγή και βελτίωση» και υποδηλώνει ότι αυτός ο νόμος δημιουργεί ένα «νέο δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας». Συνεπώς ο νέος νόμος υποδηλώνει, κατά τους συντάκτες του, μια μεταρρυθμιστική λειτουργία¹.

Το Διοικητικό Συμβούλιο είναι το κατ' αποκλειστική αρμοδιότητα, διαχειριστικό και εκπροσωπευτικό όργανο της Α.Ε. Σύμφωνα με τα άρθρα 86 και 77 του Ν. 4548/2018, το Δ.Σ. διαχειρίζεται τις υποθέσεις της εταιρίας, εντός και εκτός αυτής, και είναι επιφορτισμένο με το έργο της διαρκούς επιδίωξης του σκοπού της. Βεβαίως, η δράση του ΔΣ και η ελευθερία του κατά τη λήψη των αποφάσεων προσδιορίζεται αλλά και περιορίζεται από το νόμο, το καταστατικό, τις αποφάσεις των γενικών συνελεύσεων αλλά και από τον ίδιο τον εταιρικό σκοπό, όσον αφορά στην εσωτερική διαχείριση. Με βάση τα ανωτέρω, επειδή το ΔΣ αφ' ενός κατέχει πρωτεύοντα και αποφασιστικό ρόλο για την λειτουργία και την πορεία της εταιρίας και αφ' ετέρου τα μέλη του ΔΣ διαχειρίζονται ουσιαστικά ξένη περιουσία, αυτή της εταιρίας και κατ' επέκταση των μετόχων, είναι εμφανής η ανάγκη να θεσπιστούν κανόνες που θα διασφαλίζουν την ορθή και αποτελεσματική λειτουργία του ΔΣ και ταυτόχρονα θα ρυθμίζουν τα ζητήματα ευθύνης των μελών του ΔΣ, όταν δεν εκπληρώνουν ή εκπληρώνουν πλημμελώς τις υποχρεώσεις τους.

Στην παρούσα θα εξετασθεί το ζήτημα τόσο της εσωτερικής όσο και εξωτερικής (έναντι των μετόχων) ευθύνης των μελών του Δ.Σ. υπό το πρίσμα του νέου Ν. 4548/2018, προβαίνοντας

---

¹ Σπήλιος Αντ. Μούζουλας (2019), Η ανα(δια)μόρφωση του Δικαίου των Ανωνύμων Εταιριών από τον ν. 4548/18, σε: ΕεμπΔ τεύχος Γ' έτος 2019, σελ. 500

παράλληλα σε μια σύγκριση μεταξύ των δύο νομοθετημάτων προκειμένου να αναδειχθούν οι διαφορές και οι καινοτομίες που εισήγαγε ο νέος νόμος στο πεδίο της ευθύνης των μελών του Δ.Σ. και της αποκατάστασης της ζημίας τόσο της εταιρίας όσο και των μετόχων που ζημιώθηκαν από πράξεις ή παραλείψεις των διαχειριστών της εταιρίας κατά την διαχείριση της εταιρικής περιουσίας. Βασικοί άξονες για την μελέτη των ως άνω ζητημάτων, θα αποτελέσουν η ανάλυση και η ερμηνεία τόσο του νέου Ν. 4548/2018 και του προϊσχύσαντος Κ.Ν. 2190/1920, όσο και οι απόψεις της θεωρίας και της νομολογίας επί του προβληματισμού που τίθεται στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσης για την δυνατότητα άσκησης αγωγής για την αποκατάσταση της υφιστάμενης ζημίας από μεμονωμένους μετόχους, υπό το πρίσμα ότι η οργάνωση των μέσων της εταιρίας κατευθύνεται προς την επίτευξη της εν γένει οικονομικής ευημερίας αυτής, μέσω της ικανοποίησης ενός μακροπρόθεσμου συμφέροντος κοινού για όλους τους μετόχους (του εταιρικού συμφέροντος)².

---

² Λ. Αθανασίου (2010), Μέτοχοι και εταιρική εποπτεία, Η ενεργός ανάμειξη των μετόχων στις εταιρικές αποφάσεις ως μέσο άσκησης εποπτείας στη διοίκηση της α.ε. (Σειρά: ΜΕΛΕΤΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ & ΕΤΑΙΡΙΩΝ, Διεύθυνση Σειράς: Ευ. Περάκης), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 7

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	4
Κεφάλαιο 1^ο: Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ Δ.Σ. ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ .	8
1.1. Εισαγωγή 1 ^{ου} κεφαλαίου	8
1.2. Ο κανόνας της εσωτερικής ευθύνης	9
1.3. Η θεμελίωση της αστικής ευθύνης των εταιρικών διοικητών	10
1.3.1. Οι δύο βασικές υποχρεώσεις των εταιρικών οργάνων:.....	10
I. Η υποχρέωση επιμέλειας (Duty of care)	10
II. Η υποχρέωση πίστης (Duty of loyalty)	13
1.3.2. Τι συνιστά πλημμελή διαχειριστική συμπεριφορά.....	15
1.4. Μέτρο ευθύνης - Βαθμός υπαιτιότητας.....	16
1.4.1 Η έννοια του διαχειριστικού πταίσματος ως μορφή παράνομης συμπεριφοράς και υπαιτιότητας υπό τον προισχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920.....	17
1.4.2. Η απαιτούμενη υπαιτιότητα υπό τον Ν. 4548/2018.....	21
1.5. Κριτήρια απαλλαγής/αποκλεισμού της ευθύνης – Το ανεύθυνο του Δ.Σ	24
1.5.1 Η επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία	25
1.5.2. Σύνομη απόφαση Γενικής Συνέλευσης (Γ.Σ.).....	29
1.5.3. Εύλογη επιχειρηματική απόφαση - Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως (Business Judgment Rule)	32
1.6. Συμπεράσματα 1 ^{ου} κεφαλαίου	37
Κεφάλαιο 2^ο: ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΝΑΣΚΗΣΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΣΕΩΝ ΤΗΣ Α.Ε. ΣΕ ΒΑΡΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΙΚΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΩΝ ΤΗΣ.....	38
2.1. Εισαγωγή 2 ^{ου} κεφαλαίου	38
2.2. Έννοια και ratio της εταιρικής αγωγής.....	39
2.3. Παραγραφή των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης	40
2.4. Παραίτηση ή συμβιβασμός της εταιρίας από τις αξιώσεις της	42
2.5. Προυποθέσεις υποχρεωτικής και δυνητικής ενεργοποίησης του μηχανισμού της εταιρικής αγωγής υπό τον προϊσχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920.....	44
2.6. Άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας κατά των μελών του Δ.Σ. υπό το πρίσμα του Ν. 4548/2018.....	47
2.6.1. Άσκηση της εταιρικής αγωγής αυτοβούλως από το διοικητικό συμβούλιο.....	48
2.6.2. Αίτηση των μετόχων της μειοψηφίας του 1/20 του καταβεβλημένου κεφαλαίου	51
2.6.3. Αίτηση των μετόχων πλειοψηφίας.....	54
2.7. Η ειδική εκπροσώπηση της Α.Ε. - διορισμός ειδικών εκπροσώπων προς διεξαγωγή της δικής επί της εταιρικής αγωγής	56
2.8. Συμπεράσματα 2 ^{ου} κεφαλαίου	60
Κεφάλαιο 3^ο: ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΜΕΤΟΧΩΝ - ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ	61

3.1. Εισαγωγή 3 ^{ου} κεφαλαίου	61
3.2. Έννοια και έκταση της εξωτερικής ευθύνης.....	61
3.3. Διάκριση άμεσης και αντανακλαστικής – έμμεσης ζημίας	64
3.4. Διάκριση των όρων «εταιρική αγωγή» και «ατομική εταιρική αγωγή»	66
3.5. Η νομική θέση του μετόχου στην Α.Ε. και η μετοχική σχέση.....	67
3.6. Αξίωση του μετόχου για αποκατάσταση της έμμεσης – αντανακλαστικής ζημίας	70
3.6.1. Ο κανόνας της απαγόρευσης έγερσης εταιρικών αξιώσεων από μεμονωμένους μετόχους.....	70
3.6.2. Οι απόψεις της θεωρίας.....	72
3.6.3. Οι απόψεις της νομολογίας.....	76
3.7. Δυνατότητα αποκατάστασης της άμεσης ζημίας του μετόχου	78
3.8. Συμπεράσματα 3 ^{ου} κεφαλαίου	80
ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	82
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ	90

Κεφάλαιο 1^ο: Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ Δ.Σ. ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ

1.1. Εισαγωγή 1^{ου} κεφαλαίου

Η σχέση ανάμεσα στην ανώνυμη εταιρία και το διοικητικό της συμβούλιο δεν είναι έννομη (και μάλιστα ενοχικού δικαίου) σχέση ανάμεσα σ' ένα πρόσωπο και σε μια ομάδα προσώπων, αλλά λογική (σωματειακού δικαίου) σχέση ενός όλου προς ένα μέρος του. Το διοικητικό συμβούλιο, πράγματι, είναι όργανο του νομικού προσώπου της εταιρίας³. Στην ανώνυμη εταιρία ο περιορισμός από τη μία πλευρά του κινδύνου για τους μετόχους στο ύψος της εισφοράς τους και η αφαίρεση από την άλλη της διοίκησης της εταιρίας από τους μετόχους της και η ανάθεση της άσκησης της στο διοικητικό συμβούλιο, το οποίο ενεργεί υπό αυτή την έννοια ξένη περιουσία, αφενός μεν επιφυλάσσουν στο Δ.Σ. νευραλγικό ρόλο στη λειτουργία της εταιρίας αφετέρου υπαγορεύουν την καθιέρωση κανόνων που θα διασφαλίζουν την ορθή και αποτελεσματική λειτουργία του, αλλά και την ευθύνη των μελών του, εφόσον δεν εκπληρώνουν ή εκπληρώνουν πλημμελώς τις υποχρεώσεις τους.⁴

Κατά την άσκηση της διοίκησης της εταιρίας, τα μέλη του Δ.Σ. οφείλουν να εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους με επιμέλεια, σύνεση, προς όφελος της εταιρίας και με σκοπό την εκπλήρωση του εταιρικού σκοπού. Η συμπεριφορά αυτή βασίζεται στην τήρηση των οργανικών υποχρεώσεων επιμέλειας και πίστης, στις οποίες εδράζεται η ευθύνη του αρ. 102 Ν. 4548/2018. Συγκεκριμένα, η μεν πρώτη εδράζεται στην υποχρέωση συνετούς και επιμελούς άσκησης των καθηκόντων με βασικό στόχο την εκπλήρωση του εταιρικού σκοπού, ενώ η δεύτερη στην προώθηση των συμφερόντων της εταιρίας και την αποφυγή πράξεων που βρίσκονται σε αντίθεση με τον εταιρικό σκοπό. Η παραβίαση των ως άνω υποχρεώσεων και η επακόλουθη πρόκληση ζημίας στο νομικό πρόσωπο της εταιρίας θέτει το ζήτημα της ευθύνης των μελών του Δ.Σ. έναντι της εταιρίας. Μετά τον νέο Ν. 4548/2018, το άρθ. 102 § 1 αναφερόμενο στην υπαιτιότητα των μελών του ΔΣ, δεν καθιερώνει ευθύνη για κάθε πταίσμα, όπως ίσχυε επί του προϊσχύοντος Κ.Ν. 2190/1920, χαλαρώνοντας το βαθμό ευθύνης των διοικούντων το ν.π της εταιρίας.

Μάλιστα, με το αρ. 77 παρ. 1 εδ. 3 Ν. 4548/2018, καθιερώνεται η συλλογική δράση του Δ.Σ. και εξ αυτού και η συλλογική ευθύνη αυτού. Έτσι τα μέλη ευθύνονται ως από κοινού οφειλέτες εις

---

³ Κ. Παμπούκης σχόλιο επί της ΕφΘεσ 1048/2003, σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου 4/2003, σελ. 1148-1162

⁴ Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 974

ολόκληρον για τις ζημίες της εταιρίας, όταν παραβιάζουν το καθήκον επιμέλειας⁵. Τέλος, ο νομοθέτης με το αρ. 102 παρ. 2 και 4, καθιερώνει το ανεύθυνο του Δ.Σ. και συγκεκριμένα θέτει ορισμένα κριτήρια, πληρουμένων των οποίων οι διοικούντες δεν φέρουν ευθύνη.

Τόσο η θεμελίωση της ευθύνης όσο και οι λόγοι αποκλεισμού αυτής αποτελούν ιδιαίτερως σημαντικά κεφάλαια της λειτουργίας και ανάπτυξης μιας ανώνυμης εταιρίας και αναλύονται διεξοδικά στο παρόν κεφάλαιο.

1.2. Ο κανόνας της εσωτερικής ευθύνης

Σύμφωνα με το άρθρο 102 Ν.4548/2018 (προϊσχύσαν 22^α Ν. 2190/1920) ρυθμίζεται η οργανική εσωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. έναντι της εταιρίας για αποζημίωση από την παράβαση καθήκοντος κατά την διαχείριση των υποθέσεών της. Η ευθύνη αυτή δε, των εταιρικών διοικητών υφίσταται από την κατοχή οργανικής θέσης του Δ.Σ. στην εταιρία και όχι από σύμβαση διορισμού και εργασίας⁶.

Υποχρέωση των μελών του Δ.Σ. αποτελεί η προστασία του νομικού προσώπου της εταιρίας και η διαφύλαξη της εταιρικής περιουσίας προς όφελος των συμφερόντων της εταιρίας, των μετόχων, των πιστωτών και των εργαζομένων αυτής. Συγκεκριμένα, οι διοικητές κατά την άσκηση των καθηκόντων τους θα πρέπει να δρουν με βάση την καλή πίστη, ως συνετοί επιμελητές διοίκησης ξένης περιουσίας και συγχρόνως πρέπει να αντισταθμίζουν τα αντιτιθέμενα συμφέροντα και να δρουν πάντοτε με γνώμονα το υπέρτερο συμφέρον της εταιρίας, όταν λαμβάνουν μια επιχειρηματική απόφαση⁷.

Σε αντιστάθμισμα των μεγάλων εξουσιών που δίδονται στο Δ.Σ. με την ισχύουσα νομοθεσία, ο νόμος προβλέπει το σύστημα ευθύνης των μελών του. Στο Δίκαιο των ανωνύμων εταιριών κατά την πάγια νομολογία και θεωρία, η ευθύνη του Δ.Σ. υφίσταται έναντι της εταιρίας και όχι έναντι των μετόχων και των εταιρικών δανειστών⁸. Εξ αυτού του λόγου κανόνα στο σύστημα ευθύνης των μελών του Δ.Σ. αποτελεί η εσωτερική ευθύνη των μελών του προς την εταιρία. Συνεπώς σε περίπτωση πλημμελούς εκπλήρωσης διαχειριστικών καθηκόντων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα τη ζημία της εταιρίας γεννάται υποχρέωση αποζημίωσης εις βάρος του Δ.Σ.⁹

---

⁵ Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά τον ν. 4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018, σελ. 1601-1615

⁶ Π. Παναγιώτου, (2018), ό.π., σελ. 1602

⁷ Π.Παναγιώτου (2016) Η εταιρική και ατομική αγωγή του μετόχου κατά του Δ.Σ. στην Α.Ε., Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 38

⁸ Ν. Ρόκας (2012) Εμπορικές Εταιρίες, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 7^η έκδοση, σελ. 333

⁹ Ν. Ρόκας, ό.π. σελ.333

1.3. Η θεμελίωση της αστικής ευθύνης των εταιρικών διοικητών

1.3.1. Οι δύο βασικές υποχρεώσεις των εταιρικών οργάνων:

Οι υποχρεώσεις των μελών του Δ.Σ. διακρίνονται συστηματικά σε δύο κατηγορίες: την υποχρέωση επιμελούς άσκησης των καθηκόντων και την υποχρέωση πίστης.

Σαφώς και σε συγκεκριμένες διατάξεις τόσο του νέου νόμου 4548/2018 όσο και του προϊσχύοντος Ν. 2190/1920, προβλέπονται πλείονες επιμέρους υποχρεώσεις των μελών του Δ.Σ. Η ακριβής απαρίθμηση των υποχρεώσεων αυτών δεν είναι εφικτή εκ των προτέρων, δεδομένης της φύσης της δραστηριότητας των μελών του Δ.Σ., η οποία πρώτον μεν εκτείνεται σε πολλαπλά πεδία και δεύτερον δε η αξιολόγηση τήρησης των εκάστοτε υποχρεώσεων συναρτάται από τις ειδικές συνθήκες που επικρατούν σε κάθε συγκεκριμένη επιχείρηση. Με την επιφύλαξη ωστόσο των περαιτέρω ειδικών υποχρεώσεων των μελών του Δ.Σ., το γενικό πλαίσιο άσκησης των καθηκόντων του και η οριοθέτηση της ευθύνης των μελών του καθορίζονται από αυτές τις δύο υποχρεώσεις (πίστης και επιμέλειας), αποτελώντας έτσι τους δύο βασικούς άξονες υποχρεώσεων των εταιρικών διοικητών¹⁰. Οι υποχρεώσεις αυτές βαρύνουν το διοικητή, όχι ατομικά ως πρόσωπο, αλλά ως φορέα του οργανικού αξιώματος, που συνεπάγεται για τον ασκούντα αυτό αυξημένες υποχρεώσεις πίστης επιμέλειας, ενόψει του ότι διοικεί ξένη περιουσία και επιμελείται ξένων υποθέσεων.

I. Η υποχρέωση επιμέλειας (Duty of care)

Η υποχρέωση των μελών του Δ.Σ. για επιμελή άσκηση των καθηκόντων τους απορρέει ευθέως από την απονομή διαχειριστικής και εκπροσωπευτικής αρμοδιότητας και συγκεκριμένα από το συνδυασμό των άρθρων 77 παρ.1,3,4, 79 παρ.1-4, 80 παρ.1,2, 81 παρ.1, 82 και 86, 87 παρ.1,2,3 Ν. 4548/2018¹¹, που αφορούν τις αρμοδιότητες και τις εξουσίες των μελών του Δ.Σ και από το άρ. 102 παρ. 1-4 Ν.4548/2018 που αφορά στην ευθύνη των μελών του Δ.Σ. και το αρ. 96 του ίδιου νόμου¹² περί υποχρέωσης επιμέλειας την οποία οφείλουν να επιδεικνύουν τα μέλη του Δ.Σ. κατά την

---

¹⁰ Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 979

¹¹ Τα ανωτέρω άρθρα αντιστοιχούν στα άρθρα 18 και 22 του προηγούμενου Νόμου 2190/1920. Ε.Περάκης (2019) Το νέο δικαιο της Ανώνυμης Εταιρίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 5^η έκδοση, σελ. 485-486

¹² Τα ανωτέρω άρθρα αντιστοιχούν στο άρθρο 22^α παρ.1 και 2 του προηγούμενου Νόμου 2190/1920. Ε.Περάκης (2019) Το νέο δικαιο της Ανώνυμης Εταιρίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 5^η έκδοση, σελ. 485-486

άσκηση των καθηκόντων τους¹³. Μάλιστα, οι διατάξεις αυτές δεν θεμελιώνουν απλώς τη δυνατότητα του Δ.Σ. προς άσκηση των εξουσιών του, αλλά την υποχρέωση προς πραγματική άσκηση τους.¹⁴ Ειδικότερα, το Δ.Σ. οφείλει να διαχειρίζεται την εταιρική περιουσία και τις εταιρικές υποθέσεις εν γένει με σύνεση και αυξημένη επιμέλεια, την οποία προσδίδει σε αυτό ο επιτελικός του ρόλος.

Περαιτέρω, η υποχρέωση επιμέλειας συνεπάγεται ότι τα μέλη του Δ.Σ. δεν έχουν απλή υποχρέωση άσκησης των καθηκόντων τους, αντιθέτως οφείλουν να ασκούν αυτά με την απαιτούμενη επιμέλεια, τηρώντας απαρεγκλίτως το νόμο, το καταστατικό και τις σύνομες αποφάσεις της Γ.Σ., έχοντας ως στόχο την προαγωγή των εταιρικών συμφερόντων¹⁵. Η έννοια του εταιρικού συμφέροντος κατά το ελληνικό δίκαιο, αφορά στην μέριμνα προάσπισης κυρίως των ενδοεταιρικών συμφερόντων, με την παράλληλη επιδίωξη της μεγιστοποίησης της εταιρικής αξίας. Λόγω δε της αρχής του χωρισμού του νομικού προσώπου και από τα μέλη του, το εταιρικό συμφέρον είναι το αυτονομημένο συμφέρον του νομικού προσώπου, το οποίο μπορεί να μη ταυτίζεται ούτε με το συμφέρον του συνόλου των μετόχων¹⁶.

Όπως γίνεται αντιληπτό, τα μέλη του Δ.Σ. έχουν την ευχέρεια κατά την άσκηση των καθηκόντων τους να αναλαμβάνουν επιχειρηματικούς κινδύνους εντός των επιτρεπόμενων ορίων που τίθενται από την υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης¹⁷. Εκ μόνης της φύσεως της επιχειρηματικής δραστηριότητας και του σκοπού της κερδοφορίας που εν ευρεία έννοια διατρέχει κάθε εμπορική εταιρία η ανάληψη κινδύνων κατά την διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων φαίνεται μάλλον αναγκαία¹⁸. Εξ αυτού του λόγου δεν είναι ευχερής η κρίση επί της ορθότητας ή μη των μέτρων και των μεθόδων που χρησιμοποίησε ο εκάστοτε εταιρικός διαχειριστής για την πραγμάτωση των σκοπών μίας συγκεκριμένης εταιρίας.

Μολονότι οι αφορώσες την υποχρέωση επιμέλειας διατάξεις δεν περιέχουν ρητή μνεία, έχει συχνά επισημανθεί στη θεωρία η ανάγκη να αναγνωρισθεί στο ΔΣ ένας βαθμός διακριτικής ευχέρειας κατά τη λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων¹⁹. Πιο συγκεκριμένα, η διακριτική ευχέρεια δράσεως απορρέει από την υποχρέωση υλοποίησης του εταιρικού σκοπού και του εταιρικού

---

¹³ Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 978

¹⁴ Γ.Σωτηρόπουλος (2003) Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές, σε ΔΕΕ 7/2003 σελ. 781 και Γεωργακόπουλος, Το δίκαιον των εταιρειών, τ.ΙΙΙ, 1974, σελ. 127 επ.

¹⁵ Γ.Σωτηρόπουλος, ό.π. σελ.781

¹⁶ Ν. Ρόκας, (2018) Εμπορικές εταιρίες, 8η έκδ., Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 194

¹⁷ Γ.Σωτηρόπουλος, ό.π. σελ.781

¹⁸ Μ. Μαρίνος, (2009) Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως – Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 22^α παραγρ.2 κ.ν 2190/1920, ΧρΙΔ 2009, σελ. 112

¹⁹ Θ. Κατσάς, (2006) Επιχειρηματικός κίνδυνος και ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας, ΔΕΕ τεύχος 8-9/2006, σελ. 883 επ.

συμφέροντος, αλλά και από την υποχρέωση του Δ.Σ. να λαμβάνει υπόψη του τα συμφέροντα των μετόχων, των δανειστών, των εργαζομένων κλπ²⁰. Έμφυτη και βασική συνιστώσα της επιχειρηματικής δράσεως είναι η ανάληψη κινδύνου, αποτελώντας μάλιστα την πεμπτούσια της. Εξ αντιδιαστολής, αν υποθέσουμε ότι το ΔΣ μιας εταιρίας δεν αναλαμβάνει κανένα κίνδυνο παραμενοντας αδρανές, βλάπτει τόσο την εταιρία, όσο και τους μετόχους της, καθώς χωρίς την ανάληψη κινδύνου δεν είναι δυνατή η επίτευξη των στόχων της εταιρίας και η κερδοφορία της. Βεβαίως η ανάληψη κινδύνου και η διακριτική ευχέρεια του Δ.Σ. πρέπει να λαμβάνουν χώρα εντός των ορίων της επιμελούς διαχείρισης και πάντοτε με γνώμονα το εταιρικό συμφέρον.

Στο ίδιο συμπέρασμα έχουν καταλήξει και τα δικαστήρια της χώρας μας με τις αποφάσεις τους, μεταξύ των οποίων και οι 419/2005 ΠΠΑ και 284/2014 Εφ.Λαρ²¹. Εν προκειμένω, η νομολογία έκρινε ότι οι ασκούντες την πολιτική μίας εταιρίας είναι συχνά υποχρεωμένοι να λαμβάνουν αποφάσεις με μεγαλύτερη από τη συνηθισμένη διακινδύνευση και ταχύτητα, προκειμένου να προλάβουν την αγορά και να εξασφαλίσουν ένα ανταγωνιστικό προβάδισμα στην εταιρία, επισήμαινοντας ότι η ανάληψη των επιχειρηματικών κινδύνων εκ μέρους των μελών του ΔΣ θα πρέπει να γίνεται πάντοτε στα πλαίσια της επιμελούς και χρηστής διαχείρισης και να συνάδει προς το εταιρικό συμφέρον.

Συνεπώς, βάσει των ανωτέρω μια επιχειρηματική απόφαση, η οποία πηγάζει από την διακριτική ευχέρεια της δράσεως του Δ.Σ., δεν μπορεί να οδηγήσει άνευ άλλου τινός σε παράβαση της υποχρεώσεως επιμέλειας, επειδή ex post απεδείχθη άσκοπη, λανθασμένη ή ακόμη και καταστροφική για την εταιρία, καθώς σε μια επιχειρηματική δραστηριότητα ex ante πολλές φορές, δεν είναι δυνατόν να κριθεί το επωφελές ή μη αυτής²². Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός ότι εκ των υστέρων, κρίνοντας από τα αποτελέσματα της εκαστοτε απόφασης, αυτή απεδείχθη λανθασμένη δεν μπορεί να οδηγήσει *per se* σε παράβαση της υποχρεώσεως επιμέλειας αλλά θα πρέπει να κριθεί από τα πραγματικά περιστατικά και στοιχεία που ίσχυαν κατά τη λήψη της απόφασης στην εκάστοτε συγκεκριμένη περίπτωση. Ακριβώς λοιπόν λόγω της δυσχέρειας του δικαστικού ελέγχου επί της παράβασης ή μη της υποχρεώσεως επιμέλειας και λόγω του ότι οι έννοιες της επιμελούς διοίκησης ή της συμμόρφωσης μιας ενέργειας προς το εταιρικό συμφέρον είναι αόριστες, κρίνεται επιβεβλημένη η κρίση μόνο *ad hoc*, στο πλαίσιο μιας επί της ουσίας εξειδίκευσης της εκάστοτε περίπτωσης. (Αναλυτικότερα θα εκτεθούν κατωτέρω στην υπ'αρ. 1.5 ενότητα)

---

²⁰ Μ. Μαρίνος, (2009), ό.π., σελ. 111

²¹ ΠΠρΑθ 419/2005 ΕΕμπΔ 2005, σελ. 309επ., 284/2014 Εφ.Λαρ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ

²² Μ. Μαρίνος, ό.π. σελ. 111

II. Η υποχρέωση πίστης (Duty of loyalty)

Η υποχρέωση πίστης απορρέει από τη σχέση εμπιστοσύνης²³ που συνδέει τα μέλη του Δ.Σ. με την εταιρία, η οποία λόγω των ειδικών ποιοτικών χαρακτηριστικών της υπερβαίνει τα όρια της γενικής αρχής της καλής πίστης (αρ.288, 281 ΑΚ). Με τον νέο νόμο 4548/2018 τέθηκε σε ισχύ το άρθρο 97 το οποίο διασαφηνίζει την υποχρέωση πίστης αναλύοντας την διεξοδικά στις παραγράφους 1α,1β,1γ²⁴.

Πιο συγκεκριμένα, η διάταξη του αρ. 97 παρ. 1 στ. α' του Ν.4548/2018 αντιστοιχεί στην προϊσχύουσα διάταξη του αρ. 22α παρ. 3α του Ν.2190/1920 και η διάταξη του αρ. 97 παρ. 1 στ. β' του Ν.4548/2018 αντιστοιχεί με το αρ. 22α παρ. 3β του Ν.2190/1920. Ενώ, οι παρ. 1 στ. γ' και 2,3 του άρθρου 97 δεν βρίσκονται σε αντιστοιχία με κάποια διάταξη του προϊσχύσαντος νόμου 2190/1920. Σε επιμέρους διατάξεις του Ν. 4548/2018 προβλέπονται ρητές υποχρεώσεις προς τα μέλη του Δ.Σ., οι οποίες αποτελούν εξειδικεύσεις της υποχρέωσης πίστης, όπως η υποχρέωση τήρησης των απορρήτων της επιχείρησης (αρ.97 παρ. 1 στ. γ'), η απαγόρευση διενέργειας πράξεων ανταγωνισμού (αρ. 98, 747ΑΚ) και η απαγόρευση δανειοδότησής τους από την εταιρία (αρ, 99, 100) και η απαγόρευση αξιοποίησης επιχειρηματικών ευκαιριών προς ίδιο όφελος (corporate opportunities).

Η υποχρέωση πίστης προς την εταιρία συνίσταται αφενός μεν, στην προώθηση του εταιρικού συμφέροντος και την επίτευξη του εταιρικού σκοπού (θετική έκφανση της υποχρέωσης), αφετέρου δε στην παράλειψη εκ μέρους των μελών του Δ.Σ. κάθε πράξης που θα μπορούσε να βλάψει τα συμφέροντα της εταιρίας κυρίως προσωπικών συμφερόντων ή συμφερόντων τρίτων έναντι του εταιρικού συμφέροντος²⁵. Επιπροσθέτως τα μέλη του Δ.Σ. οφείλουν να μην εκμεταλλεύονται τη θέση τους και τα μέσα της εταιρίας καθώς και να μην στερούν την εταιρία από επιχειρηματικές ευκαιρίες, με σκοπό την προώθηση ίδιων συμφερόντων²⁶ (αρνητική έκφανση της υποχρέωσης). Η πρόταξη, αποκλειστικά, των εταιρικών συμφερόντων, είναι η κυρίαρχη, γενική αρχή της δράσης των μελών του Δ.Σ.²⁷.

---

²³ Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2012), Εμπορικό Δίκαιο – Εταιρίες, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η εκδ., σελ. 220, μάλιστα «το αγγλοσαξονικό δίκαιο αποδίδει στους διοικητές της εταιρίας θέση εμπιστευματοδόχου (Trustee) εκ των οποίων προκύπτουν καθήκοντα εμπιστοσύνης (fiduciary duties) και Ν. Ρόκας (2019) Εμπορικές εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 9^η εκδ., σελ. 284

²⁴ Το άρθρο 97 παρ 1α αντιστοιχεί στο αρ. 22α παρ.3α Ν.2190/1920, ενώ το άρθρο 97 παρ. 1β αντιστοιχεί στο αρ. 22α παρ. 3β.

²⁵ Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 983 και Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2012), ό.π., σελ. 220

²⁶ Σωτηρόπουλος (2003). ό.π. σελ. 782

²⁷ Ψυχομάνης (2018), Δίκαιο εμπορικών εταιριών, 3η έκδ. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 350

Σύμφωνα με τον Καραγκουνίδη η διαχείριση των συγκρούσεων συμφερόντων αποτελεί «το μεγαλύτερο μέρος της κανονιστικής εμβέλειας που αναπτύσσει στο δίκαιο των εταιρειών η υποχρέωση πίστης»²⁸. Στο ανωτέρω συνηγορεί και το γεγονός ότι ο νομοθέτης στο αρ. 97 παρ. 1 στ. β' Ν. 4548/2018 παραθέτει μια ιδιαίτερος εκτενή ανάλυση της επιμέρους υποχρέωσης των μελών του Δ.Σ. να πληροφορούν έγκαιρα τα υπόλοιπα μέλη του Δ.Σ., αν παρουσιάζεται θέμα σύγκρουσης συμφερόντων των ιδίων ή συνδεδεμένων μερών, με την εταιρία ή συνδεδεμένες με αυτήν επιχειρήσεις. Σύμφωνα δε με την παρ.3 του αρ. 97 Ν. 4548/2018 σε συνδυασμό με το αρ. 66 ΑΚ τα ανωτέρω μέλη Δ.Σ. οφείλουν να απέχουν από την λήψη αποφάσεως, ως προς την επιχείρηση σχετικής δικαιοπραξίας ή την διεξαγωγή ή μη δίκης. Αν, με τον τρόπο αυτόν, δεν μπορεί να ληφθεί απόφαση από τα υπόλοιπα μέλη του ΔΣ, συγκαλείται, προς λήψη απόφασης, η ΓΣ.²⁹ Σε όλες δε τις περιπτώσεις σύγκρουσης συμφερόντων, το θέμα ανακοινώνεται και καταχωρείται στα πρακτικά της επόμενης τακτικής Γ.Σ. καθώς και στην ετήσια έκθεση Δ.Σ. όταν πρόκειται για εταιρίες με μετοχές εισηγμένες σε ρυθμιζόμενη αγορά³⁰.

Η υποχρέωση πίστης απορρέει από το γεγονός ότι η σχέση που συνδέει τα μέλη του Δ.Σ. με την εταιρία είναι σχέση εμπιστοσύνης³¹ και λειτουργεί ως αντίβαρο της ευρείας οργανικής εξουσίας που διαθέτουν τα μέλη του Δ.Σ. κατά την άσκηση της εκπροσωπευτικής και διαχειριστικής εξουσίας. Άλλωστε το γεγονός διαχείρισης από τα μέλη του Δ.Σ. ξένης περιουσίας (της εταιρίας και κατ' επέκταση των εταίρων) αναγκαία συνεπάγεται την ύπαρξη σχέσης εμπιστοσύνης μεταξύ του διοικητικού οργάνου και της εταιρίας. Παρεπόμενη δε της σχέσης εμπιστοσύνης είναι η υποχρέωση πίστης από την οποία απορρέει η υποχρέωση καλής και αποτελεσματικής διαχείρισης της ξένης περιουσίας. Η δε παραβίαση της υποχρέωσης πίστης δύναται να στοιχειοθετεί το αδίκημα της απιστίας (390 ΠΚ)³².

Μάλιστα, όπως τονίζει και ο Μαρίνος «η υποχρέωση πίστεως έχει ριζικά διαφορετική νομική διάσταση και ποιότητα» από την υποχρέωση επιμέλειας (βλ. υποενοτητα Ι). Σκοπός της υποχρέωσης πίστης είναι η διασφάλιση ότι κάθε εταιρικός διοικητής, όντας καταπιστευτικός διαχειριστής, οφείλει να προσανατολίζεται αποκλειστικά στο εταιρικό συμφέρον και το συμφέρον της επιχείρησης, μην έχοντας ως σκοπό την εξυπηρέτηση ιδιοτελών ή εξωγενών συμφερόντων. Σύμφωνα με την ανωτέρω θεώρηση και όλως αντιθέτως με τα αναφερόμενα για την

²⁸ Καραγκουνίδης (2009) Η υποχρέωση πίστης των μελών του διοικητικού συμβουλίου (Ιδίως μετά το Ν. 3604/2007), σε Μαρίνο (επιμ.) Ζητήματα από το Νέο Δίκαιο της Ανωθυμης Εταιρίας 2009, εκδόσεις Π.Ν. Σακκουλας, σελ. 184 επ.

²⁹ Σ. Ψυχομάνης (2018) ό.π. σελ. 350

³⁰ Μ. Μαρίνος (2017) Πρακτικά ζητήματα συγκρούσεως συμφερόντων μελών διοικητικού συμβουλίου σε: ΔΕΕ 10/2017, σελ. 1163 επ.

³¹ Γ. Τριανταφυλλάκης (2018), Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου, 2η εκδοσή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 415

³² Γ. Τριανταφυλλάκης (2018), ό.π. σελ. 415

υποχρέωση επιμέλειας, ο εταιρικός διαχειριστής δεν διαθέτει και δεν θα έπρεπε να διαθέτει διακριτική ευχέρεια, καθώς οιαδήποτε απόκλιση από το εταιρικό συμφέρον είναι αργiori βλαπτική³³.

1.3.2. Τι συνιστά πλημμελή διαχειριστική συμπεριφορά

Στο προϊσχύσαν δίκαιο του Ν. 2190/1920 το πραγματικό του άρθρου 22α περιείχε τις ουσιαστικές προϋποθέσεις ευθύνης των εταιρικών διοικητών έναντι της εταιρίας και κατ' επέκταση γένεσης αξιώσεων της εταιρίας έναντι αυτών, στις οποίες θεμελιώνεται και η βασική υποχρέωση των μελών του Δ.Σ. προς αποζημίωση της εταιρίας. Το δε άρθρο 22β περιείχε διατάξεις δικονομικού χαρακτήρα όσον αφορά την ενάσκηση των γεγεννημένων αξιώσεων της εταιρίας.

Πλέον με τον νέο Ν. 4548/2018 οι διατάξεις περί ευθύνης των μελών του Δ.Σ. τυποποιούνται στο άρθρο 102 αντικαθιστώντας κατά το μεγαλύτερο μέρος το αρ. 22^α του Ν. 2190/1920 καθώς και στις επιμέρους διατάξεις των αρ. 96 παρ.2³⁴ και 97 παρ. 1. στ. α' , β' και παρ. 3 Ν. 4548/2018³⁵. Όσον αφορά δε την άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας κατά των μελών του Δ.Σ. αυτή τυποποιείται τόσο στο αρ. 104 όσο και 105 Ν. 4548/2018, αντικαθιστώντας έτσι το προϊσχύσαν αρ. 22β Ν.2190/1920. Συνεπώς, σημείο αναφοράς για την έγερση της εταιρικής αγωγής αποτελεί ουσιαστικά ένας τρόπος συμπεριφοράς, είτε πρόκειται για πράξη είτε για παράλειψη των μελών του Δ.Σ, ο οποίος αντιβαίνει τις ρητώς ορισθείσες υποχρεώσεις που ορίζονται στον Ν. 4548/2018.

Μέχρι και την εισαγωγή με το Ν.Δ. 4237/1962, για πρώτη φορά ενός ιδιαίτερου συστήματος ρυθμίσεως της ευθύνης των μελών του διοικητικού οργάνου της Α.Ε. έναντι αυτής, το ζήτημα της αποκατάστασης της ζημίας της Α.Ε. από ενέργειες ή παραλείψεις των διοικητών της επιλυόταν με την επίκληση είτε των διατάξεων περί αθέτησης συμβατικών υποχρεώσεων, απορρευουσών εκ της συμβάσεως εντολής (713 επ. ΑΚ σε συνδυασμό με το ήδη καταργηθέν αρ. 32 ΕμπΝ), είτε εκείνων περί αδικοπραξιών, εάν βεβαίως συνέτρεχαν οι σχετικοί όροι³⁶. Ο νόμιμος λόγος ευθύνης των εταιρικών διοικητών ανευρίσκεται πλέον κυρίως στις διατάξεις των αρ. 102Ν.4548/218, οι οποίες και ρυθμίζουν ειδικά το ζήτημα της γένεσης αξιώσεων αποζημίωσης σε βάρος τους. Εξ αυτού του λόγου, η αθέτηση υφιστάμενης συμβατικής υποχρέωσης, ερειδόμενη στη σύμβαση πρόσληψης,

³³ Μ. Μαρίνος, (2009) Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως – Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 22^α παραγρ.2 κ.ν 2190/1920, ΧρΙΔ 2009, σελ. 112

³⁴ Το αρ. 96 παρ.2 Ν. 4548/2018 αποτελεί αντικατάσταση της διάταξης του αρ. 22^α παρ. 1^α Κ.Ν. 2190/1920

³⁵ Το αρ. 97 παρ.1 στ. α και β Ν. 4548/2018 αποτελεί αντικατάσταση της διάταξης του αρ. 22^α παρ. 3^α και 3β Κ.Ν. 2190/1920 αντίστοιχα και η διάταξη του αρ. 97 παρ. 3 Ν. 4548/2018 αποτελεί αντικατάσταση της διάταξης του αρ. 22α παρ. 3γΚ.Ν. 2190/1920

³⁶Β. Αντωνόπουλος/Σ. Μούζουλας (2013), Ανώνυμες Εταιρίες, τόμ. 2, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 161

ανάθεσης διοίκησης ή η κοινή αδικοπρακτική συμπεριφορά, υποχωρούν, όντας γενικότερες διατάξεις, ήδη από την θέση σε ισχύ του αρ. 22^αΚ.Ν. 2190/1920. Σύμφωνα με τη συστηματική ερμηνεία των άρθρων 22^αΚ.Ν. 2190/1920 και 102 Ν.4548/2018, ο νομοθέτης επέλεξε την εξειδικευμένη ρύθμιση του θέματος, προσανατολισμένος στην ευθύνη του εταιρικού διοικητή λόγω της οργανικής θέσης του στην εταιρία, είτε ως μέλους του ΔΣ είτε ως υποκατάστατο όργανο.

Όπως εκτέθηκε αναλυτικά ανωτέρω, οι διοικητές μιας εταιρίας δεν υποχρεούνται να ασκούν επιτυχή, αλλά επιμελή και πιστή διαχείριση³⁷. Αυτό άλλωστε προκύπτει και από την τελολογική ερμηνεία της διάταξης του άρθρ. 102 § 1 Ν. 4548/2018 (όπως και της παλαιάς 22α § 1 Κ.Ν. 2190/1920), η οποία δεν έχει μόνο αποκαταστατική λειτουργία, αλλά και προληπτική/αποτρεπτική[5], αφού αποτελεί αντικίνητρο για για τους εταιρικούς διοικητές να παραβιάζουν τα καθήκοντα επιμέλειας και πίστης που τους βαρύνουν και με την έννοια αυτή, συμβάλλει έμμεσα στην τόνωση της διαφάνειας και αποτελεσματικότητας της εταιρικής διοίκησης³⁸.

Συνεπώς, βάσει των ανωτέρω πλημμελή διαχειριστική συμπεριφορά συνιστά η παράβαση των δύο βασικών υποχρεώσεων των μελών του Δ.Σ., ήτοι της υποχρέωσης επιμελούς άσκησης των καθηκόντων του Δ.Σ. και της υποχρέωσης πίστης. Μεταξύ των μελών του Δ.Σ. και του νομικού προσώπου της εταιρίας δημιουργείται ένας ιδιαίτερος δεσμός, βασιζόμενος κυρίως στη σχέση εμπιστοσύνης. Τα μέλη του Δ.Σ. υπέχουν μια ιδιαίτερη νομική θέση και εκ του διορισμού τους αναλαμβάνουν το δυναμικό και σύνθετο έργο της λήψης και εκτέλεσης αποφάσεων που αφορούν τη διοίκηση της Α.Ε, γεγονός το οποίο οδηγεί αναγκαστικά στην ύπαρξη ενός πλαισίου δράσης, το οποίο όταν παραβιάζεται κλονίζει τη σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ μελών και εταιρίας και γεννά την ευθύνη των μελών έναντι αυτής.

1.4. Μέτρο ευθύνης - Βαθμός υπαιτιότητας

Σε αντιστάθμισμα των μεγάλων εξουσιών που έχει το ΔΣ, προβλέπονται ειδικές διατάξεις σχετικά με την ευθύνη των μελών του. Η ευθύνη των μελών του ΔΣ είναι ειδική μορφή ευθύνης που ρυθμίζεται στον νόμο, κατά απόκλιση από τις γενικές διατάξεις περί ευθύνης του ΑΚ³⁹. Η εσωτερική ευθύνη των μελών του ΔΣ έναντι του νομικού προσώπου της εταιρίας, σε περίπτωση πλημμελούς

³⁷ Ν. Τέλλης, (1994), Υπογραφή και Ευθύνη των διαχειριστών της ΕΠΕ, εκδ. Σάκκουλας, σελ. 134

³⁸ Ν. Τέλλης, (2019), Εσωτερική ευθύνη των διοικητών Α.Ε. – Άσκηση εταιρικής αγωγής – Μια πρώτη προσέγγιση υπό το φως του νέου δικαίου της Α.Ε. (Ν. 4548/2018) σε Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, τ.1 σελ. 22

³⁹ Ν. Ρόκας (2018), Εμπορικές εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 8η έκδ., σελ. 334

διαχειριστικής συμπεριφοράς τους, θεμελιώνεται, όπως ήδη εκτέθηκε, στο άρθρο 102 Ν. 4548/2018.

Ιδιαίτερη σημασία έχει τόσο για την κατανόηση του συστήματος ευθύνης των μελών του Δ.Σ, όσο και την μετέπειτα έρευνα και σύγκριση μεταξύ του προϊσχύσαντος (Κ.Ν. 2190/1920) και του νέου νόμου(Ν. 4548/2018), ο βαθμός υπαιτιότητας που απαιτείται για τη θεμελίωση της ευθύνης των μελών του Δ.Σ. Το νέο άρθρο 102 του Ν.4548/2018 αντικαθιστά το προϊσχύσαν μέτρο ευθύνης, ήτοι την πταισματική ευθύνη του Δ.Σ. «δια παν πταίσμα» του αρ. 22^α Κ.Ν. 2190/1920, με την ευθύνη του Δ.Σ. για «παράβαση καθήκοντος» των οργάνων διοίκησης της εταιρίας⁴⁰. Συγκεκριμένα, με τη νέα ρύθμιση, κάθε μέλος του Δ.Σ. και τα υποκατάστατα πρόσωπα (αρ. 102 παρ. 5 Ν. 4548/2018 σε συνδ με 87 και 105 Ν. 4548/2018) δεν ευθύνονται πλέον απεριόριστα (δια παν πταίσμα – αρ. 330 ΑΚ) έναντι της εταιρίας για ζημίωση της εταιρικής περιουσίας λόγω πράξης ή παράλειψης τους, που συνιστά «παράβαση των καθηκόντων τους». Αντίθετα, τα μέλη του Δ.Σ. ευθύνονται περιορισμένα και απαλλάσσονται μόνο στις περιπτώσεις της ελαφράς συγκεκριμένης αμέλειας (ΑΚ 333) και όχι ελαφράς αφηρημένης αμέλειας (ΑΚ 330 εδ.2), η οποία είναι βαρύτερη της πρώτης και αντιστοιχεί σε βαριά αμέλεια⁴¹.

Συνεπώς, με τη νέα νομοθετική παρέμβαση στο δίκαιο των Ανωνύμων Εταιρειών υπό το Ν. 4548/2018, εισάγεται ένα νέο, πιο «χαλαρό» μέτρο ευθύνης των μελών του Δ.Σ, το οποίο αφίσταται της «πταισματικής ευθύνης» που καθιέρωνε το αρ. 22^απαρ.1 Κ.Ν. 2190/1920. Ωστόσο, σε πολλά σημεία η νέα ρύθμιση του αρ. 102 Ν. 4548/2018 επαναλαμβάνει πολλές από τις ρυθμίσεις του προγενέστερου δικαίου.

1.4.1 Η έννοια του διαχειριστικού πταίσματος ως μορφή παράνομης συμπεριφοράς και υπαιτιότητας υπό τον προϊσχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920

Η εσωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. έναντι του νομικού προσώπου της εταιρίας, σε περίπτωση πλημμελούς διαχειριστικής συμπεριφοράς τους, θεμελιωνόταν υπό το πρίσμα του Κ.Ν. 2190/1920 αποκλειστικά στο εδ.α' της παρ.1 του άρθρου 22^α. Σύμφωνα με την οικεία διάταξη «παν μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου» [καθώς και τρίτα πρόσωπα στα οποία έχουν ανατεθεί εξουσίες διαχείρισης και εκπροσώπησης – αρμοδιότητες Δ.Σ. (αρ.22 παρ. 3 και 22^α παρ. 6)] «ευθύνεται έναντι της εταιρίας κατά την διοίκηση των εταιρικών υποχρεώσεων δια παν αυτού πταίσμα».Εκ

⁴⁰ Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε μετά τον ν. 4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018 σελ. 1601-1602

⁴¹ Π. Παναγιώτου (2019), Εμπορικό δίκαιο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 504

πρώτης όψεως δίδεται η εντύπωση ότι ο νομοθέτης θέλησε να περιορίσει την ευθύνη του διοικητή μόνο για τις ζημιές που προκαλεί όταν διαπράττει πταίσμα «εν στενή εννοία» όσον αφορά τη διοίκηση της εταιρίας (λήψη και εκτέλεση επιχειρηματικών αποφάσεων). Ωστόσο, ο διοικητής ευθύνεται και όταν προκαλεί ζημία στην εταιρία παραβιάζοντας και τις λοιπές διατάξεις της περί ανωνύμων εταιριών αλλά και της εν γένει νομοθεσίας.⁴²

Πιο συγκεκριμένα, την ίδια ευθύνη έχουν τα υποκατάστατα πρόσωπα, λ.χ. «διευθυντές» (άρθ. 22α § 6 και 22β § 3), καθώς και τα πρόσωπα που διορίζονται από το δικαστήριο σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων (ΑΚ 69, άρθ. 22α § 3α - 3γ Κ.Ν. 2190/20)⁴³. Όσον αφορά την ευθύνη του διευθύνοντος συμβούλου με τον Ν. 3604/07 τροποποιήθηκε η παράγραφος 2 του άρθρου 22^α Κ.Ν. 2190/1920, οδηγώντας στην άρση ισχύος της αρχής που καθιέρωνε την αυξημένη ευθύνη του διευθύνοντος συμβούλου, αφού αυτός ευθύνεται πλέον με βάση τα καθήκοντα που θα του έχουν ανατεθεί. Έτσι, η ευθύνη του τελευταίου διαβαθμίστηκε καθώς πλέον δεν αντιστοιχίζεται αυτόματα με την ιδιότητα του ως διευθύνοντος συμβούλου, αλλά με τις αρμοδιότητες που θα έχει αναλάβει, ύστερα από σχετική ανάθεση. Ωστόσο, η ίδια η έννοια του διευθύνοντος συμβούλου υπονοεί την ανάληψη πρωταρχικού ρόλου στην ενάσκηση της διοίκησης της εταιρίας, αποτελώντας την κεφαλή της εκτελεστικής διαχείρισης, η οποία είναι υπεύθυνη για τη διεκπεραίωση των ζητημάτων που άπτονται της καθημερινής διαχείρισης της εταιρίας. Υπό αυτό το πρίσμα, η ευθύνη του διευθύνοντος συμβούλου παραμένει σημαντική, όντας κατά κανόνα ευρύτερη από την ευθύνη των λοιπών μελών του συμβουλίου, αφού συνδέεται με περισσότερες αρμοδιότητες από τα λοιπά μέλη του.⁴⁴ Άλλωστε από την γραμματική ερμηνεία του αρ. 22^α παρ. 2 εδ.β Κ.Ν. 2190/1920 γίνεται αντιληπτό ότι ιδιαίτερο ρόλο στο σύστημα ευθύνης διαδραματίζει η ιδιότητα και ο τομέας ευθύνης του εκάστοτε μέλους Δ.Σ. Με πιο απλά λόγια, άλλη μεταχείριση επιφυλάσσει ο νόμος στον διευθύνοντα σύμβουλο της εταιρίας και άλλη σε ένα απλό μέλος, του οποίου ο ρόλος είναι πιο «παθητικός». Ωστόσο, ακόμη και σε αυτή την περίπτωση, το απλό μέλος θα πρέπει να αποδεικνύει ότι άσκησε τις αρμοδιότητες του καταβάλλοντας την προσήκουσα επιμέλεια⁴⁵.

Μάλιστα με την απόφαση 1048/2003 του Εφετείου Θεσσαλονίκης καθώς και με την πρόσφατη υπ'αρ. 5282/2015 απόφαση του Εφετείου Αθηνών κρίθηκε ότι: «Οι σύμβουλοι, σύμφωνα με το άνω άρθρο 22α του Ν. 2190/1920, ευθύνονται για κάθε πταίσμα κατά τη διαχείριση, δηλαδή και για ελαφρά αμέλεια, επομένως –κατά μείζονα λόγο– για βαρεία αμέλεια ή δόλο. Συγκεκριμένα, οι

⁴²Β. Αντωνόπουλος/Σ. Μούζουλας (2013), Ανώνυμες Εταιρίες, τόμ. 2, εκδόσεις Σάκκουλα σελ. 162

⁴³ Π. Παναγιώτου (2017), Η αστική ευθύνη των μελών του ΔΣ στην ΑΕ. Μετριασμός ή επίταση της πταισματικής ευθύνης του ΔΣ; σε: ΕλλΔνη 5/2017 σελ. 1339

⁴⁴Σ. Μούζουλας (2008), Ν. 3604/2007 για την αναμόρφωση και τροποποίηση του Κ.Ν. 2190/1920 περί ανωνύμων εταιριών, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 356-357

⁴⁵ Θ. Κατσάς (2011), Η υποχρέωση του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως σε: ΧρΙΔ 2011, σελ. 538 επ.

σύμβουλοι, ως διαχειριστάι ξένης περιουσίας, οφείλουν να διαφυλάττουν και να προάγουν τα συμφέροντα της εταιρίας και των μετόχων και να μη χρησιμοποιούν τις εξουσίες τους κατά τρόπο που να βλάπτει τα συμφέροντα αυτά.»Ενώ, όσον αφορά την εννοιολογική προσέγγιση του διαχειριστικού πταίσματος με τις ανωτέρω αποφάσεις έγινε δεκτό ότι: «Πταίσμα κατά την διοίκηση των εταιρικών υποθέσεων διαπράττουν, κατά την έννοια του ως άνω άρθρου 22α Ν. 2190/1920, τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου της εταιρίας, όταν δεν τηρούν κατά την άσκηση του οργανικού τους λειτουργήματος τους κανόνες επιμέλειας, τους οποίους μπορεί και οφείλει με βάση την καλή πίστη να τηρεί ένας μέσος επιμελής διοικητής ξένης περιουσίας.»Βάσει των ανωτέρω, με τηνδιάταξη του αρ. 22^α παρ.1 εδ. α' Κ.Ν. 2190/1920 καθιερωνόταν ευθύνη των μελών του Δ.Σ. όχι μόνο για δόλο αλλά και για κάθε μορφή αμέλειας (βαριάς ή ελαφρίας)⁴⁶.

Συγκεκριμένα, η ευθύνη του ΔΣ έναντι του νομικού προσώπου της εταιρίας είναι υποκειμενική (πταισματική), ακριβώς νόθος αντικειμενική και αφορά σε όλα τα μέλη του ΔΣ. Μάλιστα αφορά τόσο σε πράξεις (ενέργειες) όσο και παραλείψεις των μελών του Δ.Σ. Όπως είναι εμφανές πρόκειται για αυστηρή ευθύνη, καθότι τα μέλη του ΔΣ ευθύνονται για κάθε διαχειριστικό πταίσμα (δόλο, κάθε μορφή αμέλειας - βαρεία ή ελαφρά (αφηρημένη ή ελαφρά συγκεκριμένη)⁴⁷.Έτσι, κάθε μέλος του Δ.Σ. κατά την εκπλήρωση των ανατεθειμένων καθηκόντων του, οφείλει να επιδεικνύει την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία. Άλλωστε η παράνομη συμπεριφορά του διοικητή αξιολογείται μεν αντικειμενικά, ωστόσο το συμπέρασμα επί του αν η παράνομη συμπεριφορά είναι και υπαίτια κρίνεται inconcreto με βάση την κρίση περί του κατά πόσο ο διοικητής κατέβαλε εκείνη την επιμέλεια (επιδεξιότητα, σύνεση, εντιμότητα και ευθύτητα) που απαιτείται στις εταιρικές συναλλαγές. Η κρινόμενη κάθε φορά συμπεριφορά του εκάστοτε διοικητή συγκρίνεται με εκείνη του επιμελούς – συνετού διοικητή εταιρικών υποθέσεων επί παρόμοιων συναλλαγών⁴⁸ (βλ. αναλυτικά κατωτέρω, ενότητα 1.5.1).

Δέον να ληχθεί στο παρόν σημείο ότι ο αποκλεισμός ή περιορισμός της ευθύνης των μελών του Δ.Σ. δεν είναι νόμιμος ούτε συνάδει με το γενικότερο σύστημα ευθύνης που επιδιώκει να θεσπίσει ο νομοθέτης με τον Κ.Ν. 2190/1920. Η ανωτέρω αυστηρή και ανελαστική θέση προκύπτει τόσο από τη φύση της διάταξης του αρ. 22^α ως αναγκαστικού δικαίου, όσο και από την ίδια την γραμματική ερμηνεία αυτού. Έτσι, κάθε συμφωνία μεταξύ μελών του Δ.Σ. και του νομικού προσώπου της εταιρίας, κάθε καταστατική ρύθμιση ή απόφαση Γ.Σ., μη πληρούσα τις προϋποθέσεις του αρ. 22^α

---

⁴⁶ Γ.Σωτηρόπουλος (2003) Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές, σε: ΔΕΕ 7/2003 σελ. 783

⁴⁷ Π. Παναγιώτου (2017), ό.π. σελ. 1338

⁴⁸ Ι. Μάρκου (2015) Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 268-269

παρ. 4, είτε πρότερη είτε μεταγενέστερη της γένεσης αξιώσεως, είναι άκυρη⁴⁹. (Αναλυτικότερα περί κριτηρίων απαλλαγής βλ. ενότητα 1.5)

Σχετικά με την εννοιολογική προσέγγιση του όρου «πταίσμα», στη χώρα μας αυτός είναι συνώνυμος με την υπαιτιότητα. Στην γαλλική έννομη τάξη, ο αντίστοιχος όρος «faute» χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει ότι μια συγκεκριμένη συμπεριφορά είναι συγχρόνως και υπαίτια και παράνομη. Άλλωστε στο ελληνικό δίκαιο η κατάφαση υπαιτιότητας προϋποθέτει τη διαπίστωση μιας παράνομης συμπεριφοράς⁵⁰. Συνεπώς, και λόγω του ότι η διάταξη του 22^α έλκει την προέλευσή της από το γαλλικό δίκαιο γίνεται δεκτό ότι ο όρος «πταίσμα» χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει ότι οι ζημιογόνες πράξεις (ή και παραλείψεις) του διοικητή, οι οποίες δεν ανταποκρίνονται στο μέτρο επιμέλειας που καθορίζει το ίδιο άρθρο, αποτελούν συγχρόνως και παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά⁵¹. Βεβαίως, για για την κατάφαση ευθύνης εκτός από την «πταισματική» συμπεριφορά, απαιτείται η απόδειξη περί επέλευσης ζημίας (και το μέγεθός της) και η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της συμπεριφοράς του διοικητή και της επελθούσας ζημίας. Έτσι, αν ένα μέλος του Δ.Σ. παραβαίνει υπαίτια με τις πράξεις ή τις παραλείψεις του την τήρηση των κανόνων επιμέλειας, τους οποίους οφείλει να τηρεί ο μέσος επιμελής διοικητής ξένης περιουσίας, τότε διαπράττει «πταίσμα», κατά τους όρους της διάταξης 22^α Κ.Ν. 2190/1920. Κατόπιν των ανωτέρω, είναι εμφανές ότι ο όρος «πταίσμα» κατά τη διοίκηση των εταιρικών υποθέσεων μπορεί να θεωρηθεί ισοδύναμος με τον όρο «πλημμελής διαχειριστική συμπεριφορά» (όπου ο όρος πλημμελής, υποδηλώνοντας την υπαιτιότητα, αναφέρεται σε παράνομη συμπεριφορά του διοικητή, δηλαδή σε παράβαση συγκεκριμένης υποχρεώσεώς του).

Συμπερασματικά, ο όρος «πταίσμα» κατά την διοίκηση των εταιρικών υποθέσεων χρησιμοποιήθηκε από τον νομοθέτη στο πλαίσιο του Κ.Ν. 2190/1920, για να υποδηλώσει ότι οι ζημιογόνες ενέργειες των διοικητών κατά την άσκηση της εξουσίας τους, οι οποίες δεν ανταποκρίνονται στην επιβεβλημένη επιμέλεια του συνετού – επιμελούς διοικητή, συνιστούν συγχρόνως παράνομη και υπαίτια συμπεριφορά, οδηγώντας στη διάπραξη διαχειριστικού πταίσματος. Η «αντικειμενοποίηση» της απαιτούμενης επιμέλειας του διοικητή επιλύει τις κατά

---

⁴⁹ Μ. Μαρίνος (2012), Η ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου α.ε. και απαλλακτικές ρήτρες με σύμβαση ή καταστατική ρύθμιση σε: ΧρΙΔ ΙΒ/2012, σελ. 401 επ.

⁵⁰ Άλλωστε με την απόφαση ΠΠρωτΑΘ 419/2005 σε: ΕΕμπΔ 2005.308 επ. (310-311), έγινε δεκτό ότι «η διάταξη (του άρθρου 22α) έχει διφυή χαρακτήρα, καθώς πέρα από τη ρύθμιση της υπαιτιότητας θεμελιώνει αντικειμενικούς κανόνες συμπεριφοράς για τα μέλη του Δ.Σ., τα οποία οφείλουν να ασκούν τα καθήκοντά τους με την απαιτούμενη επιμέλεια».

⁵¹ Η ίδια απόψη έχει υποστηριχθεί τόσο από τον Λιακόπουλο, όσο και από τον Τελλή, όσον αφορά το αρ. 26 του Ν. 3190/1955 περί Ε.Π.Ε. Λιακόπουλο Α. (1978), Η αποκατάσταση της εμμέσου ζημίας εις το δίκαιον της Εταιρίας Περιορισμένης Ευθύνης, ΕΕΝ 1978.541 και Τέλλης (1994) εις ΔίκηΠΕ, αρ. 26 αριθμ.11

καιρούς διχογνωμίες σχετικά με το αν αθέτησε υποχρεώσεις προερχόμενες από σύμβαση ή εκ του νόμου, καθώς και αν υφίσταται μεταξύ διοικητού και εταιρίας έγκυρη σύμβαση ή όχι⁵². Καθώς όλο το βάρος κρίσεως περί «διαχειριστικού πταίσματος» ή όχι, επικεντρώνεται κυρίως στην παράβαση των δύο βασικών αρχών, ήτοι της υποχρέωσης πίστης και κυρίως της υποχρέωσης επιμέλειας.

1.4.2. Η απαιτούμενη υπαιτιότητα υπό τον Ν. 4548/2018

Το νέα διάταξη του άρθρου 102 και συγκεκριμένα η παρ.1 Ν.4548/2018, όντας πλήρως αναδιατυπωμένη σε σύγκριση με την αντίστοιχη διάταξη του προισχύσαντος δικαίου (αρ. 22^α παρ.1, εδ. α' Κ.Ν. 2190/1920), αντικαθιστά το μέτρο ευθύνης του Δ.Σ. Συγκεκριμένα, η παλιά ρύθμιση προέβλεπε ότι *«παν μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου ευθύνεται έναντι της εταιρίας κατά την διοίκειν των εταιρικών υποθέσεων δια παν αυτού πταίσμα»*, η νεοπαγής διάταξη παραλείπει τη φράση «δια παν πταίσμα» και αρκείται να αναφέρει ότι *«κάθε μέλος του διοικητικού συμβουλίου ευθύνεται έναντι της εταιρίας για ζημιά που αυτή υφίσταται λόγω πράξης ή παράλειψης που συνιστά παράβαση των καθηκόντων του»*. Σύμφωνα με τη διατύπωση αυτή, η νέα περί ευθύνης διάταξη συνδέεται με εκείνες των άρθ. 86 § 1, 96 και 97 Ν. 4548/2018, όπου αποτυπώνονται με συστηματικά ολοκληρωμένο τρόπο τα καθήκοντα των μελών του Δ.Σ., η παράβαση των οποίων μπορεί να θεμελιώσει ευθύνη τους. Συγκεκριμένα, σημαντική είναι η διάταξη 86 παρ. 1, όπου αποτυπώνεται η γενική υποχρέωση των μελών της εταιρικής διοίκησης για (ορθή) διοίκηση με γνώμονα την πραγμάτωση του εταιρικού σκοπού, καθώς και οι διατάξεις περί υποχρέωσης επιμέλειας και πίστης, στις κατ' ιδίαν εκφάνσεις τους όπως αυτές μνημονεύονται στα άρθρα 96 και 97 Ν. 4548/2018 αντίστοιχα⁵³. Συνεπώς, οι σύμβουλοι, ως διαχειριστές ξένης περιουσίας, οφείλουν να διαφυλάττουν και να προάγουν τα συμφέροντα της εταιρίας και των μετόχων και να μη χρησιμοποιούν τις εξουσίες τους κατά τρόπο που να βλάπτει τα συμφέροντα αυτά. Η υποχρέωση αυτή στηρίζεται τόσο στις γενικές διατάξεις των αρ. 66 και 69 ΑΚ, όσο και στις διατάξεις 86 και 102

---

⁵²B. Αντωνόπουλος/Σ. Μούζουλας (2013), *Ανώνυμες Εταιρίες*, τόμ. 2, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 169. Άλλωστε σύμφωνα με την Λ.Αθανασίου (2003), *Εισαγωγή μη εκτελεστικών μελών στο ΔΣ εισηγμένων εταιριών* σε: ΕΕμπΔ 2003, σελ.334: Τάση «αντικειμενικοποίησης» της απαιτούμενης επιμέλειας και ικανότητας των μελών του Δ.Σ. Α.Ε. (και εντεύθεν αυστηρότερη «μεταχείριση», καθόσον αφορά το θέμα της ευθύνης ακόμη και των μη εκτελεστικών μελών των εισηγμένων εταιριών) διαπιστώνεται και στο πλαίσιο αλλοδαπών δικαίων.

⁵³N. Τέλλης (2019), *Εσωτερική ευθύνη των διοικητών Α.Ε. – Άσκηση εταιρικής αγωγής – Μια πρώτη προσέγγιση υπό το φως του νέου δικαίου της Α.Ε. (Ν. 4548/2018)* σε: *Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου*, 1/2019, σελ. 21 επ.

του παρόντος νόμου. Άλλωστε, το γεγονός ότι η εταιρία χρησιμοποιεί τρίτους στη διοίκησή της δεν επιτρέπεται να αποβαίνει σε βάρος της⁵⁴.

Η ως άνω παράλειψη του άρθρου 102 πρέπει να θεωρηθεί σκόπιμη καθώς συμβαδίζει με την εισαγωγή χαλαρότερων κριτηρίων/μέτρων υπαιτιότητας των μελών του Δ.Σ. έναντι της εταιρίας, τα οποία σαφώς διαφοροποιούν την παρούσα ευθύνη με εκείνη του αστικού κώδικα (330 παρ. 2, 68 παρ.2, 714 ΑΚ), και εκείνη του παλαιού αρ. 22α παρ.1 εδ.α Κ.Ν. 2190/1920⁵⁵. Πλην όμως, η εισαγωγή ενός χαλαρότερου μέτρου ευθύνης δεν συνεπάγεται ούτε ότι η ευθύνη παύει υπό το νέο δίκαιο να είναι υποκειμενική, ούτε ότι ο νομοθέτης ήθελε να απαλλάξει εκ προοιμίου τους εταιρικούς διοικητές για κάθε ζημία προκαλούμενη εξ αμελείας. Άλλωστε στην αιτιολογική έκθεση του Ν.4548/2018 επί του άρ. 102 γίνεται λόγος περί «διαχειριστικού πταίσματος».

Σύμφωνα με τον Π.Παναγιώτου⁵⁶: « Υπό τη νέα ρύθμιση η ευθύνη του ΔΣ έναντι της εταιρίας πλέον μετριάζεται/περιορίζεται, εφόσον απαιτείται για την πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης της παράβασης καθήκοντος, κάθε είδος δόλου ή βαρεία αμέλεια ή μόνο ελαφρά αφηρημένη αμέλεια· Συγκεκριμένα αρκεί και ενδεχόμενος δόλος (άρθ. 27 ΠΚ),που συνίσταται στη γνώση εκ μέρους του οργάνου διοίκησης της ιδιότητας του και στη βούλησή του να παραβεί ή να παραλείψει τα καθήκοντα της υπηρεσίας του». Σκεπτόμενοι εκ του ελάσσονος προς το μείζον, σαφώς και η υποκειμενική υπόσταση πληρείται και τα μέλη του Δ.Σ. ευθύνονται, αν υπάρχει δόλος σκοπού (αρ.27 παρ. 2 εδ β ΠΚ). Βάσει των ανωτέρω τα μέλη του Δ.Σ. δεν ευθύνονται απεριόριστα (δηλαδή για κάθε πταίσμα), αλλά περιορισμένα, όπως αναλύθηκε ανωτέρω και απαλλάσσονται της ευθύνης τους αυτής μόνο σε περίπτωση ελαφράς συγκεκριμένης αμέλειας (αρ. 333 ΑΚ) και όχι της ελαφράς αφηρημένης αμέλειας (330 εδ.2 ΑΚ), η οποία αντιστοιχεί στη βαριά⁵⁷.

Στο παρόν σημείο κρίσιμη είναι η ανάλυση των ανωτέρω περιπτώσεων αμέλειας, για την αποσαφήνιση του κρινόμενου ζητήματος. Στον όρο «ελαφρά συγκεκριμένη αμέλεια» το μέτρο κρίσης το προσφέρει η ατομική επιμελής συμπεριφορά του δράστη («η εν τοις ιδίοις επιμέλεια», η επιμέλεια του προσώπου «στις δικές του υποθέσεις» ή «στις προσωπικές του υποθέσεις», κατά την έκφραση του νόμου – *diligentia quam in suis*), δηλαδή η συνήθης προσοχή του δράστη, όσον αφορά την εκτέλεση και διαχείριση δικών του υποθέσεων⁵⁸. Κρίσιμο στην παρούσα περίπτωση δεν είναι τι

---

⁵⁴ Τ. Αθανασόπουλος (2019), Το δίκαιο των εμπορικών εταιριών : μετά τους ν. 4072/2012, 4541/2018 και 4548/2018. Η νέα Ανώνυμη Εταιρία : κατ' άρθρο ερμηνεία, σελ. 425

⁵⁵ Ι. Μάρκου (2019), Η νέα αναμόρφωση του νόμου περί ανωνύμων εταιριών – Μια πρώτη αποτίμηση βασικών θέσεων του ν. 4548/2018 σε: ΧρΙΔ ΙΘ/2019, τεύχος 1, σελ. 22

⁵⁶ Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά τον ν. 4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018 σελ. 1601-1602

⁵⁷ Π. Παναγιώτου (2018), ό.π. σελ. 1602

⁵⁸ Μ. Σταθόπουλος (2018), Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδ., σελ. 367

θα μπορούσε να είχε αποφύγει ή προβλέψει ο μέσος συνετός άνθρωπος – επιχειρηματίας, αλλά τι συμπεριφορά θα υπεδείκνυε το υπό κρίση πρόσωπο σε μία δική του υπόθεση με βάση τα ατομικά του χαρακτηριστικά. Εν προκειμένω λοιπόν το κριτήριο είναι πλήρως υποκειμενικό. Με λίγα λόγια ελαφρά συγκεκριμένη αμέλεια υπάρχει όταν δεν επιδεικνύει κάποιος την επιμέλεια που δείχνει συνήθως στις δικές του υποθέσεις, άλλως η προσοχή που ο εταίρος καταβάλλει συνήθως κατά τη διαχείριση των υποθέσεων του (ΑΚ 333). Αν το μέλος του ΔΣ αποδείξει ότι κατέβαλλε την κατά νόμο επιμέλεια τότε απαλλάσσεται.

Από την άλλη πλευρά, στην «ελαφρά αφηρημένη αμέλεια» έχουμε «αφαίρεση» των οιονδήποτε ατομικών ιδιοτήτων και χαρακτηριστικών του προσώπου, καθώς αυτά είναι αδιάφορα για την κρίση της υπαιτιότητάς του. Συγκεκριμένα, μόνο μέτρο σύγκρισης είναι η συμπεριφορά του μέσου συνετού ανθρώπου του κύκλου του – επιχειρηματία⁵⁹. Με την ως άνω κατηγορία αμέλειας, λόγω της αφαίρεσης κάθε προσωπικού – υποκειμενικού στοιχείου επέρχεται η ως ενα βαθμό «αντικειμενικοποίηση» του μέτρου υπαιτιότητας. Με απλά λόγια «ελαφρά αφηρημένη αμέλεια», υπάρχει όταν δε καταβάλλεται η επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές, δηλ. της επίδειξης της ίδιας προσοχής που επιδεικνύει ο μέσος συνετός άνθρωπος του κύκλου του.

Μάλιστα, στο ανωτέρω συμπέρασμα περί ευθύνης σε περίπτωση ελαφράς αφηρημένης αμέλειας και όχι συγκεκριμένης, οδηγείται κανείς τόσο από τον κανόνα του αστικού δικαίου περί ευθύνης του οφειλέτη για ελαφρά αφηρημένη αμέλεια, όσο και από την ίδια την αιτιολογική έκθεση του Ν. 4548/2018, όπου ορίζεται ότι η παράγραφος 1 του αρ. 102 Ν.4548/2018, αποσαφηνίζει το μέτρο επιμέλειας των μελών του Δ.Σ., το οποίο συνδυάζει το αντικειμενικοποιημένο κριτήριο του μέσου συνετού επιχειρηματία, στη δράση του οποίου εντάσσεται και η ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων, με τη σχετικότητα που διέπει τις εκάστοτε συνθήκες, στις οποίες δραστηριοποιείται η εταιρία και το συγκεκριμένο μέλος του Δ.Σ. (αναλυτικότερα ενότητα 1.5.1).

Όπως και στο προισχύσαν δίκαιο υπό τον Κ.Ν. 2190/1920, έτσι και με τον παρόντα Ν. 4548/2018, την ίδια ευθύνη με τα μέλη του Δ.Σ. έχουν και τα υποκατάστατα πρόσωπα, λ.χ. «διευθυντές» υποκαταστημάτων, η εκτελεστική επιτροπή (εκτελεστικά και μη εκτελεστικά μέλη του ΔΣ), τα διορισμένα πρόσωπα του ΔΣ (άρθ. 102 § 5 σε συνδ. με άρθ. 87 και 105 ν. 4548/2018), τα πρόσωπα που διορίζονται από το δικαστήριο σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων (ΑΚ 69), ο πρόεδρος, αντιπρόεδρος, ο διευθύνων σύμβουλος της ΑΕ καθώς και άλλα πρόσωπα με άλλη ιδιότητα που μετείχαν του πρώτου ΔΣ (άρθ. 87 § 3 ν. 4548/2018). Ειδικά στην τελευταία περίπτωση η ευθύνη διαβαθμίζεται και η νόμιμη συμπεριφορά κρίνεται με «την ιδιότητα του κάθε μέλους και

---

⁵⁹Μ. Σταθόπουλος (2018), ό.π. σελ. 367

τα καθήκοντα που του έχουν ανατεθεί» (αρ. 102 παρ.2 εδ. 2 Ν. 4548/2018). (αναλυτικότερα περί ευθύνης διευθύνοντος συμβούλου βλ. 1.4.1.)

Μάλιστα, η ευθύνη του ΔΣ και των υποκατάστατων προσώπων, εξακολουθεί να είναι και υπό τις νέες ρυθμίσεις του νόμου ΑΕ νόθος αντικειμενική⁶⁰ και η διαβάθμισή της αφορά στα μέλη του ΔΣ, ανάλογα με τα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί. Πρόκειται για νόθο αντικειμενική ευθύνη, δηλαδή υποκειμενική με αντεστραμμένο το βάρος αποδείξεως τόσο ως προς την υπαιτιότητα, όσο και ως προς την παρανομία. Στην περίπτωση αυτή δεν πρέπει η εταιρία να αποδείξει τα στοιχεία που θεμελιώνουν την ευθύνη του ΔΣ, αλλά το ίδιο το Δ.Σ. και αυτό διότι, όσον αφορά την υπαιτιότητα αυτή τεκμαίρεται ότι συντρέχει σε βάρος των υπαιτίων μελών Δ.Σ., με συνέπεια να πρέπει αυτοί να αποδείξουν την έλλειψή της⁶¹.

Τέλος, όπως και στο προισχύσαν δίκαιο, έτσι και στον παρόντα νόμο, η διάταξη περί ευθύνης των μελών του Δ.Σ. του αρ. 102 παρ.1 Ν. 4548/2018, είναι αναγκαστικού δικαίου. Το ανωτέρω υποδεικνύει ότι καταστατική πρόβλεψη ή συμφωνία (πρότερη ή μεταγενέστερη της ευθύνης), βάσει της οποίας η ευθύνη των μελών περιορίζεται ή και απαλοίφεται, είναι εκ προοιμίου άκυρη. Άκυρη είναι βεβαίως και η συμφωνία ή καταστατική πρόβλεψη περί επίτασης της ευθύνης σε βάρος των μελών του Δ.Σ. Επίσης, ανεπίτρεπτη είναι και κάθε απόκλιση από την § 7 του άρθ. 102. Η απαλλαγή από την ευθύνη του ΔΣ είναι δυνατή μόνο με τις προϋποθέσεις του ανωτέρω άρθρου. Σε αντίθετη περίπτωση μια τέτοια καταστατική ρήτρα είναι άκυρη.

Συμπερασματικά εξ όσων αναφέρθηκαν ανωτέρω μπορεί να λεχθεί ότι ο νόμιμος λόγος ευθύνης των μελών του Δ.Σ. μιας Α.Ε. δεν υπέστη ιδιαίτερες μεταβολές σε σύγκριση με τον προισχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920, καθώς κάθε μέλος ευθύνεται έναντι της εταιρίας για κάθε ζημία που της προκάλεσε οποιαδήποτε υπαίτια παράβαση των καθηκόντων του (συνδυαστική θεώρηση άρθ. 86 § 1, 96, 97 και 102 § 1 Ν. 4548/2018 σε σύγκριση με άρθ. 22α § 1 Κ.Ν. 2190/1920).

1.5. Κριτήρια απαλλαγής/αποκλεισμού της ευθύνης – Το ανεύθυνο του Δ.Σ

Ανεξάρτητα από τον νομικό χαρακτηρισμό της ευθύνης των μελών του ΔΣ ως ενδοσυμβατικής ή αδικοπρακτικής, για τη θεμελίωσή της απαιτείται η παράβαση των υποχρεώσεων από το μέλος του

---

⁶⁰ Παναγιώτου Π.(2017), Η αστική ευθύνη μελών του ΔΣ στην ΑΕ, ΕλλΔνη 2017. 1337 επ., του ιδίου, Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά το ν. 4548/2018, ΝοΒ 2018, σ. 1397 επ, καθώς και Σ.Ψυχομάνης (2018), ό.π. σελ. 355

⁶¹ Παπαδημητρίου (1980), Η ευθύνη των μελών του Δ.Σ. Ανώνυμης εταιρίας έναντι αυτής και των τρίτων, σε ΝοΒ 1980, σελ. 964 και Π.Παναγιώτου (2019), Εμπορικό Δίκαιο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη σελ. 494

ΔΣ να είναι παράνομη και υπαίτια. Όπως εκτέθηκε ανωτέρω, οι διοικητές ευθύνονται για τις πράξεις ή τις παραλείψεις τους όταν αυτές συνιστούν παράβαση των καθηκόντων τους. Ωστόσο, η οριζόμενη στο αρ. 102 παρ. 1 Ν.4548/2018 ευθύνη, δεν υφίσταται αν πληρούνται κάποιες συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Κατ' εξαίρεση, οι διοικητές απαλλάσσονται της ευθύνης τους, στις ακόλουθες περιοριστικά αναφερόμενες περιπτώσεις: α) αν καταβλήθηκε η «επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία που δραστηριοποιείται σε παρόμοιες συνθήκες», σύμφωνα με το αρ. 102 παρ. 2 εδ. α Ν. 4548/2018 (αρ. 22^α παρ. 2 εδ.α' του προισχύσαντος Κ.Ν. 2190/1920), β) αν υπάρχει σύνομη απόφαση της γενικής συνέλευσης, σύμφωνα με το αρ. 102 παρ. 4 α' πρόταση του Ν. 4548/2018 (αρ. 22^α παρ. 2 εδ. γ' του προισχύσαντος Κ.Ν. 2190/1920) και γ) αν οι ζημιολογικές πράξεις ή παραλείψεις των μελών του Δ.Σ. στηρίζονται σε εύλογη επιχειρηματική απόφαση – «κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως» (BusinessJudgmentRule), σύμφωνα με το αρ. 102 παρ. 4 β' πρόταση του Ν. 4548/2018 (αρ. 22^α παρ. 2 εδ. γ' του προισχύσαντος Κ.Ν. 2190/1920).

Ο νόμος θέτει μεν, με τη διάταξη του αρ. 102 παρ. 1 Ν. 4548/2018, την απαιτούμενη υπαιτιότητα των μελών του Δ.Σ. ως βάση της αστικής ευθύνης τους, όμως σύμφωνα με τις γενικές δικονομικές διατάξεις, επιτρέπει στα μέλη του Δ.Σ. να αποσειούν την τεκμαιρόμενη ευθύνη τους κατά τις παραγράφους 2 και 4 του ίδιου άρθρου. Έτσι, στις διατάξεις των παραγράφων 2 και 4 απαριθμούνται περιοριστικά οι κατ' ιδίαν περιπτώσεις, με τη συνδρομή των οποίων παρέχεται η δυνατότητα απόδειξης της «ανυπαρξίας» ή του περιορισμού της προβαλλόμενης αστικής ευθύνης. Βεβαίως η ύπαρξη και αξιολόγηση περί της συνδρομής ή όχι λόγου απαλλαγής προϋποθέτει την γένεση της ευθύνης κατά την παρ. 1 του αρ. 102 Ν. 4548/2018. Τέτοια ευθύνη λ.χ. δεν δημιουργείται και άρα δεν εξετάζεται καν η συνδρομή κριτηρίων απαλλαγής στις περιπτώσεις μη συμμετοχής στη λήψη της κρινόμενης απόφασης ή μειοψηφίας (μειοψήφησε το εν λόγω μέλος) στη λήψη της απόφασης⁶².

Στην παρούσα ενότητα γίνεται μια προσπάθεια διεξοδικής απαρίθμησης και ανάλυσης των κριτηρίων απαλλαγής της ευθύνης των μελών του Δ.Σ. Όπως θα γίνει αντιληπτό με την κατωτέρω ανάλυση, το παρόν κεφάλαιο, περί απαλλαγής ευθύνης, παρά την εισαγωγή του νέου Ν. 4548/2018 δεν υπέστη καμία αλλαγή καθώς οι διατάξεις έχουν παραμείνει ίδιες με τον προϊσχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920.

1.5.1 Η επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία

---

⁶² Ι. Μάρκου (2015) Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 298

Βασικό καθήκον του ΔΣ μιας ΑΕ είναι η άσκηση της διοίκησης κατά τέτοιο τρόπο ώστε να πραγματώνεται ο εταιρικός σκοπός και να προωθείται το εταιρικό συμφέρον. Προκειμένου να υλοποιηθεί ο εταιρικός σκοπός τα μέλη του Δ.Σ. πολλές φορές χρειάζεται να λάβουν αποφάσεις, οι οποίες εμπεριέχουν το στοιχείο του κινδύνου, λόγο για τον οποίο θα πρέπει το ΔΣ να απολαμβάνει ευρείας διακριτικής ευχέρειας, να έχει δηλαδή τη δυνατότητα να ενεργεί αυτοβούλως προς όφελος της εταιρίας και των συμφερόντων της⁶³. Σαφώς κατά την λήψη αποφάσεων μία λανθασμένη εκτίμηση ή ενέργεια, η οποία θα οδηγήσει σε ζημία της εταιρίας, είναι αν μη τι άλλο ενδεχόμενη, καθώς ουδείς μπορεί να προβλέψει με βεβαιότητα το επιτυχές ή όχι μιας επιχειρηματικής απόφασης. Εξ αυτού του λόγου μία εκ του αποτελέσματος λανθασμένη – ζημιολόγος επιλογή δεν συνιστά άνευ άλλου τινός υπέρβαση της διακριτικής ευχέρειας⁶⁴. Ωστόσο, κάθε πράξη του Δ.Σ. πρέπει να συμβαδίζει με την βασική υποχρέωση επιμέλειας, η οποία λειτουργεί ως αντιστάθμισμα της διακριτικής ευχέρειας των διοικούντων. Όπως απεδείχθη όσον αφορά την αρχή της επιμελούς διαχείρισης κρίνεται επιβεβλημένη η παροχή διακριτικής ευχέρειας κατά τη δράση των μελών του Δ.Σ. Εν αντιθέσει, στην υποχρέωση πίστης δεν αναγνωρίζεται διακριτική ευχέρεια, καθώς όπου η δράση των μελών είναι δέσμια είτε από αναγκαστικού δικαίου διατάξεις, είτε από νομοθετικές ή καταστατικές διατάξεις, είτε τέλος από το περιεχόμενο σύννομης απόφασης, δεν μπορούν να επικαλεστούν ότι υπέδειξαν επιμελή συμπεριφορά προκειμένου να απαλλαγούν από κάθε ευθύνη⁶⁵.

Ειδικότερα, στο αρ. 102 παρ. 2 εδ. α' Ν.4548/2018, ορίζεται ότι απαλλάσσεται από την ευθύνη μέλος του ΔΣ, το οποίο κατέβαλε την επιμέλεια συνετού επιχειρηματία, που δραστηριοποιείται σε παρόμοιες συνθήκες. Το παρόν άρθρο αντιστοιχεί στο αρ. 22^α παρ. 2 εδ. α' του προϊσχύσαντος Κ.Ν. 2190/1920, με το οποίο δεν παρουσιάζει καμία διαφορά, πέραν της προσθήκης της πρότασης «που δραστηριοποιείται σε παρόμοιες συνθήκες», εξειδικεύοντας ακόμη περισσότερο το εν λόγω κριτήριο απαλλαγής από την ευθύνη. Έτσι, καθένα από τα μέλη του Δ.Σ. φέρει ατομική υποχρέωση τήρησης του συγκεκριμένου μέτρου επιμελείας και απαλλάσσεται από την ευθύνη στο μέτρο που θα αποδείξει ότι αυτό τηρήθηκε. Η μη τήρηση της απαιτούμενης επιμέλειας θα εκδηλώνεται στην εξωτερική της διάσταση με τη μορφή της παράβασης των υποχρεώσεων που απορρέουν από την οργανική θέση των μελών του ΔΣ και διέπουν τη διοίκηση των εταιρικών υποθέσεων⁶⁶.

---

⁶³Χ. Αποστολόπουλος (2014), Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως (BusinessJudgmentRule) και η πρόκληση της αφερεγγυότητας στην ανώνυμη εταιρία, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, σελ. 27

⁶⁴Χ. Αποστολόπουλος (2014),ό.π. σελ.23

⁶⁵Α. Καραγκουνίδης (2013), σε: Β. Αντωνόπουλος / Σ. Μούζουλας, Ανώνυμες Εταιρίες - Τόμος ΙΙ - Άρθρα 18-40α, 42ε παρ. 5 [Κατ' άρθρο ερμηνεία Ν. 2190/1920], εκδόσεις Σάκκουλας, σελ. 245

⁶⁶Θ. Κατσάς (2006), Επιχειρηματικός κίνδυνος και ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας σε: ΔΕΕ 8-9/2006, σελ. 883 επ.

Ιστορικά, το κριτήριο του συνετού επιχειρηματία αποτελεί τροποποίηση, η οποία επήλθε με το αρθρο 30 παρ. 2 του Ν. 3604/2007. Κατά την προγενέστερη διατύπωση, ο νομοθέτης έκανε λόγο για το μέτρο του «συνετού οικογενειάρχη»⁶⁷, μοντέλο ιδιαιτέρως αναχρονιστικό, ως κριτήριο επιμελούς συμπεριφοράς καθώς η διοίκηση των οικογενειακών πραγμάτων διαφέρει ουσιωδώς από τη διοίκηση επιχειρήσεων ως προς το είδος και την έκταση των αναλαμβανόμενων κινδύνων⁶⁸. Η ως άνω αντικατάσταση, όπως φάνηκε και από την πρακτική πορεία της, ήταν ορθή καθώς τα κριτήρια βάση των οποίων θα θεμελιωθεί η ευθύνη των διοικητών έπρεπε να είναι εμπορικά και όχι αστικά⁶⁹. Ωστόσο, έχει ασκηθεί κριτική σχετικά με την καταλληλότητα του παρόντος προτύπου επιμέλειας, έχοντας ως βάση ότι εφόσον ως «επιχειρηματίας» νοείται το πρόσωπο, που φέρει το ίδιο τον επιχειρηματικό κίνδυνο (π.χ ο έμπορος), αναλαμβάνει υπέρμετρους κινδύνους, κάτι το οποίο δεν είναι επιτρεπτό για τα μέλη του Δ.Σ., τα οποία δεν διαχειρίζονται «ίδια» αλλά ξένη περιουσία και οφείλουν να επιδεικνύουν ιδιαίτερη σύνεση πριν τη λήψη οιασδήποτε απόφασης. Κατά μία άλλη ενδιαμέση θεωρία, η οποία είναι κρατούσα στο αστικό δίκαιο, η απαιτούμενη επιμέλεια θα πρέπει να κριθεί με βάση τη συμπεριφορά του μέσου συνετού και επιμελούς ανθρώπου του επαγγελματικού, κοινωνικού, οικονομικού κύκλου στον οποίο ανήκει ο δράστης, δηλαδή κριτήριο αποτελεί η συμπεριφορά ενός μέσου συνετού και επιμελούς μέλους Δ.Σ. Το ανωτέρω μέτρο ευθύνης είναι στην ουσία αυτό του αρ. 330 ΑΚ.⁷⁰

Το μέτρο επιμέλειας του συνετού επιχειρηματία, με γνώμονα το οποίο κρίνεται ποια από τις πράξεις, που μετέπειτα αποδείχθηκαν ζημιογόνες για την εταιρία, μπορούσε και συνεπώς όφειλε να είχε προβλέψει και αποτρέψει ο συγκεκριμένος διοικητής, είναι κατ' αρχάς αντικειμενικοποιημένο, κατά την τελική του εξειδίκευση, όμως, λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και οι συνθήκες δράσης της εταιρίας (μέγεθος και κλάδος αγοράς της εταιρικής επιχείρησης) καθώς και η ιδιότητα (π.χ. εκτελεστικό ή μη εκτελεστικό μέλος Δ.Σ.) και τα ανατεθειμένα καθήκοντα κάθε μέλους της εταιρικής διοίκησης⁷¹. Έτσι, οι απαιτήσεις είναι υψηλότερες όταν πρόκειται για τον διευθύνοντα σύμβουλο ενός πιστωτικού ιδρύματος ή επενδυτικής εταιρίας σε σύγκριση με τις απαιτήσεις ενός διευθύνοντα συμβούλου ή ενός μη εκτελεστικού μέλους του Δ.Σ. μιας οικογενειακής Α.Ε.

---

⁶⁷ Παμπούκης (1985), Ζητήματα από την ευθύνη για τη διοίκηση της ανώνυμης εταιρίας, ΕΕμπΔ 1985.σελ. 373 επ., όπου γινόταν η επισήμανση: «η επιμέλεια του συνετού οικογενειάρχη, είναι το ίδιο με την επιμέλεια που απαιτείται στις συναλλαγές»

⁶⁸ Γ. Σωτηρόπουλος (2003), ό.π. σε: ΔΕΕ7/2003, σελ. 783

⁶⁹ Χ. Λιβαδάς (2014), Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας [Κατ' άρθρο ερμηνεία Ν. 2190/1920], εκδόσεις ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, σελ. 989

⁷⁰ Γ. Σωτηρόπουλος (2003), ό.π. σελ. 783

⁷¹ Ν. Τέλλης (2019), Εσωτερική ευθύνη των διοικητών Α.Ε. – Άσκηση εταιρικής αγωγής – Μια πρώτη προσέγγιση υπό το φως του νέου δικαίου της Α.Ε. (Ν. 4548/2018), σε:Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 1/2019, σελ. 23

Όπως εξετέθη και ανωτέρω, στο αρ. 102 παρ. 2 εδ. β' Ν. 4548/2018, διατηρείται η κλίμακα διαβάθμισης της ευθύνης ανάλογα με την ιδιότητα κάθε μέλους και τα καθήκοντα που του έχουν ανατεθεί, κάτι το οποίο ίσχυε κατόπιν τροποποίησης με τον Ν. 3604/2007 και στον προισχύσαντα Κ.Ν.2190/1920. Βάσει της κλίμακας αυτής η διοικητική θέση εκάστου μέλους (π.χ ταμίας, διευθύνων σύμβουλος, απλό μέλος) έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς όσο μεγαλύτερη είναι η θέση και η απορρέουσες εξ αυτής εξουσίες, τόσο μεγαλύτερος είναι και ο βαθμός οφειλόμενης επιμέλειας. Η διαβάθμιση της ευθύνης έχει κριθεί θετικά ως προς το ότι: πρώτον, οριοθετεί την ευθύνη βάσει της πραγματικής δράσης εκάστου μέλους, δεύτερον, δίδει κίνητρο στα μη εκτελεστικά ή πιο αδρανή μέλη να αναλάβουν υψηλότερες θέσεις χωρίς να διατρέχουν de facto υπέρμετρους κινδύνους, όπως ίσχυε παλαιότερα και τρίτον, καταδεικνύει την ανάγκη σαφούς προσδιορισμού καθηκόντων εκάστου μέλους, ώστε να είναι δυνατή μετέπειτα η εξακρίβωση της απαιτούμενης επιμέλειας⁷².

Με την χρήση του κριτηρίου του συνετού επιχειρηματία, ο νομοθέτης αποβλέπει όχι στις ατομικές δεξιότητες εκάστου μέλους Δ.Σ. αλλά στις ιδιότητες ενός μέσου (τυπικού – αντικειμενικού) εκπροσώπου⁷³. Όσον αφορά την αντικειμενική πρόσληψη του κριτηρίου επιμέλειας, έχει κριθεί και με την απόφαση 1801/2008⁷⁴ του Εφετείου Θεσσαλονίκης ότι: «ο νομοθέτης αποβλέπει όχι στις ατομικές ιδιότητες και ικανότητες κάθε συγκεκριμένου μέλους διοικητικού συμβουλίου, αλλά στις ιδιότητες ενός μέσου (τυπικού) εκπροσώπου του οικείου κύκλου προσώπων»⁷⁵. Συνεπώς, ως συνετός επιχειρηματίας νοείται εκείνο το πρόσωπο το οποίο μελετά και ενημερώνεται επαρκώς πριν τη λήψη οιασδήποτε απόφασης, εκτιμώντας τους εκάστοτε κινδύνους και ενεργώντας πάντα προς όφελος της εταιρίας με σκοπό την ευημερία και την εκπλήρωση του εταιρικού σκοπού αυτής. Άλλωστε, η επιχειρηματική δραστηριότητα προϋποθέτει τόλμη και ανάληψη «έλλογων» κινδύνων τους οποίους οφείλουν τα μέλη να σταθμίσουν⁷⁶. Αυτή είναι άλλωστε και η πεμπτουσία της έννοιας του συνετού επιχειρηματία, να μπορεί δηλαδή να ενεργεί με την ορθή (σώφρονα- συνετή) σκέψη σταθμίζοντας κάθε φορά τα αντικρουόμενα συμφέροντα και τις πιθανές επιλογές. Εξ αυτού του λόγου, η ανάληψη επιχειρηματικού κινδύνου εκ μέρους του Δ.Σ. δεν συνιστά από μόνη της

---

⁷² Ευ. Περάκης (2014), ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΑΝΩΝΥΜΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ- Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, εκδ. Γ'

⁷³ Α.Καραγκουνίδης (2013), ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Άρθρων 22α και 23 Κ.Ν. 2190/1920 σε: Β. Αντωνόπουλος/Σ. Μούζουλας, Ανώνυμες Εταιρίες, τόμ. 2, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 247-248

⁷⁴ ΕφΘεσ 1801/2008 ΕπισκεΔ 2008, σελ. 1164

⁷⁵ Συναφώς, βλ. Σταθόπουλο, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο (2004), εκδόσεις Σάκκουλα, 4η έκδοση, σελ. 287 επ.

⁷⁶ Ι. Μάρκου (2015), ο.π, σελ. 295

παράβαση του μέτρου επιμέλειας της παρ. 2 του αρ. 102, παρά μόνον εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις των παρ. 1 και 4 του ίδιου άρθρου⁷⁷.

Άλλωστε, οι διοικητές μιας εταιρίας δεν υποχρεούνται να ασκούν επιτυχή, αλλά επιμελή και πιστή διαχείριση. Με δεδομένο αυτό, εξηγείται γιατί η διάταξη του άρθρ. 102 § 1 Ν. 4548/2018 (όπως και η παλαιά 22α § 1 Κ.Ν. 2190/1920) δεν έχει μόνο αποκαταστατική (της εταιρικής ζημίας) λειτουργία, αλλά και προληπτική/αποτρεπτική, αφού αποτελεί αντικίνητρο για τους εταιρικούς διοικητές να παραβιάζουν τα καθήκοντα επιμέλειας και πίστης που τους βαραίνουν και με την έννοια αυτή, συμβάλλει έμμεσα στην τόνωση της διαφάνειας και αποτελεσματικότητας της εταιρικής διοίκησης⁷⁸. Βεβαίως, επιμελής και συνετή διαχείριση δεν συνίσταται μόνο στην λήψη επιχειρηματικών αποφάσεων ή στην ανάληψη κινδύνων, αλλά αφορά ένα σύνολο δέουσας και επιμελούς συμπεριφοράς. Αυτό σημαίνει ότι οι διοικητές πρέπει να δρουν πάντα με γνώμονα τον εταιρικό σκοπό, τα προβλεπόμενα στο καταστατικό και τις αποφάσεις τις Γ.Σ.

1.5.2. Σύνομη απόφαση Γενικής Συνέλευσης (Γ.Σ.)

Το Δ.Σ. είναι το διαχειριστικό και εκπροσωπευτικό όργανο της ανώνυμης εταιρίας. Σύμφωνα με το αρ. 86 του Ν. 4548/2018 (προϊσχύσαν αρ. 22 Κ.Ν. 2190/1920) «το ΔΣ είναι αρμόδιο να αποφασίζει για κάθε πράξη που αφορά την διοίκηση της εταιρίας, την διαχείριση της περιουσίας της και γενικά την επιδίωξη του σκοπού της». Από την άλλη πλευρά, η γενική συνέλευση των μετόχων είναι το ανώτατο⁷⁹, συλλογικό όργανο της ανώνυμης εταιρίας, το οποίο συγκροτείται από το σύνολο των μετόχων, οι οποίοι εκδηλώνουν τη βούλησή τους να συμμετάσχουν σ' αυτό και οι οποίοι κατά την εκάστοτε νόμιμη σύγκλησή του ανταλλάσσουν απόψεις και αποφασίζουν επί θεμάτων της εταιρίας, δεσμευόμενοι από τη πλειοψηφούσα απόφαση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το αρ. 116 Ν. 4548/2018: «η γενική συνέλευση των μετόχων είναι το ανώτατο όργανο της εταιρίας και δικαιούται να αποφασίζει για κάθε εταιρική υπόθεση, σύμφωνα με τον παρόντα νόμο. Οι αποφάσεις της δεσμεύουν και τους απόντες ή διαφωνούντες μετόχους». Παρά τα ανωτέρω, ο ρόλος της Γ.Σ. δεν είναι η άσκηση διαχείρισης, η οποία ωστόσο επηρεάζεται και κατευθύνεται από τις αποφάσεις της Γ.Σ.⁸⁰.

---

⁷⁷ Π. Παναγιώτου, (2018) Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά τον Ν.4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018, σελ. 1605

⁷⁸ Ν. Τέλλης (2019),ό.π., σελ. 22

⁷⁹ Για την πολυσημία του όρου, βλ. Λ. Αθανασίου (2010), στο «Το δίκαιο της ΑΕ» (Επιμ. Ε. Περάκη), τόμ. 1ος, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, γ' έκδ., σελ. 1298επ.

⁸⁰ Σ. Ψυχομάνης (2018), Δίκαιο εμπορικών εταιριών, 3η έκδ. Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 307

Παρά την αποδεδειγμένη διάκριση εξουσιών μεταξύ Γ.Σ. και Δ.Σ., έχουν διατυπωθεί διαφορετικές απόψεις όσον αφορά το είδος αρμοδιότητας της Γ.Σ., κάθεμια εκ των οποίων μας οδηγεί σε διαφορετικό συμπέρασμα όσον αφορά τη δεσμευτικότητα των αποφάσεων της και συνακόλουθα την απαλλαγή ή όχι των μελών Δ.Σ. εκ της ευθύνης. Συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο ερμηνευτικές προσεγγίσεις: α) η κρατούσα στο δίκαιο μας θέση περί γενικής αρμοδιότητας και β) η μη κρατούσα (αλλά ορθότερη κατά τον Μαρίνο⁸¹) θέση περί ειδικής αρμοδιότητας. Κατά την πρώτη άποψη, η Γ.Σ. δύναται να παρεμβαίνει σε θέματα διοίκησης, να χαράσσει ένα γενικό πλαίσιο οικονομικής πολιτικής και να δίνει στο Δ.Σ. κατευθυντήριες οδηγίες⁸². Αντιθέτως, κατά την δεύτερη άποψη υπάρχει αυστηρός διαχωρισμός εξουσιών μεταξύ Γ.Σ. και Δ.Σ., τόσο ως προς την εκπροσώπηση, όσο και ως προς την διαχείριση, γεγονός που οδηγεί στον αποκλεισμό της Γ.Σ. από την διοίκηση της εταιρίας. Άλλωστε, όπως παρατηρεί ο Μαστροκώστας⁸³ «η έννοια του ανώτατου οργάνου» δεν πρέπει να ερμηνευθεί στα πλαίσια της ιεραρχίας μεταξύ των εταιρικών οργάνων, έτσι ώστε να θεωρηθεί ότι η γενική συνέλευση των μετόχων έχει εξουσία ανάμειξης στην εξουσία διαχείρισης και εκπροσώπησης. Η συνέλευση είναι το ανώτατο όργανο, διότι από το νόμο έχει την εξουσία να αποφασίζει τα σημαντικότερα ζητήματα της εταιρίας». Βεβαίως, η Γ.Σ. μπορεί μόνο κατ' εξαίρεση να παρεμβαίνει σε θέματα διαχείρισεως, εφόσον τούτο προβλέπεται από το καταστατικό ή αν το ίδιο το διοικητικό συμβούλιο ζητήσει τη γνώμη της γενικής συνελεύσεως, Το αυτό ισχύει και για διαχειριστικές πράξεις οι οποίες υπάγονται στην αρμοδιότητά του Δ.Σ., αλλά πρόκειται για ιδιαίτερα σοβαρές αποφάσεις, οι οποίες αφενός επιφέρουν «μία οιονεί τροποποίηση του καταστατικού» και αφετέρου συνεπάγονται ιδιαίτερους κινδύνους για τους μετόχους. Το ίδιο ισχύει και όσον αφορά την λεγόμενη αρρυθμιστη αρμοδιότητα της ΓΣ (γκρίζα ζώνη), λ.χ. η εκποίηση ολόκληρης ή σημαντικού τμήματος της εταιρικής περιουσίας, ή εκποίηση ολόκληρου επιχειρησιακού κλάδου.

Συνεπώς, αναλόγως με το ποιά θέση θα ακολουθηθεί, καταλήγουμε σε διαφορετικά αποτελέσματα. Ειδικότερα, αν υιοθετήσουμε την πρώτη άποψη περί γενικής αρμοδιότητας της Γ.Σ., τότε αυτή έχει δικαίωμα να δίδει οδηγίες στο Δ.Σ. και συνακόλουθα αυτό απαλλάσσεται της ευθύνης του σε περίπτωση που εκτελέσει νόμιμη απόφαση της Γ.Σ. Αντιθέτως, αν ακολουθηθεί η δεύτερη άποψη περί αυστηρού διαχωρισμού αρμοδιοτήτων Δ.Σ. και Γ.Σ., τότε αποφάσεις της ΓΣ που εκπίπτουν της αρμοδιότητας της δεν συνιστούν λόγο απαλλαγής από την ευθύνη⁸⁴. Σαφώς, στις

---

⁸¹ Μ. Μαρίνος (2012) Σύνομη απόφαση της ΓΣ ως λόγος απαλλαγής του διοικητικού συμβουλίου από την ευθύνη του έναντι του νομικού προσώπου, σε: ΔΕΕ 1/2012, σελ. 5 επ.

⁸² Α. Μικρούλεα (2013), Όρια Δράσης και Ευθύνη των Εταιρικών Διοικητών, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.41

⁸³ Χρ. Μαστροκώστας (1996), Η έκταση της εξουσίας εκπροσώπησης των οργάνων διοίκησης της ΑΕ και ΕΠΕ, εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ, σελ. 302

⁸⁴ Α. Μικρούλεα (2013), ό.π., σελ.41 και Μ. Μαρίνος (2012), ό.π., σελ. 5 επ.

περιπτώσεις αρρύθμιστης αρμοδιότητας – γκρίζας ζώνης, ακόμα και υπό το καθεστώς μιας αυστηρής διακρίσεως εξουσιών μεταξύ διοικήσεως και ελέγχου της, επεμβαίνει το άρθρο 102 παρ. 4 και η απόφαση της Γ.Σ. λειτουργεί ως μέσο αποκλεισμού της ευθύνης⁸⁵.

Ωστόσο, προϋπόθεση του αποκλεισμού εκ της ευθύνης είναι η ύπαρξη σύννομης απόφασης. Ως απόφαση νοείται εκείνη που ελήφθη σε τακτική ή έκτακτη ΓΣ, άρα σύμφωνα με την τυπική διαδικασία που προβλέπει ο νόμος 4548/2018. Δεν αρκούν, ως εκ τούτου ανεπίσημες οδηγίες των μετόχων ή του κυρίαρχου ή και μοναδικού μετόχου έστω και μέσω εξωεταιρικής συμφωνίας, μεταξύ μετόχου και όλων των μελών του ΔΣ, αλλά απαιτείται απόφαση έγκυρη κατά τη διαδικασία της ΓΣ⁸⁶. Ως «σύννομη» θεωρείται εκείνη, η οποία όχι μόνο έχει περιεχόμενο σύμφωνο με τον νόμο ή το καταστατικό της εταιρίας, αλλά λαμβάνεται σε συμφωνία με αυτά⁸⁷. Με αποφαιτική εκφορά δεν πρέπει να είναι ούτε άκυρη ή ακυρώσιμη (αρ. 137 Ν. 4548/2018) και κατά μείζονα λόγο ανυπόστατη. Σύννομη δεν είναι επίσης η άκυρη απόφαση της Γ.Σ., σύμφωνα με το άρθρο 138 Ν. 4548/2018, όπως και εκείνη την οποία ελήφθη στερούμενη αρμοδιότητας. Ωστόσο, η άκυρη απόφαση, εφόσον έχει παρέλθει η προθεσμία προβολής του λόγου ακυρότητας (άρθρο 138 παρ. 4), οδηγεί στην απαλλαγή από την ευθύνη⁸⁸. Εν συνεχεία δεν θα πρέπει η σύννομη απόφαση της Γ.Σ. να αφορά σε απλή προτροπή ή σύσταση προς το Δ.Σ., αλλά πρέπει να προβλέπεται η υποχρέωση αυτού να προβεί σε συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη. Έτσι, η απόφαση πρέπει να είναι συγκεκριμένη, έτσι ώστε να προκύπτει ποιο είναι το μέτρο- πράξη για την οποία παρέχεται στήριξη. Δεν αρκεί δηλαδή μια γενική συναίνεση ή γενική απαλλαγή από την ευθύνη⁸⁹. Τέλος, σημαντικός είναι και ο χρόνος λήψης της απόφασης, ο οποίος πρέπει να είναι πρότερος της πράξης ή παράλειψης του Δ.Σ. Ενώ, σε περίπτωση μεταγενέστερης απόφασης, αυτή θα έχει την έννοια της έγκρισης των τελεσθεισών πράξεων, λειτουργώντας πιθανώς ως παραίτηση από τις αξιώσεις της εταιρίας⁹⁰.

Εξ αντιδιαστολής συνάγεται ότι αποφάσεις της ΓΣ, οι οποίες δεν είναι σύννομες δεν δημιουργούν υποχρέωση συμμόρφωσης. Αντίθετα, τα μέλη του ΔΣ δεν έχουν απλώς δικαίωμα, αλλά οφείλουν να μην την εφαρμόσουν⁹¹. Η εκούσια δε συμμόρφωση προς αυτές δημιουργεί λόγο ευθύνης, καθώς το ΔΣ δεν επιτρέπεται να υλοποιήσει παράνομες αποφάσεις, αν θέλει να αποκλείσει την ευθύνη του. Βεβαίως, το ΔΣ προβαίνει μόνο σε έλεγχο νομιμότητας της απόφασης

⁸⁵ Μ. Μαρίνος (2012), ό.π., σελ. 5 επ.

⁸⁶ Μ. Μαρίνος (2012), ό.π., σελ. 8

⁸⁷ Ι. Μάρκου (2015), Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 307

⁸⁸ Μ. Μαρίνος (2012), ό.π., σελ. 5 επ

⁸⁹ Μ. Μαρίνος (2012), ό.π., σελ. 5 επ

⁹⁰ Ι. Μάρκου (2015), ό.π., σελ. 306

⁹¹ Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 992 επ.

και όχι σκοπιμότητας, δηλαδή οφείλει να εξετάσει αν οι ληφθείσες αποφάσεις είναι ελαττωματικές, αλλά δεν μπορεί να εξετάσει το επιχειρηματικώς ορθό ή οικονομικώς συμφέρον της απόφασης.

Εν κατακλείδι, το Δ.Σ. δεν ευθύνεται για πράξεις και παραλείψεις, οι οποίες έλαβαν χώρα κατόπιν σύννομης απόφασης της Γ.Σ, η οποία θα πρέπει να έχει αρμοδιότητα από το νόμο ή το καταστατικό προκειμένου να λάβει την εκάστοτε απόφαση ή να έχει προσφύγει σε αυτή το Δ.Σ., λόγω του ότι η απόφαση αυτή αφορά ένα ιδιαίτερα σοβαρό και ριψοκίνδυνο ζήτημα της εταιρίας. Συνεπώς, απαιτείται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ πράξης – παράλειψης και ζημίας, η οποία δημιουργεί εσωτερική ευθύνη του ΔΣ και σχέση μεταξύ πράξης- παράλειψης και αποφάσεως ΓΣ . Η επερχόμενη λουπόν ζημία στο νομικό πρόσωπο, θα πρέπει να ανάγεται ακριβώς στη συγκεκριμένη σύννομη απόφαση της ΓΣ⁹².

1.5.3. Εύλογη επιχειρηματική απόφαση - Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως (Business Judgment Rule)

Τα μέλη του Δ.Σ. κατά την άσκηση διαχειριστικής εξουσίας οφείλουν να μεριμνούν για την προαγωγή και προάσπιση του εταιρικού συμφέροντος, απέχοντας από ενέργειες που αντιβαίνουν στα συμφέροντα της εταιρίας. Μάλιστα, οι διοικητές της εταιρίας ασκούν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα με ξένα κεφάλαια (ήτοι, αυτά των μετόχων). Βασικό ανακύπτον ζήτημα λόγω του χωρισμού μετόχων και διοίκησης, είναι η αντιμετώπιση της σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ κυρίου της επιχείρησης (principal) και διοικητή (agent)⁹³, το οποίο καλείται να αντιμετωπίσει η εταιρική διακυβέρνηση σύμφωνα με την «θεωρία της αντιπροσώπευσης» (agency theory), η οποία εστιάζει στη βέλτιστη διαχείριση και επιμέλεια των υποθέσεων του αντιπροσωπευόμενου⁹⁴. Σαφώς, η άσκηση των ανατεθειμένων καθηκόντων διοίκησης συνεπάγεται αναπόφευκτα ένα σημαντικό προβάδισμα για τον αντιπρόσωπο τόσο ως προς την απόκτηση πληροφόρησης, όσο και ως προς τις εκάστοτε λαμβανόμενες αποφάσεις, ελλοχεύοντας τον κίνδυνο δράσης του αντιπροσώπου με γνώμονα ίδια συμφέροντα, ζημιώνοντας την εταιρία. Προς αποφυγή τέτοιων περιστατικών κρίσιμη κρίνεται η άσκηση ελέγχου στα μέλη του Δ.Σ. Ωστόσο, ένα αυστηρό σύστημα ελέγχου και ευθύνης θα είχε ακριβώς τα αντίθετα από τα θεμιτά αποτελέσματα, οδηγώντας τα μέλη του Δ.Σ. στην αποφυγή ανάληψης πρωτοβουλιών, κάτι το οποίο εν τέλει θα λειτουργούσε εις βάρος της εταιρίας. Εξ αυτού του λόγου ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης παρουσιάζεται ως ο πλέον κατάλληλος

⁹² Μ. Μαρίνος (2012), ό.π., σελ. 5 επ

⁹³ Ν. Ρόκας (2018), Εμπορικές εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 8η έκδ, σελ. 355

⁹⁴ Δ. Τζάκας (2019), Η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ μελών Δ.Σ. και εταιρίας στις επιχειρήσεις του ενεργειακού κλάδου σε: Ενέργεια & Δίκαιο, τεύχος 29, σελ. 51

μηχανισμός εποπτείας του Δ.Σ., παρέχοντας παράλληλα στα μέλη του Δ.Σ. την απαιτούμενη ελευθερία δράσης.

Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης αποτελεί θεσμό αμερικανικής προέλευσης και αναφέρεται στην προσπάθεια οριοθέτησης της ευθύνης των μελών του Δ.Σ. από ατυχείς επιχειρηματικές επιλογές⁹⁵. Ο κανόνας αυτός αποτελεί διεθνώς την πιο ολοκληρωμένη πρόταση σχετικά με τα όρια του δικαστικού ελέγχου των επιχειρηματικών αποφάσεων και τυγχάνει ευρείας απήχησης στο εταιρικό δίκαιο πολλών ευρωπαϊκών χωρών, ανήκοντας πλέον στο standard ευθύνης των εταιρικών διοικητών. Ο κανόνας αυτός εξασφαλίζει έναν ασφαλή λιμένα επιχειρηματικής δράσης (safe harbor rule), καθώς μέσω αυτού κατανέμεται το βάρος απόδειξης της ευθύνης των μελών Δ.Σ., καθορίζεται το μέτρο επιμέλειας αυτών και δημιουργούνται τεκμήρια ως προς την τήρηση του μέτρου επιμέλειας εκ μέρους των μελών του Δ.Σ.⁹⁶.

Για πρώτη φορά στην ελληνική έννομη τάξη με την υπ'αρ. 419/2005 απόφαση του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, έγινε προσπάθεια οριοθέτησης της εσωτερικής ευθύνης των μελών του Δ.Σ. σε περίπτωση μη επιτυχών επιχειρηματικών αποφάσεων, με το σκεπτικό της ανωτέρω απόφασης να παρουσιάζει ομοιότητες με τον κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης, όπως είχε διαμορφωθεί στην αμερικανική δικαστηριακή πρακτική⁹⁷. Ωστόσο, τον κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης εισήγαγε στην ελληνική έννομη τάξη, δύο χρόνια αργότερα, ο Ν. 3604/2007 με το αρ. 30 παρ. 2, το οποίο στη συνέχεια αντικατέστησε κατά το αυτό περιεχόμενο το αρ. 22α παρ.2 εδ. γ', τελευταία περίπτωση Κ.Ν. 2190/1920. Σήμερα, ο κανόνας αυτός αποτυπώνεται στο αρ. 102 παρ. 4 Ν. 4548/2018. Σκοπός δε αυτού, είναι η αποσύνδεση της αξιολόγησης της επιχειρηματικής απόφασης από το αποτέλεσμα και η σύνδεση αυτής με τις ειδικότερες συνθήκες που ίσχυαν κατά την χρονική στιγμή λήψης της απόφασης⁹⁸.

Έτσι, για να τύχει εφαρμογής ο συγκεκριμένος κανόνας, οι πραγματικές προϋποθέσεις αυτού πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά (όχι διαζευκτικά) ⁹⁹και είναι οι εξής: α) να υπάρχει επιχειρηματική απόφαση, η οποία β) πρέπει να είναι εύλογη, γ) να ελήφθη σύμφωνα με την καλή πίστη, δ) με βάση επαρκείς πληροφορίες και ε) με κριτήριο την εξυπηρέτηση του εταιρικού συμφέροντος.

Πιο συγκεκριμένα, επιχειρηματική απόφαση υπάρχει όταν ενυπάρχει σε αυτή το στοιχείο της ελεύθερης δράσης, δηλαδή όταν ο εταιρικός διοικητής δρα, έχοντας διακριτική ευχέρεια και όχι

⁹⁵ Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2012), ό.π., σελ. 256

⁹⁶ Θ. Κατσάς (2006), Επιχειρηματικός κίνδυνος και ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας σε: ΔΕΕ 8-9/2006, σελ. 886 επ. και Α. Μικρουλέα (2013), ό.π., σελ. 29

⁹⁷ Θ. Κατσάς (2006), ό.π., σελ. 886 επ

⁹⁸ Ε. Περάκης (2014), Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 992

⁹⁹ Ι. Μάρκου (2006), Πρώτες σκέψεις επί της προτάσεως σχεδίου νόμου αναμόρφωσης του Κ.Ν. 2190/1920 σε: ΕΤΡΑΨΧρΔ 2006, σελ. 809 επ.

δέσμια αρμοδιότητα¹⁰⁰. Βεβαίως επιχειρηματική απόφαση είναι εκείνη, η οποία λαμβάνεται υπό συνθήκες αβεβαιότητας, προϋποθέτει τη στάθμιση ανάμεσα στον επιχειρηματικό κίνδυνο (αγοραίο, πιστωτικό κλπ) και στο προσδοκώμενο όφελος ή ενέχει το στοιχείο της επιλογής ανάμεσα σε πλείονες δυνατότητες¹⁰¹. Ως επιχειρηματικές αποφάσεις κρίνονται ιδίως αυτές που έχουν ως αντικείμενο τη χάραξη επιχειρηματικής πολιτικής και στρατηγικής αλλά και καθημερινές αποφάσεις περί των τρέχοντων ζητημάτων της εταιρίας, όπως π.χ οργανωτικές ή εκτελεστικές αποφάσεις. Ως δεύτερη προϋπόθεση τίθεται αυτή του ευλόγου της επιχειρηματικής απόφασης, όπου ως τέτοια κρίνεται η απόφαση – επιλογή, που δεν εκθέτει την εταιρία σε παράλογους κινδύνους, κρίνοντας με αντικειμενικά κριτήρια *ex ante* και όχι εκ του αποτελέσματος¹⁰². Περαιτέρω, η έννοια του εύλογου κρίνεται με βάση τις αρχές της χρηστής διοίκησης και της συνετούς διαχείρισης και πιο συγκεκριμένα, με βάση το κριτήριο του «μέσου συνετού εταιρικού διοικητή»¹⁰³. Προσπαθώντας να ερμηνεύσουμε τι νοείται ως «παράλογος κίνδυνος», καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δεν ομιλούμε για μια απλή έκθεση της εταιρίας σε κίνδυνο, αλλά για έκθεση σε προφανώς δυσανάλογους – «υπερβολικούς» κινδύνους, οι οποίοι δεν δύνανται να δικαιολογηθούν με κανένα αντικειμενικό κριτήριο.

Ως τρίτη *sine qua non* προϋπόθεση τίθεται αυτή της καλής πίστης, η οποία συνδέεται με την υποχρέωση πίστωσης που έχουν οι εταιρικοί διοικητές. Με τη σειρά της η υποχρέωση πίστης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια του εταιρικού συμφέροντος και την ανυπαρξία συγκρούσεως συμφερόντων. Πιο συγκεκριμένα, μια απόφαση δεν είναι σύμφωνη με την καλή πίστη, αν είναι χρωματισμένη από την επιδίωξη ιδίου ή αλλότριου συμφέροντος, με αποτέλεσμα τη βλάβη της εταιρίας¹⁰⁴. Τέταρτη και πολύ σημαντική προϋπόθεση αποτελεί η επαρκής πληροφόρηση των διοικούντων πριν τη λήψη μιας απόφασης, η οποία μάλιστα θεωρείται ως η «αχίλλειος πτέρνα» του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσης¹⁰⁵, έχοντας τόσο σημαντικό ρόλο καθώς, πρώτον εγγυάται την ορθότητα της απόφασης και δεύτερον αποτελεί καθήκον κάθε συνετού επιχειρηματία¹⁰⁶. Ο νομοθέτης δίνοντας βάρος στην ικανή πληροφόρηση προτάσσει μια μέση λύση ανάμεσα στους δύο ακραίους πόλους της μη πληροφόρησης και της πλήρους πληροφόρησης. Κάνοντας λόγο για ικανή-επαρκή πληροφόρηση, ουσιαστικά ο νομοθέτης εννοεί την τεκμηριωμένη προετοιμασία προκειμένου να ληφθεί μια απόφαση βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, με ικανότητα εκτίμησης των

---

¹⁰⁰ Μ. Μαρίνος (2009), Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως – Συμβολή στην ερμηνεία του αρ. 22^α παρ. 2 Κ.Ν. 2190/1920. Σε: ΧρΙΔ Θ/2009, σελ. 115

¹⁰¹ Σωτηρόπουλος, ΔΕΕ 2005, ό.π. σελ. 317 και Μαρίνος ΧρΙΔ 2009, ό.π., σελ. 115

¹⁰² Μ. Μαρίνος (2009), ό.π. σελ. 116 και Α. Μικρουλέα (2013), ό.π. σελ. 44

¹⁰³ Α. Καραγκουνίδης (2013), σε: Β. Αντωνόπουλος / Σ. Μούζουλας, *Ανώνυμες Εταιρίες - Τόμος II - Άρθρα 18-40α, 42ε παρ. 5 [Κατ' άρθρο ερμηνεία Ν. 2190/1920]*, εκδόσεις Σάκκουλας, σελ. 261

¹⁰⁴ Μ. Μαρίνος (2009), ό.π. σελ. 117

¹⁰⁵ Μ. Μαρίνος (2009), ό.π. σελ. 118

¹⁰⁶ Α. Μικρουλέα (2013), ό.π. σελ. 49

εκάστοτε κινδύνων που ελλοχεύουν¹⁰⁷. Λόγω της φύσης της παρούσας υποχρέωσης δεν είναι εφικτό να ορισθεί μια σταθερά βάση της οποίας κρίνεται το επαρκές ή όχι της πληροφόρησης, αλλά αυτό κρίνεται με βάση τις συνθήκες της εκάστοτε περίπτωσης. Πιο συγκεκριμένα, σημαντικό ρόλο παίζει η σπουδαιότητα της απόφασης, δηλαδή όσο πιο επικίνδυνη είναι τόσο πιο μεγαλύτερες είναι και οι αξιώσεις πληροφόρησης. Από την άλλη πλευρά, η συλλογή πληροφοριών συνεπάγεται ένα μεγάλο κόστος, τόσο ποιοτικό όσο και ποσοτικό (χρόνος και κεφάλαιο), το οποίο δεν μπορεί να μείνει απαρατήρητο. Συνεπώς, το Δ.Σ. οφείλει να σταθμίζει τα κόστη και τα οφέλη, να συσχετίζει τα διαθέσιμα χρονικά περιθώρια καθώς και τη φύση και τη σπουδαιότητα της προπαρασκευαζόμενης απόφασης¹⁰⁸. Πέμπτη και τελευταία προϋπόθεση είναι αυτή της εξυπηρέτησης αποκλειστικά του εταιρικού συμφέροντος. Ωστόσο, εν μέρει επικαλύπτεται από την τρίτη προϋπόθεση της καλής πίστης. Ο εταιρικός διοικητής έχει σαφή και ρητή υποχρέωση να εξυπηρετεί αποκλειστικά το εταιρικό συμφέρον και όχι απλώς και το εταιρικό συμφέρον¹⁰⁹. Έτσι, τα μέλη του Δ.Σ. δρουν προς εξυπηρέτηση του εταιρικού συμφέροντος, όταν η κρίση τους δεν επηρεάζεται από συγκρουόμενα με το συμφέρον της εταιρίας ίδια συμφέροντα ή συμφέροντα τρίτων προσώπων¹¹⁰.

Περαιτέρω, με τον Ν. 4548/2018 προσετέθη στο τελευταίο εδάφιο της παρ.4 του αρ. 102, μια νέα ειδικότερη έκφανση – υποσύνολο της προϋπόθεσης επαρκούς πληροφόρησης του Δ.Σ. Συγκεκριμένα, με την ανωτέρω προσθήκη ορίζεται ότι *«το δικαστήριο μπορεί να θεωρήσει ότι δεν υφίσταται ευθύνη προκειμένου για πράξεις ή παραλείψεις που στηρίζονται σε εισήγηση ή γνώμη ανεξάρτητου οργάνου ή επιτροπής, που λειτουργεί στην εταιρία, σύμφωνα με το νόμο.»* Κρίσιμο είναι να διευκρινισθεί ότι δεν αποτελεί νέο λόγο αποκλεισμού από την ευθύνη, γεγονός που επιβεβαιώνεται τόσο από την γραμματική ερμηνεία της διάταξης, η οποία κάνει λόγο για δυνατότητα του δικαστηρίου (*«το δικαστήριο μπορεί»*) να θεωρήσει ότι δεν υφίσταται ευθύνη, όσο και από το περιορισμένο πεδίο εφαρμογής της. Συγκεκριμένα, ανεξάρτητα όργανα ή ανεξάρτητες επιτροπές στο δίκαιο της Α.Ε. είναι το Συμβούλιο Εμπειρογνομόνων, που προβλέπει ο ν. 3986/2011 για το ΤΑΙΠΕΔ Α.Ε., ενδεχομένως ο Υπεύθυνος Επεξεργασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (DPO) και η Επιτροπή Ελέγχου των εισηγμένων ΑΕ. Σαφώς η γνώμη/ εισήγηση θα πρέπει να είναι γραπτή, εκτός εάν για λόγους που έχουν να κάνουν με το κατεπείγον ή την απλότητα του ζητήματος, αρκεί και η προφορική πληροφόρηση. Για να τύχει εφαρμογής η παρούσα διάταξη, θα πρέπει να πληρούνται κάποιες προϋποθέσεις όσον αφορά την εμπιστοσύνη του Δ.Σ. στη νομική συμβουλή. Ειδικότερα, πρώτη προϋπόθεση αποτελεί η εξειδίκευση των μελών της επιτροπής, χωρίς να σημαίνει ότι πάντα πρέπει να επιλέγεται ο πιο αναγνωρισμένος ειδικός. Δεύτερη προϋπόθεση

¹⁰⁷ Α. Μικρουλέα (2013), ό.π. σελ. 51

¹⁰⁸ Α. Καραγκουνίδης (2013), ό.π. σελ. 263

¹⁰⁹ Μ. Μαρίνος (2009), ό.π. σελ. 118

¹¹⁰ Α. Καραγκουνίδης (2013), ό.π. σελ. 263

αποτελεί η ανεξαρτησία των μελών της επιτροπής ή του οργάνου. Τρίτη προϋπόθεση είναι ότι το ΔΣ οφείλει να επεξηγεί πλήρως το σύνολο των πραγματικών περιστατικών και δεδομένων στην επιτροπή ή στο όργανο από το οποίο ζητά τη γνώμη του, γεγονός που προκύπτει από την υποχρέωση επιμέλειας κατά την καθοδήγηση των συνεργατών, καθώς σε περίπτωση ελλειμματικής πληροφόρησης δεν θα πρέπει το Δ.Σ. να εμπιστευθεί τη γνώμη ή την εισήγηση της επιτροπής. Τέταρτη και τελευταία προϋπόθεση αποτελεί ο έλεγχος ευλογοφάνειας από τα μέλη του Δ.Σ., ήτοι να εντοπίζονται πιθανές αντιφάσεις ή συμπεράσματα, που δεν αιτιολογούνται. Πληρουμένων των ανωτέρω προϋποθέσεων αν το μέλος του Δ.Σ. δείξει εμπιστοσύνη στη γνώμη του οργάνου ή της επιτροπής, δεν παραβιάζει το καθήκον επιμέλειας και συνεπώς δεν ευθύνεται έναντι της εταιρίας¹¹¹.

Εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις του αρ. 102 παρ. 4 Ν.4548/2018, δεν θεμελιούται ευθύνη του Δ.Σ. Ουσιαστικά, η συνδρομή των εν λόγω προϋποθέσεων εξισώνεται με τήρηση της υποχρέωσης των μελών του Δ.Σ. για επιμελή άσκηση των καθηκόντων τους, με περαιτέρω συνέπεια να μη στοιχειοθετείται από την παράβαση του καθήκοντος επιμέλειας και η σχετική εταιρική αγωγή να είναι απορριπτέα ως ουσία αβάσιμη. Σκοπός του εν λόγω κανόνα είναι να παράσχει στους εταιρικούς διοικητές αποδεικτική διευκόλυνση, υπό την έννοια ότι αντί να επικαλεστεί και να αποδείξει την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία (ισχυρισμός ιδιαίτερα δύσκολος, καθώς απαιτεί «σύνθετες και δυσχερείς εκτιμήσεις και σταθμίσεις αξιολογικού χαρακτήρα»), μπορεί να αρκестεί στην επίκληση και απόδειξη ότι έλαβε μια απόφαση, η οποία πληροί τις προϋποθέσεις του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσεως. Το βάρος απόδειξης των προϋποθέσεων του κανόνα της επιχειρηματικής κρίσεως φέρει ο εταιρικός διοικητής, ενώ η επίκληση του κανόνα γίνεται συνήθως με τη μορφή ένστασης, καθώς αυτεπάγγελτος έλεγχος του κανόνα δεν είναι εφικτός¹¹².

Όσον αφορά τη νομική φύση του κανόνα έχουν υποστηριχθεί δύο απόψεις: κατά τη μεν πρώτη, ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης αποτελεί λόγο αποκλεισμού της ευθύνης άλλως λόγο άρσης του αδίκου, κατά τη δε δεύτερη άποψη, ο κανόνας αυτός αποτελεί αμάχητο τεκμήριο. Κατά την πρώτη άποψη, ο κανόνας επεμβαίνει στο πεδίο των προϋποθέσεων του πραγματικού, αφού ορίζει ότι δεν υφίσταται παράβαση των υποχρεώσεων επιμέλειας. Ενώ κατά τη δεύτερη άποψη, ο κανόνας αποτελεί αμάχητο τεκμήριο, καθώς πληρουμένων των προϋποθέσεων της διάταξης, οι πράξεις των διοικητών θεωτούνται νόμιμες κατά τρόπο αμάχητο και εξέρχονται του δικαστικού ελέγχου¹¹³.

---

¹¹¹ Δ. Βερβεσός (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες, σε: Νομικό Βήμα 2/2019, τόμος 67, τεύχος 2,σελ. 206-210

¹¹² Α. Καραγκουνίδης (2013), ό.π. σελ. 258- 259

¹¹³ Α. Μικρουλέα (2013), ό.π. σελ. 30

1.6. Συμπεράσματα 1^{ου} κεφαλαίου

Ο πυρήνας του δικαιοπολικού αιτήματος εσωτερικής αστικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι της ανώνυμης εταιρίας, ανιχνεύεται στην ανάγκη αντιμετώπισης των κινδύνων, που διατρέχει η εταιρία από τη διαχείριση της περιουσίας της από το ΔΣ. Έτσι, σε αντιστάθμισμα των μεγάλων εξουσιών που έχει το ΔΣ, προβλέπονται ειδικές διατάξεις σχετικά με την ευθύνη των μελών του (αρ. 102 επ. Ν. 4548/2018), σκοπός των οποίων είναι η προστασία της εταιρικής περιουσίας και, έμμεσα, των μετόχων και των εταιρικών δανειστών. Οι διατάξεις για την ευθύνη αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο και ως εκ τούτου μετριασμός της με το καταστατικό ή την σύμβαση πρόσληψης δεν έχει ισχύ. Πιο συγκεκριμένα, η ευθύνη των μελών του ΔΣ δημιουργείται σε περίπτωση πλημμελούς εκπλήρωσης των διαχειριστικών τους καθηκόντων, με αποτέλεσμα την ζημία της εταιρίας (παρ. 1 αρ. 102). Τα καθήκοντα των μελών του ΔΣ, η παράβαση των οποίων δημιουργεί υποχρέωση αποζημίωσης έναντι της εταιρίας, προβλέπονται στα αρ. 96 και 97, τα βασικότερα από τα οποία είναι το καθήκον επιμελούς διαχείρισης και η τήρηση της υποχρέωσης πίστης. Βεβαίως το μέλος του Δ.Σ. μπορεί να απαλλαγεί από την ευθύνη αν αποδείξει ότι κατέβαλε την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία, ότι ακολούθησε σύννομη απόφαση της ΓΣ ή ότι τήρησε τα κριτήρια του κανόνα επιχειρηματικής κρίσης.

Το πρόβλημα της ευθύνης των μελών του ΔΣ είναι ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον ζήτημα, δεδομένου ότι η σαφής οριοθέτηση της και ο περιορισμός της κατά την λήψη των επιχειρηματικών αποφάσεων, εάν και εφόσον αυτές έχουν ληφθεί με τον κατάλληλο τρόπο και ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα τους, είναι απαραίτητα στοιχεία για την καλή λειτουργία των ανωνύμων εταιρειών και για την ενίσχυση της επιχειρηματικής δράσης, την ανάληψη επιχειρηματικών κινδύνων και την επαύξηση της εταιρικής περιουσίας. Η ίδια η έννοια της επιχειρηματικής δραστηριότητας και της επιδίωξης του κέρδους εμπεριέχουν το στοιχείο της επικινδυνότητας και μέσα στα πλαίσια των σύγχρονων αγορών είναι πρακτικά αδύνατον να προβλεφθεί με ακρίβεια το αποτέλεσμα ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος. Εξ αυτού του λόγου είναι ορθό, τα μέλη του ΔΣ να προστατεύονται και να μην επωμίζονται το βάρος μίας αποτυχίας, εφόσον έχουν ενεργήσει με τον ενδεδειγμένο τρόπο, προτάσσοντας το εταιρικό συμφέρον, επιδεικνύοντας την δέουσα επιμέλεια και τηρώντας τις εκ του νόμου τιθέμενες προϋποθέσεις. Αυτόν τον περιορισμό της ευθύνης των μελών του ΔΣ προσπαθεί να επιτύχει και ο λεγόμενος «κανόνας της επιχειρηματικής κρίσης» (business judgment rule), ο οποίος, ακριβώς, προστατεύει την διοίκηση της εταιρίας και την απαλλάσσει της ευθύνης, εφόσον η κρίση της κινήθηκε μέσα στα λογικά πλαίσια του «επιχειρείν» (“safe harbour”). Έτσι, δημιουργείται ένας «ελεύθερος ευθύνης» χώρος στον τομέα των επιχειρηματικών αποφάσεων, με

αποτέλεσμα να μην στοιχειοθετείται το κατά την παρ. 1 αρ. 102 Ν. 4548/2018 διαχειριστικό πταίσμα.

Κεφάλαιο 2^ο: ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΝΑΣΚΗΣΗ ΤΩΝ ΑΞΙΩΣΕΩΝ ΤΗΣ Α.Ε. ΣΕ ΒΑΡΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΙΚΩΝ ΔΙΟΙΚΗΤΩΝ ΤΗΣ

2.1. Εισαγωγή 2^{ου} κεφαλαίου

Στις προηγούμενες ενότητες της παρούσας εξετάστηκαν οι ουσιαστικές προϋποθέσεις γένεσης των αξιώσεων αποζημίωσης της εταιρίας σε βάρος των διοικούντων της, σύμφωνα με τα άρθρα 102, 96, 97 Ν. 4548/2018. Όπως μετ' επιτάσεως τονίστηκε, το πραγματικό του άρθρου 102 συνιστά την αποκλειστική βάση ευθύνης, στην οποία και ανατρέχει ο εφαρμοστής του δικαίου. Οι φορείς οργανικής εξουσίας διαχείρισης, ασκώντας πλημμελώς την υποχρέωση επιμελούς διοίκησης κατά την άσκηση των οργανικών τους καθηκόντων, ευθύνονται έναντι της εταιρίας. Απαλλάσσονται δε, μόνο αν αποδείξουν ότι κατέβαλαν την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία. Οι αξιώσεις της Α.Ε. κατά των συμβούλων ή των υποκατάστατων οργάνων, που ζημίωσαν υπαίτια την εταιρία, ασκούνται στο πλαίσιο της εταιρικής αγωγής και με γνώμονα την αποκατάσταση της ζημίας στην εταιρική περιουσία. Όπως θα αναλυθεί κατωτέρω, η τελολογία της διάταξης του άρθρου 103 έγκειται στη διευκόλυνση δρομολόγησης της αστικής δίωξης των υπεύθυνων εταιρικών διοικητών, όποτε ο συσχετισμός δυνάμεων στο εσωτερικό της εταιρίας δυσχεραίνει την αναζήτηση ευθυνών και, συνακόλουθα, τη διεκδίκηση αποζημίωσης.

Σκοπός των αρ. 103 -106 Ν. 4548/2018 που πραγματεύονται στην παρούσα ενότητα είναι αφενός να διευκολύνουν την πραγμάτωση των αξιώσεων αποζημίωσης της εταιρίας με την εταιρική αγωγή και αφετέρου να καταστήσουν την εταιρική αγωγή το κατάλληλο μέσο για την αποκατάσταση της ζημίας της εταιρίας, η οποία προήλθε από την παράβαση των διοικητικών διαχειριστικών υποχρεώσεων του Δ.Σ. έναντι της εταιρίας. Δια του λόγου αυτού η παράλειψη άσκησης των εταιρικών αξιώσεων γεννά προσωπική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. έναντι της εταιρίας και των τρίτων, καθώς το Δ.Σ. είναι, βάσει του αρ. 102 Ν. 4548/2018, υποχρεωμένο σε επιμελή διαχείριση της εταιρικής περιουσίας¹¹⁴.

Στην παρούσα ενότητα θα γίνει εκτενής αναφορά στην έννοια της εταιρικής αγωγής, την παραγραφή των αξιώσεων της εταιρίας καθώς και την παραίτηση ή των συμβιβασμό αυτής. Επιπροσθέτως, λαμβάνει χώρα ανάλυση όσον αφορά τις προϋποθέσεις για την άσκηση της εταιρικής αγωγής, είτε αυτοβούλως από το ΔΣ (αρ. 103), είτε κατόπιν αιτήματος της μειοψηφίας

¹¹⁴ Π. Παναγιώτου (2018), Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά το ν. 4548/2018 σε: Νομικό Βήμα 10/2018, τόμος 66, τεύχος 8, σελ. 1401

του 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου (αρ. 104), είτε της πλειοψηφίας (αρ. 104 παρ. 4). Τέλος, καθ' όλη την έκταση της ενότητας γίνεται προσπάθεια σύγκρισης και ανάλυσης μεταξύ του προϊσχύσαντος ΚΝ 2190/1920 και του νέου Ν. 4548/2018, ο οποίος σκοπεί στην αναμόρφωση του δικαίου της Α.Ε.

2.2. Έννοια και ratio της εταιρικής αγωγής

Πριν την παρουσίαση των προϋποθέσεων για την ενάσκηση των εταιρικών αξιώσεων κρίνεται σκόπιμο να προσδιορισθεί εννοιολογικά το ένδικο βοήθημα της εταιρικής αγωγής και να επεξηγηθεί ο δικαιολογητικός λόγος θέσπισής της. Η εταιρική αγωγή¹¹⁵ (L' action sociale, azione collective, Gesellschaftsklage) αναφέρεται στην ενιαία αποκλειστική αγωγή του νομικού προσώπου της εταιρίας κατά των μελών του ΔΣ για ζημία, που υπέστησαν η εταιρία και έμμεσα οι τρίτοι από τους διοικητές κατά τη διαχείριση της εταιρικής περιουσίας¹¹⁶.

Η ευθύνη των διοικούντων κατ' άρθρο 102 του Ν 4548/2018 αναφέρεται μόνο σε εκείνες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι ενέργειές τους ζημιώνουν άμεσα την ίδια την εταιρία, ενώ οι τρίτοι, συμπεριλαμβανόμενων των μετόχων, ζημιώνονται αντανακλαστικά, είτε μέσω της μείωσης της εσωτερικής αξίας των μετοχών είτε μέσω της αποψίλωσης της διαθέσιμης εταιρικής περιουσίας. Την ανάγκη άλλωστε υιοθέτησης ενός αποτελεσματικού συστήματος έγερσης των απαιτήσεων της εταιρίας έναντι των διοικητών της, υπαγορεύει και η βασική αρχή του εμπορικού δικαίου περί χωρισμού του νομικού προσώπου από τους ιδρυτές και εταίρους του. Η αρχή αυτή προσδίδει, στο εταιρικό μόρφωμα αυτοτελή περιουσία, συμφέροντα και νομική προσωπικότητα. Το γεγονός αυτό συνεπάγεται τη γέννηση αξιώσεων υπέρ του ίδιου του νομικού προσώπου, κάθε φορά που η περιουσιακή του κατάσταση ζημιώνεται από δόλιες ή αμελείς διαχειριστικές ενέργειες των προσώπων που έχουν επιφορτιστεί με την υποχρέωση επιμελούς και καλόπιστης διοίκησης των εταιρικών υποθέσεων. Το νομικό πρόσωπο νομιμοποιείται ενεργητικά να ασκήσει δια των εκπροσώπων του τη σχετική εταιρική αγωγή (corporate action), ως ο μοναδικός δικαιούχος της αξίωσης καταβολής αποζημίωσης. Από την άλλη πλευρά παθητικά νομιμοποιούμενοι στη σχετική δίκη, ακριβώς λόγω της οργανικής τους ιδιότητας, καθίστανται οι ασκούντες διαχειριστικά καθήκοντα.

---

¹¹⁵ Από την εταιρική αγωγή διακριτέα η ατομική αγωγή (ΑΚ 914) του μετόχου για την άμεση και προσωπική ζημία που υπέστη από το πταίσμα του συμβούλου, τείνουσα στην καταβολή αποζημίωσης στον ίδιο και όχι στην εταιρία. Για τη διάκριση αυτή, βλ. κατωτέρω κεφ. 3.

¹¹⁶ Π. Παναγιώτου (2016) Η εταιρική και ατομική αγωγή του μετόχου κατά του Δ.Σ. στην Ανώνυμη Εταιρία, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 35.

Η εταιρική αγωγή αποτελεί μέσο αποκατάστασης των αξιώσεων αποζημίωσης της εταιρίας και, ταυτόχρονα, εργαλείο ελέγχου της συμπεριφοράς των διοικητών της Α.Ε.. λόγω μη άσκησης υπεύθυνης διαχείρισης. Μάλιστα, ο μηχανισμός της εταιρικής αγωγής συν τοις άλλοις, λειτουργεί και ως αντίβαρο μετριασμού της παντοδυναμίας των πλειοψηφούντων μετόχων, όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω (βλ. Κεφ. 2.5 και 2.6.), καθώς ναι μεν δεν μπορεί ο κάθε μεμονωμένος μέτοχος να επιβάλει την άσκηση της εταιρικής αγωγής, η έγερση της όμως καθίσταται σε κάθε περίπτωση υποχρεωτική, εάν το ζητήσει μέτοχος ή μέτοχοι που κατέχουν ένα συγκεκριμένο ποσοστό του μετοχικού κεφαλαίου (αρ. 104 Ν. 4548/2018). Με την έννοια αυτή, διαμορφώνεται και ως δικαίωμα μειοψηφίας. Βεβαίως, η παροχή αυτού του μειοψηφικού δικαιώματος στους μετόχους που εκπροσωπούν το 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου (1/10 με τον προϊσχύσαντα ΚΝ 2190/1920) δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να οδηγεί στην κατάχρηση του θεσμού της εταιρικής αγωγής καθώς αυτή ασκείται σύμφωνα με το γράμμα του νόμου μόνο στις περιπτώσεις αποδεδειγμένης κακοδιαχείρισης εκ μέρους των διοικητών.

Βάσει των ανωτέρω, ratio της θέσπισης της εταιρικής αγωγής είναι η άμβλυση της δυσχέρειας επιδίωξης και εν τέλει η διευκόλυνση πρωτίστως όσον αφορά την ενάσκηση των αστικών αξιώσεων του νομικού προσώπου, μεριμνώντας κατά δεύτερο λόγο και για τα συμφέροντα των προσώπων που το εφοδιάζουν με χρηματικά διαθέσιμα αλλά και για τους δανειστές του. Ο σκοπός αυτός γίνεται προσπάθεια να επιτευχθεί μέσω της θέσπισης αυστηρών και σαφών προϋποθέσεων για την άσκηση της εταιρικής αγωγής, την καθιέρωση του μειοψηφικού δικαιώματος πρόκλησης της έγερσης εταιρικής αγωγής (αρ. 104) και την παράλληλη δυνατότητα διορισμού ειδικών εκπροσώπων που θα διεξάγουν τη δίκη, προς το συμφέρον της εταιρίας (αρ. 105).

2.3. Παραγραφή των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης

Με τον νέο Νόμο 4548/2018 και την παρ. 6 του αρ. 102, εισήχθησαν δύο βασικές καινοτομίες σε συγκριση με τον προϊσχύσαντα ΚΝ 2190/1920. Αρχικά, στο πλαίσιο του παλαιού νόμου η προθεσμία παραγραφής ήταν διαφορετική ανάλογα με τον βαθμό του πταίσματος. Συγκεκριμένα σύμφωνα με το άρθρο 22^α παρ. 5 Κ.Ν. 2190/1920 η προθεσμία ήταν τριετής επί προκλήσεως ζημίας στην εταιρία εξ αμελείας και δεκαετής όταν η ζημία της εταιρικής περιουσίας προκαλούνταν εκ δόλου. Με τον Ν. 4548/2018 καταργείται η ως άνω διαφοροποίηση της προθεσμίας παραγραφής σε τριετή και δεκαετή και καθιερώνεται ενιαία τριετής προθεσμία παραγραφής από την τέλεση της

ζημιογόνας πράξης ή την παράλειψη, ανεξαρτήτως του βαθμού πταίσματος που συντρέχει κατά περίπτωση¹¹⁷.

Δευτερευόντως, με το ίδιο άρθρο καθιερώνεται και η αναστολή της τριετούς παραγραφής σε δύο περιπτώσεις. Πρώτον, ενόσω ο υπεύθυνος έχει την ιδιότητα του μέλους Δ.Σ. ή την ιδιότητα υποκατάστατου προσώπου (αρ. 102 παρ. 5 σε συνδυασμό με αρ. 87 και αρ. 102 παρ. 6 εδ.β' Ν. 4548/2018) χωρίς πάντως η προθεσμία παραγραφής να μπορεί να ξεπεράσει τη δεκαετία από την τέλεση της ζημιογόνας (και υπαίτιας) πράξης ή παράλειψης. Και δεύτερον σε περίπτωση που μέτοχοι εκπροσωπώντας το 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου αιτηθούν εγγράφως από το Δ.Σ. την άσκηση της αξιώσεων της εταιρίας κατά των εταιρικών διοικητών (104 παρ.1 σε συνδ. με αρ. 106 παρ. 1)¹¹⁸. Όσον αφορά τη δεύτερη περίπτωση, η παραγραφή συνεχίζεται μετά την έκδοση της απόφασης του Μονομελούς Πρωτοδικείου επί της αιτήσεως των μετόχων (αρ. 106 παρ. 1 εδ. β' Ν. 4548/2018).

Υπό τον ΚΝ 2190/1920, αμφισβητούνταν η σχέση που συνέδεε την ειδική διάταξη του άρθ. 22α § 5 Κ.Ν. 2190/1920 περί παραγραφής των αξιώσεων της εταιρίας κατά των μελών του Δ.Σ. με τις ρυθμίσεις του άρθ. 937 ΑΚ περί παραγραφής των αδικοπρακτικών αξιώσεων, που προέβλεπαν και προβλέπουν διαφορετικό χρόνο και έναρξη προθεσμίας παραγραφής. Παρά το γεγονός ότι η διάταξη του 22^α Κ.Ν. 2190/1920 ως ειδικότερη υπερίσχυε αυτής του αρ. 937 παρ. 1 ΑΚ, μεγάλη μερίδα της νομικής επιστήμης υποστήριζε ότι η ρύθμιση της δεύτερης παραγράφου του ίδιου άρθρου ήταν εφαρμοστέα αναφορικά και με την αστική αξίωση της Α.Ε. που γεννήθηκε από ποινικώς κολάσιμες ενέργειες των διοικούντων της¹¹⁹. Με τον νέο Ν. 4548/2018 και την διάταξη του αρ. 102 παρ. 6 κάμφθηκε οιαδήποτε συσχέτιση με τη διάταξη του αρ 937 ΑΚ, αφού ουδεμία διαφοροποίηση της προθεσμίας παραγραφής προβλέπεται, ανάλογα με τη βαρύτητα της αποδιδόμενης ζημίας (βαθμό πταίσματος ή ποινικώς κολάσιμη πράξη), ενώ και η έναρξη παραγραφής δεν είναι ίδια με αυτή του αρ. ΑΚ 937, ήτοι από τη γνώση της ζημίας και του υπόχρεου σε αποζημίωση, αλλά από την τέλεση της πράξης. Μάλιστα, δεν υπάρχει πλέον ουδεμία υπόνοια περί απόκλισης από την τριετή προθεσμία. Τουναντίον, το τελευταίο εδάφιο της παρ. 6 του αρ. 102 ότι «σε κάθε περίπτωση (ακόμη και επί αναστολής της προθεσμίας) η παραγραφή επέρχεται μετά τη πάροδο δεκαετίας από την τέλεση της πράξης ή την παράλειψη» επιβεβαιώνει την πρόθεση του

---

¹¹⁷ Ν. Τέλλης (2019), Εσωτερική ευθύνη των διοικητών Α.Ε. – Άσκηση εταιρικής αγωγής – Μια πρώτη προσέγγιση υπό το φως του νέου δικαίου της Α.Ε. (Ν. 4548/2018) σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 1/2019, σελ. 28

¹¹⁸ Ν. Τέλλης (2019), ό.π.σελ. 29 και Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά τον Ν. 4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018, σελ. 1612

¹¹⁹ Ενδεικτικά: Πασσιά (1968), Το δίκαιον της ανωνύμου εταιρίας, τ. Β' § 581, σελ. 732 και Γεωργακόπουλος (1974), Το δίκαιον των εταιρειών, τ. Γ', Μέρος Β', § 20 VI, 1, σελ. 142

νομοθέτη για σαφή προθεσμία παραγραφής, μην αφήνοντας περιθώρια για παράταση αυτής στα όρια της ποινικής παραγραφής επί κακουρηγηματικών πράξεων¹²⁰.

Σημειωτέον ότι η μεταβατική διάταξη του αρ. 187 αριθμ. 14 Ν. 4548/2018 προβλέπει την ανάλογη εφαρμογή του αρ. 18 Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα για τις παραγραφές ή αποσβεστικές προθεσμίες. Τέλος, το γερμανικό δίκαιο από το οποίο έχει έντονες επιρροές το ημεδαπό προβλέπει 10 ετή παραγραφή για τις αξιώσεις της εταιρίας λόγω ευθύνης του Δ.Σ. στις εισηγμένες ανώνυμες εταιρίες και 5ετή παραγραφή στις μη εισηγμένες εταιρείες. Οι προθεσμίες αυτές αποτελούν διατάξεις αναγκαστικού χαρακτήρα και δεν δύναται να τροποποιηθούν με συμφωνία των μερών ή καταστατική πρόβλεψη¹²¹. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι με τον νέο νόμο η προθεσμία παραγραφής που εισάγεται είναι σαφώς μικρότερη από αυτή του γερμανικού δικαίου καταδεικνύοντας την αποφασιστικότητα του νομοθέτη να επιβάλει σύντομη εκκαθάριση των διαφορών μεταξύ της εταιρίας και των μελών του Δ.Σ.

2.4. Παραίτηση ή συμβιβασμός της εταιρίας από τις αξιώσεις της

Με την παράγραφο 7 του άρθρου 102 Ν. 4548/2018¹²² τίθενται οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν προκειμένου να είναι δυνατή η παραίτηση της εταιρίας από τις αξιώσεις της προς αποζημίωση ή ο συμβιβασμός γι'αυτές με τα μέλη του ΔΣ ή τρίτα πρόσωπα που δεν είναι μέλη του ΔΣ και ασκούν εξουσίες του, σύμφωνα με το αρ. 87 του ίδιου νόμου, που τη ζημίωσαν. Στόχος της διάταξης είναι η διασφάλιση ότι η απαλλαγή των υπευθύνων λόγω παραίτησης ή συμβιβασμού της εταιρίας θα λαμβάνει χώρα μόνο υπό τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις που προβλέπει ο νόμος.

Η ανωτέρω διάταξη περιέχει κανόνες αναγκαστικού δικαίου υπό την έννοια ότι οι ρυθμίσεις αυτές δεν δύναται να μεταβάλλονται και να γίνονται ευνοϊκότερες για τα μέλη του ΔΣ. Επίσης, οι προϋποθέσεις που τίθενται είναι αποκλειστικές (αυστηρές) υπό την έννοια ότι μόνο η ακριβής τήρηση τους επάγεται την κατά το νόμο παραίτηση ή τον συμβιβασμό της εταιρίας που δεν μπορούν να υπερβαίνουν τα ακραία όρια του νόμου (λ.χ 281, 919 ΑΚ)¹²³. Οι όροι δε «παραίτηση» και «συμβιβασμός» στη διάταξη του αρ. 102 παρ. 7 νοούνται καταρχήν με την τεχνική έννοια των όρων στο κοινό δίκαιο¹²⁴. Ειδικά, η «παραίτηση» περιλαμβάνει κάθε μονομερή δικαιοπραξία ή σύμβαση, που επιφέρει ολική ή μερική απόσβεση δικαιώματος της εταιρίας, ενώ η έννοια του

¹²⁰ Ν. Τέλλης (2019), ό.π.σελ. 30

¹²¹ Jan Eckert (2012), in: Wachter, AktG Kommentar zum Aktiengesetz 1. Aufl. § 93 Rz 52.

¹²² Αντίστοιχο του αρ.22^α παρ. 4 ΚΝ 2190/1920

¹²³ Ι. Μάρκου (2015), Το διοικητικό συμβούλιο της ΑΕ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 315

¹²⁴ ΕφΛαρ 284/2014 ΤΝΠ-ΔΣΑ

συμβιβασμού ορίζεται στο άρθρο 871 ΑΚ ως η σύμβαση με την οποία οι συμβαλλόμενοι λύνουν μία διαφωνία που έχουν με αμοιβαίες υποχωρήσεις¹²⁵.

Αρχικά στην παρ. 7 του αρ. 102 γίνεται διαχωρισμός ως προς την χρονική στιγμή κατά την οποία λαμβάνει χώρα η παραίτηση ή ο συμβιβασμός. Έτσι ο νόμος διακρίνει μεταξύ των προϋποθέσεων που αφορούν την παραίτηση ή τον συμβιβασμό πριν την άσκηση της εταιρικής αγωγής (102 παρ. 7 εδ.α΄) και μετά την άσκηση αυτής (102 παρ. 7 εδ.β΄). Όσον αφορά τη πρώτη περίπτωση, οι προϋποθέσεις που πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά, προκειμένου να είναι δυνατή είτε η παραίτηση είτε ο συμβιβασμός της εταιρίας για τις αξιώσεις προς αποζημίωση έναντι των μελών του ΔΣ είναι οι ακόλουθες: α) αρμόδιο όργανο για τη λήψη της απόφασης είναι το ΔΣ της εταιρίας β) πρέπει να έχει παρέλθει χρονικό διάστημα δύο (2) ετών από την γένεση της αξίωσης, ώστε να υπάρχει ένα εύλογο διάστημα «αντίδρασης» των νομιμοποιούμενων προς τούτο προσώπων, γ) να υπάρχει συγκατάθεση της ΓΣ, η οποία πρέπει να είναι τυπική – σύννομη δηλαδή να λαμβάνεται σύμφωνα με το νόμο και το καταστατικό, με τη συνήθη απαρτία και πλειοψηφία., δ) στην απόφαση αυτή δεν θα πρέπει να αντιτίθεται η μειοψηφία του 1/10 του εκπροσωπούμενου στη συνέλευση κεφαλαίου. Παρατηρούμε εν προκειμένω, ότι η μόνη διαφορά σε σχέση με το αντίστοιχο αρ. 22α παρ. 4 ΚΝ 2190/1920 είναι ότι το ποσοστό της μειοψηφίας που μπορεί να αποτρέψει την παραίτηση ή τον συμβιβασμό μειώνεται από το 1/5 (20%) στο 1/10 (10%), κατά τα λοιπά διατηρείται η βασική πρόβλεψη του προϊσχύοντος νόμου.

Σαφώς, τα μέλη του ΔΣ που υπέχουν ευθύνη θα πρέπει να αποκλείονται από την άσκηση του δικαιώματος ψήφου. Αν συντρέχει περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων (άρθ. 97 παρ. 3 ν. 4548/2018), τότε *«το μέλος του διοικητικού συμβουλίου δεν δικαιούται να ψηφίζει σε θέματα στα οποία υπάρχει σύγκρουση συμφερόντων με την εταιρία του ίδιου ή προσώπων με τα οποία συνδέεται με σχέση υπαγόμενη στην § 2 του άρθρου 99»* (συναλλαγές με συνδεδεμένα μέλη του ΔΣ). Στις περιπτώσεις αυτές οι αποφάσεις λαμβάνονται από τα υπόλοιπα μέλη του διοικητικού συμβουλίου και σε περίπτωση που η αδυναμία ψήφου αφορά τόσα μέλη, ώστε τα υπόλοιπα να μη σχηματίζουν απαρτία, τα λοιπά μέλη του διοικητικού συμβουλίου, ανεξάρτητα από τον αριθμό τους, οφείλουν να προβούν σε σύγκληση γενικής συνέλευσης με αποκλειστικό σκοπό τη λήψη απόφασης επί του συγκεκριμένου θέματος¹²⁶.

Όσον αφορά την δεύτερη περίπτωση περί παραίτησης ή συμβιβασμού μετά την άσκηση της εταιρικής αγωγής (102 παρ. 7 εδ.β΄), εισαγεται για πρώτη φορά με τον παρόντα νόμο η δυνατότητα παραίτησης *«οποτεδήποτε»* μετά την άσκηση της εταιρικής αγωγής, πλην όμως υπό δυσχερέστερες

¹²⁵ Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά τον ν. 4548/2018, σε: ΕλλΔνη 6/2018, σελ. 1611

¹²⁶ Π. Παναγιώτου (2018), ό.π., σελ. 1611

συνθήκες, καθώς το ποσοστό της μειοψηφίας που μπορεί να ματαιώσει την παραίτηση ή τον συμβιβασμό, πέφτει από το 1/10 (10%) (που ισχύει στην πρώτη περίπτωση), στο 1/20 (5%) του εκπροσωπούμενου στη ΓΣ μετοχικού κεφαλαίου. Κατά τον Ν. Τέλλη¹²⁷ η παρούσα ρύθμιση προσφέρει στην πλειοψηφία δυνατότητες καταστρατήγησης της βασικής ρύθμισης του πρώτου εδ. της παρ. 7 άρθ. 102 Ν. 4548/2018, χωρίς μάλιστα να είναι πάντα αναγκαία η εκ μέρους της κατοχή άνω του 95% του μετοχικού κεφαλαίου, αφού για να ματαιώσει η μειοψηφία την παραίτηση ή συμψηφισμό, απαιτείται να είναι ενήμερη και δραστήρια, ώστε να κάνει χρήση του δικαιώματός της για συμμετοχή στη Γ.Σ.

2.5. Προυποθέσεις υποχρεωτικής και δυνητικής ενεργοποίησης του μηχανισμού της εταιρικής αγωγής υπό τον προϊσχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920

Όπως και υπό το καθεστώς του νέου νόμου έτσι και υπό τον προϊσχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920 αφής στιγμής διαπιστωθεί ότι ένα ή περισσότερα μέλη του ΔΣ προέβησαν σε ζημιογόνες ενέργειες, η εταιρία αποκτά εναντίον τους αξίωση για αποζημίωση. Η θεμελίωση της ευθύνης των μελών του ΔΣ απορρέει από το άρθρο 22α, ενώ ο τρόπος αποκατάστασης της προκληθείσα ζημίας μέσω άσκησης της εταιρικής αγωγής από το άρθρο 22β Κ.Ν. 2190/1920. Η έγερση των εταιρικών αξιώσεων συνοστά μια καθαρά διαχειριστικής φύσης πράξη, εμπίπτουσα στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Δ.Σ. της εταιρίας. Λόγω δεν της αμφίσημης διατύπωσης που υιοθετούσε ανα διαστήματα η νομολογία¹²⁸, χρήσιμη κρίνεται η διάκριση μεταξύ δυνητικών και υποχρεωτικών, για το Δ.Σ., περιπτώσεων άσκησης της αγωγής.

Συγκεκριμένα, σύμφωνα με την κρατούσα στη θεωρία άποψη, κατ' ερμηνεία της παρ. 1 του αρ. 22β συνάγεται ότι η άσκηση της εταιρικής αγωγής κατά των μελών του Δ.Σ. είναι υποχρεωτική για το Δ.Σ. εφόσον συντρέχουν διαζευκτικά οι εξής προϋποθέσεις: α) αν η ζημιογόνος πράξη οφείλεται σε δόλο, β) η έγερση της εταιρικής αγωγής έχει αποφασισθεί από τη γενική συνέλευση με απλή απαρτία και πλειοψηφία γ) αν το ζητήσει από τη Δ.Σ. ή τους εκκαθαριστές μειοψηφία των μετόχων που εκπροσωπούν το 1/10 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου¹²⁹. Στην τελευταία δε περίπτωση ορίζεται ως επιπρόσθετη προϋπόθεση ότι οι αιτούντες μέτοχοι της μειοψηφίας βεβαιώνουν ότι απέκτησαν τη μετοχική ιδιότητα τρεις τουλάχιστον μήνες πριν από την υποβολή της

¹²⁷ Ν. Τέλλης (2019), ό.π.σελ. 31

¹²⁸ Βλ. ενδεικτικά την Εφ Αθ 5102/2012, ΕΕμπΔ 2013, σ. 329 επ.

¹²⁹ Ως προς τις προϋποθέσεις αυτές: Ευ Περάκης (2013) Το δίκαιο της Ανώνυμης εταιρίας – Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 1013, Μούζουλας (2000) ΔικΑΕ, τόμος 3^{ος}, 22β πλαγιαρ σελ 19 επ., Σωτηρόπουλος (1997) ΔΕΕ 1997 σελ.1148, Μιχαλόπουλος (2006) ΔΕΕ 2006 σελ. 581

αιτήσεως και εξακολουθούν να έχουν την ιδιότητα αυτή κατά το χρόνο υποβολής της, ώστε να αποφεύγονται τυχόν καταστρατηγήσεις. Γίνεται δεκτό ότι με διάταξη του καταστατικού το ποσοστό του αντιπροσωπευόμενου μετοχικού κεφαλαίου που απαιτείται για τον εξαναγκασμό του ΔΣ σε άσκηση της εταιρικής αγωγής μπορεί να μειωθεί χωρίς περιορισμό, δεν μπορεί όμως να αυξηθεί¹³⁰. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις δεν απαιτείται η ζημιόγonos πράξη να οφείλεται σε δόλο, αλλά αρκεί και η αμέλεια είτε βαριά, είτε ελαφριά¹³¹. Μάλιστα, παγίως και σταθερώς έστω και υπό διαφορετική διατύπωση ο Ν.Ρόκας υποστήριζε ότι: «αν το Δ.Σ. επιλέξει την άσκηση της εταιρικής αγωγής, πρέπει τούτο να στηρίζεται σε πραγματικά περιστατικά συγκεκριμένα, που πρέπει να περιλαμβάνονται στην σχετική απόφασή του, άρα και στο δικόγραφο της αγωγής, που την κρίνουν σκόπιμη πράξη ευσυνείδητης κρίσης και προστασίας των υπέρτερων εταιρικών συμφερόντων»¹³².

Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις το διοικητικό συμβούλιο υποχρεούται να ασκήσει την εταιρική αγωγή χωρίς να εξετάσει τη βασιμότητα αυτής ή αν υφίσταται πράγματι αξίωση της εταιρίας κατά των μελών του Δ.Σ. ή αν η αγωγή ενδείκνυται για την εξυπηρέτηση του εταιρικού συμφέροντος¹³³. Ο περιορισμός αυτός της διακριτικής ευχέρειας του Διοικητικού Συμβουλίου προκύπτει σαφώς από την γραμματική ερμηνεία του αρ. 22β παρ. 1 εδ. α' ΚΝ. 2190/1920 (:«*ασκούνται υποχρεωτικά*»). Έτσι σύμφωνα με το άρθρο 22β, η άσκηση της αγωγής παρίσταται ως υποχρέωση του ΔΣ, με την έννοια ότι τυχόν παράλειψη άσκησής της συνιστά, πλημμελή διαχειριστική συμπεριφορά των μελών του κατά το άρθρο 22α¹³⁴. Συνεπώς, μπορεί να εγερθεί εναντίον τους εταιρική αγωγή λόγω του ότι ζημίωσαν την εταιρία, παραλείποντας να δρομολογήσουν τη δίωξη των συμβούλων που αποδεδειγμένα ζημίωσαν την εταιρία. Στην αξιολόγηση της συμπεριφοράς τους λαμβάνεται υπόψη τόσο το βάσιμο των αξιώσεων όσο και το εταιρικό συμφέρον Αντιθέτως, σε περίπτωση μη συνδρομής των ανωτέρω τριών περιπτώσεων ή σε περίπτωση που η ζημιόγonos συμπεριφορά οφείλεται σε αμέλεια, τότε η άσκηση της εταιρικής αγωγής εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια του Δ.Σ., το οποίο δύναται αλλά δεν υποχρεούται και πρέπει να σταθμίσει το εταιρικό συμφέρον¹³⁵

Τα ανωτέρω έχουν κριθεί τόσο από τον Α.Π. όσο και από τα δικαστήρια της ουσίας. Ενδεικτικά στις αποφάσεις ΑΠ 1256/2011 και ΕφΛαρ 24/2014, έγινε δεκτό ότι: «το διοικητικό συμβούλιο είναι υποχρεωμένο να ασκήσει την εταιρική αγωγή, για αξιώσεις της εταιρίας κατά των μελών του από τη διοίκηση των εταιρικών υποθέσεων, όταν μεν η ζημία της εταιρίας οφείλεται σε δόλο χωρίς τη

¹³⁰ Αντωνόπουλος, (2012) Δίκαιο ΑΕ και ΕΠΕ, Δ' έκδ., εκδόσεις Σάκκουλα, σελ 425

¹³¹ Τριανταφυλλάκης (2009), Εισηγήσεις εμπορικού δικαίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 261

¹³² Λ. Σκαλίδης (2015), Τρία ζητήματα της εταιρικής αγωγής στην ανώνυμη εταιρία σε: ΔΕΕ 4/2015 σελ.305 επ.

¹³³ Βλ. ενδεικτικά: ΕφΑθ 44/2008 ΔΕΕ 2008 σελ.591, ΕφΑθ 3494/2007 ΔΕΕ 2007 σελ. 1192, Ν. Ρόκας (2012), ό.π. σελ. 332, Αλεξανδρίδου (2009) Δίκαιο εμπορικών εταιριών εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη σελ.119 επ.

¹³⁴ Β. Αντωνόπουλος (2012) Δίκαιο ΑΕ και ΕΠΕ, Δ' έκδ., εκδόσεις Σάκκουλα, σελ.485

¹³⁵ Ευ Περάκης (2014), ό.π. σελ. 1014

συνδρομή άλλων προϋποθέσεων, σε κάθε δε περίπτωση πταίσματος όταν αποφασίσει την άσκηση της αγωγής η γενική συνέλευση των μετόχων με απόλυτη πλειοψηφία και όταν ζητήσουν τούτο μέτοχοι που εκπροσωπούν το 1/10 του καταβεβλημένου εταιρικού κεφαλαίου, χωρίς, στην περίπτωση αυτή να έχει δικαίωμα να εξετάσει τη βασιμότητα της αγωγής.»

Κρίσιμο μέγεθος για την διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί αποτελεί το αν το ζημιόγono γεγονός οφειλόταν σε δόλο ή σε αμέλεια του μέλους του Δ.Σ.. Κατά την διάταξη του άρθρου 22β, το Δ.Σ. έχει πάντοτε την υποχρέωση, να ασκήσει τις απαιτήσεις της εταιρίας εάν κάποιο μέλος ζημίωσε την εταιρία από δόλο. Αυτή η ερμηνεία έγινε δεκτή από πολλές δικαστικές αποφάσεις (ΕφΑθ 8138/1995, ΕφΑθ 6145/2004, ΕφΑθ 44/2008, ΠολΠρωτλαρ 316/2010). Από την άλλη πλευρά, αν η ζημιόγonos ενέργεια οφειλόταν σε αμέλεια, το Δ.Σ. θα ασκήσει την εταιρική αγωγή εφόσον το κρίνει σκόπιμο, σταθμίζοντας τυχόν υπέρτερα συμφέροντα της εταιρίας¹³⁶.

Ωστόσο, από μια μερίδα της θεωρίας και της νομολογίας¹³⁷ διατυπώθηκε η αντίθετη προς τα ανωτέρω άποψη, ότι το Δ.Σ. δεν μπορεί αυτοβούλως να ασκήσει την εταιρική αγωγή, τονίζοντας μάλιστα ότι η Γ.Σ. και η μειοψηφία του 1/10 έχει το μονοπώλιο όσον αφορά τη λήψη της απόφασης για την άσκηση της εταιρικής αγωγής. Η ανωτέρω άποψη βασίζεται κυρίως στη θεωρία πως μόνο η Γ.Σ. αποφασίζει την άσκηση της εταιρικής αγωγής γιατί μόνο αυτή είναι κυρίαρχη να διασφαλίσει την εταιρική περιουσία¹³⁸.

Μάλιστα με την απόφαση 284/2014 του Εφετείου Λάρισας κρίθηκε ότι: *«Ως προς την ανωτέρω διάταξη (του άρθρου 22β Ν 2190/1920) ανακύπτει το ερώτημα, στην περίπτωση που κάποιος σύμβουλος ζημίωσε την εταιρία με ζημιόγona ενέργεια που οφείλεται, σε αμέλεια, αν το διοικητικό συμβούλιο μπορεί να ασκήσει την εταιρική-αγωγή μόνο: «... Η αντίθετη άποψη ως προς την απάντηση που προσήκει στο ανωτέρω ερώτημα, ήτοι η άποψη ότι το διοικητικό συμβούλιο της εταιρίας μπορεί σε κάθε περίπτωση, εφόσον το κρίνει σκόπιμο, να ασκήσει την εταιρική αγωγή εναντίον μελών του διοικητικού συμβουλίου που ζημίωσαν την εταιρία εξαιτίας αμέλειας, και ότι στο νόμο θεσπίζονται, απλώς, ορισμένες περιπτώσεις, κατά τις οποίες η άσκηση της αγωγής αυτής είναι υποχρεωτική για το διοικητικό συμβούλιο, και η αιτιολογία της ανωτέρω άποψης ότι όσα υποστηρίζει προκύπτουν τόσο από τη γραμματική ερμηνεία της διάταξης, αφού διαφορετικά η λέξη «υποχρεωτικά» δεν θα είχε νόημα, όσο και από το σκοπό της διάταξης που δεν είναι να περιορίσει την εξουσία του διοικητικού συμβουλίου να ασκήσει, ως υπεύθυνο όργανο διοίκησης της εταιρίας, τις αξιώσεις της σε βάρος όσων την έβλαψαν, αλλά να εξασφαλίσει ότι λόγοι αλληλεγγύης προς τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου που την έβλαψαν, δεν θα αποτρέψουν την άσκηση της αγωγής, η*

¹³⁶ Ν. Ρόκας (2012), ό.π. σελ. 340

¹³⁷ Βλ. ενδεικτικά: ΠΠΑθ 4831/1992, ΜΠΑγρ 177/1999, ΜΠΑθ 488/1999, ΜΠΑθ 9726/1990

¹³⁸ Λ. Σκαλίδης (2015), ό.π. passim

οποία διαπλάθεται ακόμη και ως δικαίωμα της μειοψηφίας, επειδή ενίοτε οι σύμβουλοι ζημιώνουν την εταιρία, ακολουθώντας εντολές και υποδείξεις της πλειοψηφίας, αξιολογείται ως εσφαλμένη, διότι σύμφωνα με την κρίση του Δικαστηρίου τούτου, η λέξη «υποχρεωτικά» που περιέχεται στην ανωτέρω διάταξη που περιέχεται στην ανωτέρω διάταξη, έχει το νόημα ότι επιδιώκεται ο εξαναγκασμός του διοικητικού συμβουλίου που έβλαψαν την εταιρία, να αποτρέψουν την άσκηση της εταιρικής αγωγής εναντίον τους.»

Αντιθέτως, κατά την κρατούσα άποψη στη θεωρία¹³⁹ και τη νομολογία¹⁴⁰ το διοικητικό συμβούλιο μπορεί σε κάθε περίπτωση και εφόσον το κρίνει σκόπιμο να ασκήσει την εταιρική αγωγή, απλώς ο νομοθέτης θέλησε να θεσπίσει και περιπτώσεις κατά τις οποίες η άσκηση της αγωγής αυτής είναι υποχρεωτική για το διοικητικό συμβούλιο. Τούτο προκύπτει τόσο από τη γραμματική ερμηνεία όσο και από το σκοπό της διάταξης που δεν είναι να περιορίσει την εξουσία του διοικητικού συμβουλίου να ασκήσει ως υπεύθυνο όργανο διοίκησης της εταιρίας τις αξιώσεις της τελευταίας σε βάρος όσων την έβλαψαν αλλά να εξασφαλίσει ότι λόγοι αλληλεγγύης προς μέλη του διοικητικού συμβουλίου δεν θα αποτρέψουν την άσκηση της αγωγής, η οποία κατά τον τρόπο αυτό διαπλάθεται ακόμη και ως δικαίωμα μειοψηφίας.

2.6. Άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας κατά των μελών του Δ.Σ. υπό το πρίσμα του Ν. 4548/2018

Όπως παρουσιάστηκε εκτενώς ανωτέρω (βλ. ενότητα 2.4.) με βάση την προισχύσασα διάταξη του αρ. 22β παρ.1 Κ.Ν. 2190/1920 το Δ.Σ. της εταιρίας ήταν άνευ ετέρου (κατά δεσμία αρμοδιότητα) υποχρεωμένο να ασκήσει την εταιρική αγωγή κατά των (νυν ή πρώην) εταιρικών διοικητών στις τρεις μόνο περιπτώσεις που αναλύθηκαν ανωτέρω. Ωστόσο, η νομολογία, μέσα από μια σειρά εφετειακών και αρεοπαγδικών αποφάσεων αλλοίωσε το νόημα και την τελολογία της εν λόγω διατάξεως, κρίνοντας ότι, όταν η ζημία της εταιρίας δεν προκαλούνταν από δόλο αλλά από αμέλεια του μέλους του Δ.Σ. ή του υποκατάστατου οργάνου ή του εκκαθαριστή, τότε το Δ.Σ. δεν μπορούσε (όχι απλώς δεν ήταν άνευ ετέρου υποχρεωμένο, αλλά μόνο μετά από στάθμιση του εταιρικού συμφέροντος, υπό το φως των εκάστοτε συνοδευτικών περιστάσεων) να ασκήσει με δική του πρωτοβουλία την εταιρική αγωγή: χωρίς δηλαδή να έχει προηγηθεί απόφαση της Γ.Σ. ή υποβολή

---

¹³⁹ Ρόκα Ν. Εμπορικές Εταιρίες 1996, σελ. 225, τον ίδιο σχόλιο στην αντίθετη ΠΠρΑΘ 4831/1992 ΕΕμπΔ 1993,595, προς την ίδια κατεύθυνση και Αλεξανδρίδου Δίκαιο Κεφαλαιουχικών Εταιριών 2000, σελ. 91

¹⁴⁰ 316/2010 ΠΠΛαρ.

αιτήματος της μειοψηφίας των μετόχων, που ανερχόταν στο 1/10 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου¹⁴¹.

Η νομολογιακή αυτή εξέλιξη στο πλαίσιο του προϊσχύοντος Κ.Ν. 2190/1920 κατέστη πλέον άνευ αντικειμένου με τη θέση σε ισχύ του Ν. 4548/2018. Πιο συγκεκριμένα, ο νόμος 4548/2018, οι διατάξεις του οποίου τέθηκαν σε εφαρμογή από την 1η Ιανουαρίου 2019, επιφέρει σημαντικότερες αλλαγές αναφορικά με την άσκηση της εταιρικής αγωγής. Οι νέες διατάξεις των άρθρων 103 έως 105 του Ν 4548/2018 υιοθετούν διαφορετική φιλοσοφία από αυτή του άρθρου 22β του ΚΝ 2190/1920, καθώς παρέχουν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στο ΔΣ σχετικά με την άσκηση ή μη της εταιρικής αγωγής. Περαιτέρω, οι νέες διατάξεις είναι πολύ πιο αναλυτικές και πιο άρτια διατυπωμένες από το άρθρο 22β του ΚΝ 2190/1920, ενώ επιχειρούν να άρουν θεωρητικά ζητήματα και ερμηνευτικές δυσχέρειες που είχαν προκύψει σχετικά με την άσκηση της εταιρικής αγωγής και την υποχρεωτικότητα άσκησης αυτής από το ΔΣ¹⁴².

Κατωτέρω στις υποενότητες 2.5.1-2.5.3 γίνεται προσπάθεια εκτενούς παρουσίασης των προϋποθέσεων για την έγερση της εταιρικής αγωγής: α) κατόπιν πρωτοβουλίας του Δ.Σ. (αρ. 103) β) κατόπιν αίτησης την οποία υποβάλλουν μέτοχοι που εκπροσωπούν το 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου (αρ. 104)¹⁴³ ή γ) κατόπιν αίτησης της πλειοψηφίας των μετόχων (αρ. 104 παρ. 4).

2.6.1. Άσκηση της εταιρικής αγωγής αυτοβούλως από το διοικητικό συμβούλιο

Κατά την αρχή της εταιρικής οργάνωσης οι αξιώσεις, που προκύπτουν από την κακή διαχειριστική δράση του Δ.Σ. ανήκουν στο νομικό πρόσωπο της εταιρίας. Η άσκηση των εταιρικών απαιτήσεων διενεργείται αποκλειστικά από του διαχειριστές – εκπροσώπους του νομικού προσώπου¹⁴⁴. Έτσι, βάσει του άρθρου 103 Ν. 4548/2018 αρμόδιο όργανο για την άσκηση των

---

¹⁴¹ Βλ. ενδεικτικά προς την κατεύθυνση αυτή ΑΠ 189/2018, ΧρΙΔ 2018.446 σχ. Μάρκου· ΟΛΑΠ 5/2015, ΧρΙΔ 2015.610· ΑΠ 320/2015, ΔΕΕ 2015.531(532)· ΑΠ 1483/2010, ΔΕΕ 2011.569· ΕφΑθ 5102/2012, ΕΕμπΔ 2013.329· ΕφΑθ 1089/2011, ΔΕΕ 2011.796· ΕφΘεσ 1048/2003, ΕπισκΕΔ 2003.1148 (1154)· ΠΠΑ 4831/1992, ΕΕμπΔ 1993.595. Όμως και αντίθετες, προς τη σωστή κατεύθυνση: ΕφΑθ 6145/2004, ΔΕΕ 2005.176(177)· ΕφΠατρ 151/2010· ΠΠΛαρ 316/2010, ΕπισκΕΔ 2010.893: « ... το διοικητικό συμβούλιο μπορεί σε κάθε περίπτωση και εφόσον το κρίνει σκόπιμο να ασκήσει την εταιρική αγωγή. Απλώς ο νομοθέτης θέλησε να θεσπίσει και περιπτώσεις κατά τις οποίες η άσκηση της αγωγής αυτής είναι υποχρεωτική για το διοικητικό συμβούλιο». (αναλυτικότερα βλ. ενότητα 2.4.)

¹⁴² Α. Χριστοδούλου (2018), Παρατηρήσεις επί των άρθρων 103-105 του Ν 4548/2018 αναφορικά με την άσκηση της εταιρικής αγωγής σε: ΔΙΚΑΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ & ΕΤΑΙΡΙΩΝ τεύχος 11/2018, σελ. 1267 επ.

¹⁴³ Σε αντίθεση με το ποσοστό του 1/10 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου που ίσχυε επί Κ.Ν. 2190/1920.

¹⁴⁴ Π. Παναγιώτου (2018), Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά το ν. 4548/2018 σε: Νομικό Βήμα 10/2018, τόμος 66, τεύχος 8, σελ. 1398

αξιώσεων της εταιρίας, για την άσκηση δηλ. εταιρικής αγωγής, είναι το ΔΣ., το οποίο έχει υποχρέωση έγκαιρης, πλήρους και επιμελούς άσκησης των αξιώσεων της εταιρίας κατά των υπεύθυνων προσώπων, (δηλ. κατά των αρμόδιων μελών του ΔΣ και των υποκατάστατων αυτών) σταθμίζοντας πάντοτε το εταιρικό συμφέρον¹⁴⁵. Σχετικώς, στην αιτιολογική έκθεση του νόμου γίνεται η (αυτονόητη) επισήμανση ότι η εν λόγω στάθμιση «...κρίνεται με βάση τα δεδομένα που ίσχυαν κατά το χρόνο λήψης της απόφασης για την άσκηση (ή και τη μη άσκηση) της εταιρικής αγωγής»¹⁴⁶. Η αναφορά αυτή στο εταιρικό συμφέρον ουδόλως τυχαία είναι καθώς καταδεικνύει ότι το Δ.Σ. όχι μόνο οφείλει να ασκήσει, αλλά αντίθετα μπορεί και να μην ασκήσει ή να καθυστερήσει να ασκήσει κάποια αξίωση αν η άσκησή της αναμένεται να βλάψει την εταιρία (είτε διότι η εταιρία θα αναλωθεί σε έναν αβέβαιο αγώνα, είτε λόγω αρνητικής δημοσιότητας)¹⁴⁷.

Παρά το γεγονός ότι ομόφωνα η νομική επιστήμη¹⁴⁸ έκρινε ότι ορθώς, βάσει του αρ. 103, το Δ.Σ. έχει υποχρέωση έγκαιρης, πλήρους και επιμελούς άσκησης των αξιώσεων της εταιρίας, εκφράστηκαν έντονοι ανησυχίες για τον περιορισμό που εισάγει ο νέος νόμος, ήτοι την απαλλαγή από την υποχρέωση άσκησης της εταιρικής αγωγής για λόγους «εταιρικού συμφέροντος». Η κρίση περί του πότε η μη άσκηση των αξιώσεων ανταποκρίνεται στο εταιρικό συμφέρον είναι πολλές φορές ιδιαίτερα δύσκολη να εντοπιστεί και οι σχετικές σταθμίσεις είναι συχνά δυσχερές να αποτιμηθούν. Για παράδειγμα, στην αιτιολογική έκθεση αναφέρεται ότι «... το εταιρικό συμφέρον ενδέχεται υπό τις συνθήκες της συγκεκριμένης περίπτωσης να αντιτίθεται προφανώς στην άσκηση των αξιώσεων, αν η σύγκριση ωφέλειας και ζημίας είναι αρνητική, π.χ. όταν υπάρχει κίνδυνος έντονης αρνητικής δημοσιότητας σε βάρος της εταιρίας, ή ανάλωσης των προσπαθειών και των πόρων της σε μακροχρόνιο και αμφίβολης έκβασης δικαστικό αγώνα, ιδίως ενόψει της αφερεγγυότητας της αντίδικης πλευράς κ.λπ.»¹⁴⁹ Ωστόσο, πρακτικά είναι δύσκολο να αποτιμηθούν π.χ. οι συνέπειες της «έντονης αρνητικής δημοσιότητας» ή ο «μακροχρόνιος και αμφίβολης

---

¹⁴⁵ Μ. Λιάππα/Κ. Βαρσάνης (2019), Ν. 4548/2018 Ο αναμορφωτής του δικαίου της Ανώνυμης Εταιρίας, σε: ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ 01-02/2019, τεύχος 131, σελ. 29 και Ν. Ρόκας (2019) Εμπορικές Εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 9η έκδ., σελ. 343,

Η ανάγκη να συμβαδίζει η εταιρική αγωγή με το συμφέρον της εταιρίας τονίζεται ιδιαίτερα στην Αμερική Βλ. Ευ. Περάκη (2004), Η ελληνική και διεθνής συζήτηση για την αποδοχή και τον περιορισμό της derivative action του μετόχου της ΑΕ. Σε: Θέματα θεωρίας και πράξης του εμπορικού δικαίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 107 επ.

¹⁴⁶ Βλ. σελ. 20 της αιτιολογική έκθεσης

¹⁴⁷ Ευ. Περάκης (2018) Το νέο δίκαιο της ΑΕ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 5^η έκδ. σελ. 54-55

¹⁴⁸ Ενδεικτικά: Ι. Μάρκου (2019) Η νέα αναμόρφωση του νόμου περί ανωνύμων εταιριών – Μια πρώτη αποτίμηση των βασικών θεσμών του ν. 4548/2018 σε: ΧρΔ ΙΘ/2019 τεύχος 1, σελ. 22 και Ν. Ρόκας (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες – Μια πρώτη κριτική αποτίμηση, σε: Νομικό Βήμα 2/2019, τόμος 67, τεύχος 2, σελ. 265

¹⁴⁹ Βλ. σελ. 19-20 της αιτιολογικής έκθεσης

έκβασης δικαστικός αγώνας», ώστε να γίνει η στάθμιση περί του κατά πόσο αυτές υπερκαλύπτουν τυχόν ζημιά της εταιρίας από ενέργεια του μέλους του¹⁵⁰.

Η πραγματικότητα έχει δείξει πως σχεδόν ποτέ το Δ.Σ. μιας εταιρίας δεν θα στραφεί κατά προσώπων που αποτελούν ακόμη μέλη του. Προς επίρρωση του ανωτέρω λειτουργεί και το επιχείρημα πως το Δ.Σ. σαφώς θα δίσταζε να ασκήσει τις εταιρικές αξιώσεις, καθώς θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι φέρει ευθύνη για πλημμελή άσκηση εποπτείας. Βάσει των ανωτέρω, το εταιρικό συμφέρον θα μπορούσε να αποτελέσει ένα ιδιαιτέρως βολικό «άλλοθι» για την μη άσκηση των εταιρικών αξιώσεων, δεδομένου ότι θα μπορούσε να λόγω του ρευστού και γενικού χαρακτήρα του να αποτελέσει λόγο απαλλαγής, μη δημιουργώντας ιδιαίτερα προβλήματα¹⁵¹. Η γενική και αφηρημένη έννοια του «εταιρικού συμφέροντος» και το συχνά δυσδιάκριτο περιεχόμενο αυτού, αφήνει περιθώρια για καταχρηστικές πρακτικές από πλευράς ΔΣ, το οποίο επικαλούμενο δήθεν εταιρικό συμφέρον μπορεί να αποφύγει την άσκηση εταιρικής αγωγής π.χ. δείχνοντας αλληλεγγύη προς τα μέλη του ή δρώντας προς εξυπηρέτηση αλλότριων συμφερόντων.

Βάσει των ανωτέρω, ζήτημα τίθεται περί του πόσο ασφαλές είναι το κριτήριο του εταιρικού συμφέροντος, όπως αυτό τίθεται από το αρ. 103 Ν. 4548/2018. Βεβαίως, το εταιρικό συμφέρον αποτελεί νομική έννοια και η εφαρμογή του υπόκειται στον έλεγχο του Α.Π. Προκύπτει λοιπόν ζήτημα πραγματικό επί του οποίου θα κριθεί αν τα πραγματικά περιστατικά συνιστούν όντως κατά τις συγκεκριμένες περιστάσεις λόγο εταιρικού συμφέροντος ή συνιστούν προσχηματική ικανοποίηση του εταιρικού συμφέροντος με απώτερο σκοπό την μη άσκηση της εταιρικής αγωγής. Σαφώς η κρίση περί του τι συνιστά εταιρικό συμφέρον κρίνεται κατά περίπτωση, από τον σκοπό και τους όρους που το συνοδεύουν και δεν συνεπάγεται καμία δέσμευση από τον τίτλο που έδωσαν σ' αυτό (εταιρικό συμφέρον) οι διοικητές¹⁵².

Σημειωτέον ότι παρότι δεν προβλέπεται ρητά κάποια κύρωση στην περίπτωση που το ΔΣ δεν εκπληρώσει την ως άνω υποχρέωσή του για άσκηση της εταιρικής αγωγής επικαλούμενο μεν το εταιρικό συμφέρον, αλλά μην ισχύοντας στην πραγματικότητα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί, όπως ίσχυε και υπό τον Κ.Ν. 2190/1920, ότι μπορεί να στοιχειοθετηθεί ευθύνη των μελών του ΔΣ να αποζημιώσουν την εταιρία για τυχόν ζημιά που αυτή υπέστη εξ' αιτίας της παράβασης της εν λόγω υποχρέωσής του, κατά το άρθρο 102 Ν 4548/2018¹⁵³.

---

¹⁵⁰ Α. Χριστοδούλου (2018), ό.π. σελ. 1267 επ.

¹⁵¹ Ν. Ρόκας (2019), ό.π. σελ. 265

¹⁵² Π. Παναγιώτου (2018), Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά το ν. 4548/2018 σε: Νομικό Βήμα 10/2018, τόμος 66, τεύχος 8, σελ. 1398

¹⁵³ προς αυτήν την κατεύθυνση φαίνεται να συνηγορεί και η αιτιολογική έκθεση του νόμου, η οποία αναφέρει στη σελ. 20 ότι «... το ΔΣ αποφασίζει τι ακριβώς θα πράξει με δικό του κίνδυνο ...»).

Τέλος, στο άρθρο 103 Ν.4548/2018 δεν γίνεται κάποια διάκριση όσον αφορά τον βαθμό υπαιτιότητας¹⁵⁴, και επαφίεται αποκλειστικά στην κρίση του ΔΣ, αν θα προβεί στην άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας. Με τις ανωτέρω διατάξεις, ο νέος νόμος αποστασιοποιείται από το άρθρο 22β Κ.Ν. 2190/1920, αλλά και από την νομολογία που είχε διαπλασθεί, κατά την οποία το ΔΣ οφείλει να ασκήσει τις αξιώσεις της εταιρίας, αν η ζημία προήλθε με δόλο, και μάλιστα χωρίς να εξετάσει αν η άσκηση υπηρετεί το εταιρικό συμφέρον, ενώ αν η ζημία προήλθε από αμέλεια είχε υποχρέωση άσκησης εταιρικής αγωγής σε περίπτωση απόφασης της Γ.Σ. ή αιτήματος της μειοψηφίας. Με το νέο δίκαιο καταργείται η διάκριση μεταξύ δόλου και αμέλειας και η άσκηση των αξιώσεων έχει ως βασικό άξονα κρίσης το εταιρικό συμφέρον¹⁵⁵. Προβλέπεται, πάντως, ότι το ΔΣ οφείλει να παρέχει στους μετόχους εξηγήσεις για την τυχόν μη άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας σε περίπτωση που κρίνει ότι το συμφέρον της εταιρίας συνηγορεί υπέρ της μη άσκησης αυτών. Αν, ωστόσο οι μέτοχοι δεν ικανοποιηθούν από τις εξηγήσεις αυτές, μπορούν να υποβάλουν αίτημα προς το ΔΣ, με το οποίο να ζητούν να προβεί στην άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας (βλ. κατωτέρω υποενότητα 2.5.2).

2.6.2. Αίτηση των μετόχων της μειοψηφίας του 1/20 του καταβεβλημένου κεφαλαίου

Ανεξαρτήτως της πρωτογενούς υποχρέωσης του Δ.Σ. για άσκηση των εταιρικών αξιώσεων όπως αναπτύχθηκε ανωτέρω (αρ.103 Ν. 4548/2018), ο νέος νόμος με το αρ. 104 παρ. 1 απονέμει στη μειοψηφία του 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου το δικαίωμα να υποβάλλει εγγράφως αίτηση προς το Δ.Σ. για άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας. Με αυτό τον τρόπο παρέχεται το δικαίωμα στους μετόχους να προκαλέσουν την άσκηση της εταιρικής αγωγής και να πετύχουν έτσι την αποκατάσταση της ζημίας της εταιρίας και, μέσω αυτής, την αποκατάσταση της δικής τους ατομικής ζημίας. Προϋποτίθεται, βέβαια, ότι οι μέτοχοι, έχουν λάβει γνώση της ζημίας και του πταίσματος των υπαίτιων μελών του ΔΣ, ιδίως ύστερα από έκτακτο έλεγχο. Στην ουσία, η άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας εξαρτάται ως επί το πλείστον από την ενεργοποίηση των ουσιαστικά ζημιωθέντων, δηλ. των μετόχων (μειοψηφίας) στην συνήθη περίπτωση που το ΔΣ αδρανεί ή αρνείται να ασκήσει τις αξιώσεις της εταιρίας¹⁵⁶.

Ειδικότερα, η διαδικασία του αρ. 104 παρ. 1-3 Ν. 4548/2018 είναι η εξής: Αρχικά υποβάλλεται έγγραφη αίτηση της μειοψηφίας του 20% του κ.μ κεφαλαίου με αντικείμενο την άσκηση των

---

¹⁵⁴ Προς αυτή την κατεύθυνση: Ν Ρόκας (2019) Εμπορικές Εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 9η έκδ., σελ.343 και Α. Χριστοδούλου (2018) ό.π. σελ. 1267 αλλά και αντίθετη άποψη Π.Παναγιώτου (2018), ό.π. σελ. 1401-1402

¹⁵⁵ Ευ Περάκης (2018), ό.π., σελ. 56-57

¹⁵⁶ Ν. Ρόκας (2019) Εμπορικές Εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 9η έκδ., σελ.345

αξιώσεων της εταιρίας όπως ορίζονται στο αρ. 103 του ίδιου νόμου. Δέον να ληφθεί όσον αφορά το απαιτούμενο ποσοστό, ότι το ποσοστό του 1/20 μπορεί να μειωθεί με σχετική καταστατική πρόβλεψη¹⁵⁷. Επιπροσθέτως, από την γραμματική ερμηνεία του αρ. 104 παρ. 1 Ν. 4548/2018 καθίσταται σαφές ότι η αίτηση είναι έγγραφη, σε αντίθεση με το καθεστώς του άρθρου 22β του Ν 2190/1920, όπου ήταν άτυπη¹⁵⁸. Δεύτερον, οι αιτούντες μέτοχοι οφείλουν να αποδείξουν ότι κατέστησαν μέτοχοι έξι μήνες πριν από την υποβολή της αίτησης, αν και μετά την κατάργηση των ανωνύμων μετοχών από 1.1.2020 αυτό θα είναι εύκολα αποδείξιμο¹⁵⁹. Τρίτον, όσον αφορά το περιεχόμενο της αίτησης αυτή θα πρέπει να αναφέρει «τις πληροφορίες που κατέχουν οι αιτούντες μέτοχοι ως προς τα πραγματικά περιστατικά που στοιχειοθετούν κατά την κρίση τους την ευθύνη μελών του διοικητικού συμβουλίου και τη ζημία της εταιρίας» και να τίθεται εύλογη προθεσμία, κατ' ελάχιστον ενός μηνός από την υποβολή της, εντός της οποίας το ΔΣ οφείλει να αξιολογήσει το περιεχόμενο της αίτησης και να αποφασίσει αν η εταιρία θα ασκήσει αγωγή για τις αξιώσεις που περιγράφονται (άρθρο 104 παρ. 2). Εν συνεχεία το ΔΣ αποφασίζει αφού πρώτα λάβει υπόψη τις παρατηρήσεις και εξηγήσεις των μελών του ΔΣ, που κατονομάζονται στην αίτηση της μειοψηφίας. Κατόπιν των ανωτέρω, διενεργείται ψηφοφορία επί του αιτήματος των μετόχων της μειοψηφίας. Εάν οι φερόμενοι ως ζημιώσαντες έχουν την ιδιότητα των μελών του ΔΣ, συμμετέχουν μεν στη συνεδρίαση, ωστόσο ρητά κατά το άρθρο 104 παρ.3 δεν δύνανται να ψηφίσουν επί του θέματος. Κατά τον Χριστοδούλου¹⁶⁰, με την απαγόρευση συμμετοχής των ως άνω προσώπων στην ψηφοφορία, ο νομοθέτης επέλεξε να μειώσει πιθανούς κινδύνους καταστρατήγησης, αίροντας τη σύγκρουση συμφερόντων που δημιουργείται. Έτσι, παρότι τα φερόμενα ως ζημιώσαντα μέλη παρίστανται, δεν υπολογίζονται για την απαρτία, οπότε, εάν τα υπόλοιπα μέλη δεν επαρκούν για το σχηματισμό απαρτίας, το ΔΣ θεωρείται ότι δεν λαμβάνει απόφαση, κατά παρέκκλιση από τα οριζόμενα στην παρ. 3 του άρθρου 97 του Ν 4548/2018 και συνεπώς εφαρμόζονται οι διατάξεις του άρθρου 105 του Ν 4548/2018 για τον διορισμό ειδικού εκπροσώπου. Τέλος, η απόφαση του ΔΣ επί της αιτήσεως καθώς και η ενδεχόμενη αδυναμία λήψης απόφασης κοινοποιείται στους αιτούντες με επιμέλειά του και επιβάρυνση της εταιρίας.

Η διάταξη του αρ. 104 επαναλαμβάνει εν πολλοίς τη ρύθμιση του αντίστοιχου 22β παρ.1 ΚΝ. 2190/1920 με τις εξής ωστόσο διαφορές: αρχικά, το ποσοστό της απαιτούμενης μειοψηφίας περιορίστηκε από το 1/10, που ίσχυε επί Κ.Ν. 2190/1920, σε 1/20 του κ.μ κεφαλαίου και

---

¹⁵⁷ Σ. Ψυχομάνης (2018), Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών, εκδόσεις Σάκκουλα, 3η έκδ., σελ. 356 και Π. Παναγιώτου (2018), ό.π., σελ. 1403

¹⁵⁸ Βλ. ΑΠ Ολ 5/2015 ΕΕμπΔ 2015, 840.

¹⁵⁹ Στο αντίστοιχο άρθρο 22β του Ν 2190/1920 προβλεπόταν αίτηση μετόχων που αντιπροσωπεύουν το 1/10 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου, οι οποίοι κατέστησαν μέτοχοι τρεις μήνες πριν την υποβολή της αίτησης.

¹⁶⁰ Α. Χριστοδούλου (2018) ό.π. σελ 1267 επ.

δευτερευόντως πλέον με τη διάταξη του αρ. 104 το Δ.Σ. «αξιολογεί το περιεχόμενο της αίτησης και αποφασίζει αν η εταιρία θα ασκήσει αγωγή για τις αξιώσεις που περιγράφει η αίτηση αυτή», σταθμίζοντας προφανώς και στην περίπτωση αυτή με την απαιτούμενη επιμέλεια το εταιρικό συμφέρον, όπως επιτάσσει το άρθρ. 103 Ν. 4548/2018, εν αντιθέσει με την πρόβλεψη του αρ. 22β όπου σε περίπτωση αίτησης των μετόχων μειοψηφίας το ΔΣ ήταν υποχρεωμένο να ασκήσει την εταιρική αγωγή (δέσμια αρμοδιότητα όχι διακριτική ευχέρεια).

Περαιτέρω, αφού παρέχεται ούτως ή άλλως διακριτική ευχέρεια στο ΔΣ να αποφασίσει και αυτοβούλως την άσκηση εταιρικής αγωγής, φαίνεται να δύναται το ΔΣ να ασκήσει την εταιρική αγωγή και κατόπιν μερικής αποδοχής της αίτησης της μειοψηφίας των μετόχων (ήτοι π.χ. κατά ορισμένων μόνο προσώπων ή επί ορισμένων αξιώσεων που περιγράφονται, αξιοποιώντας τη δυνατότητα που του παρέχεται από το άρθρο 103. Στην περίπτωση αυτή, οι μέτοχοι της μειοψηφίας θα δύνανται να ζητήσουν τον διορισμό ειδικού εκπροσώπου για την άσκηση της εταιρικής αγωγής και κατά του έτερου μέλους ή αξίωσης που δεν περιελήφθη στην αγωγή. Στα ανωτέρω συνηγορεί και η γραμματική ερμηνεία του άρθρου 105 παρ. 1 περ. α' του Ν 4548/2018, όπου γίνεται λόγος για απόρριψη της αιτήσεως των μετόχων «εν όλω ή εν μέρει».

Πέραν των ανωτέρω, τη μεγαλύτερη διαφοροποίηση μεταξύ νέου και παλαιού νομοθετικού πλαισίου παρουσιάζει η ευχέρεια αξιολόγησης της αίτησης από το Δ.Σ., ήτοι η διακριτική ευχέρεια αυτού προς άσκηση ή όχι της αγωγής. Όπως είχε κριθεί από τα δικαστήρια της χώρας μας¹⁶¹ «το διοικητικό συμβούλιο υποχρεούται να ασκήσει την αγωγή χωρίς να έχει το δικαίωμα, ούτε να προβάλλει αντιρρήσεις ως προς την βασιμότητα της προβαλλόμενης αξιώσεως ή την πιθανότητα ευδοκίμησης αυτής, ούτε να εναντιωθεί στην άσκηση αυτής, ακόμα και εάν κρίνει ότι η σχετική αγωγή είναι αντίθετη προς το συμφέρον της ανώνυμης εταιρίας, ούτε να εναντιωθεί στην άσκηση αυτής, εάν πιστεύει ή αποδεικνύεται προ πάσης δικαστικής διερευνήσεως της υποθέσεως ότι δεν υφίσταται δόλος ή αμέλεια του μέλους του διοικητικού συμβουλίου της εταιρίας, ούτε να αρνηθεί την άσκηση αυτής, εάν η σχετική αξίωση είναι παράνομη ή παραγεγραμμένη, ούτε να απόσχει από την άσκηση αυτής, εάν η εταιρία έχει νομίμως παραιτηθεί από την άσκηση αγωγής». Αντιθέτως με την ανωτέρω κρίση πλέον βάσει άρθρου 104 του Ν 4548/2018, το ΔΣ δεν αρκείται πλέον σε έναν τυπικό έλεγχο του ποσοστού της μειοψηφίας και του χρόνου κτήσεως της μετοχικής ιδιότητας, αλλά προβαίνει και σε έλεγχο ουσίας της αίτησης των μετόχων της μειοψηφίας. Δέον να σημειωθεί ότι υπό το προϊσχύσαν νομοθετικό καθεστώς γινόταν δεκτό ότι εάν ασκηθεί η εταιρική αγωγή (υποχρεωτικά για το ΔΣ) κατόπιν αιτήσεως της προβλεπόμενης μειοψηφίας και διαπιστωθεί εκ των υστέρων ότι δεν υφίσταται τέτοια αίτηση, θα ελλείπει η ενεργητική νομιμοποίηση για την άσκηση

---

¹⁶¹ Ολ 5/2015 ΕΕμπΔ 2015, σελ. 840 και ΑΠ 189/2018, ΤΝΠ ΔΣΑ

της εν λόγω αγωγής. Αυτό διότι δεν έχει εκφρασθεί η βούληση της εταιρίας για άσκηση της εταιρικής αγωγής¹⁶². Τα ανωτέρω δεν τυγχάνουν πλέον εφαρμογής με τη θέση σε εφαρμογή του 4548/2018, καθώς ελλείπει πλέον η υποχρεωτικότητα του ΔΣ να συμμορφωθεί με την αίτηση των μετόχων της μειοψηφίας. Αυτό σημαίνει πως για να προέβη το ΔΣ στην άσκηση της εταιρικής αγωγής είναι αποτέλεσμα ίδιας κρίσης και στηρίζεται σε απόφαση του ΔΣ ως εταιρικού οργάνου, συνεπώς η βούληση της εταιρίας δεν εκλείπει λόγω ελαττωμάτων που αφορούν τους μετόχους της μειοψηφίας ή την αίτησή τους. Συμπερασματικά, αν η αίτησή της μειοψηφίας γίνει δεκτή καθ' ολοκληρίαν από το ΔΣ και εκείνο προχωρήσει στην άσκηση της εταιρικής αγωγής, οι οιοσδήποτε ελλείψεις της αίτησης δεν φαίνεται να ασκούν κάποια αρνητική επιρροή στη διεκδίκηση των σχετικών αξιώσεων της εταιρίας μέσω της εταιρικής αγωγής¹⁶³.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι αφενός η μειοψηφία ενισχύεται, υπό την έννοια ότι αρκεί πλέον η κατοχή του 1/20 και όχι του 1/10 του μετοχικού κεφαλαίου, προκειμένου να υποβληθεί αίτημα εναγωγής των εταιρικών διοικητών στο Δ.Σ., καθιστώντας έτσι την συγκέντρωση του ποσοστού ευκολότερη, αφετέρου όμως και σε αντίθεση με ό,τι συνέβαινε επί ισχύος του ΚΝ 2190/1920, το αίτημα αυτό δεν είναι πλέον δεσμευτικό για το Δ.Σ., το οποίο διατηρεί την διακριτική ευχέρεια κρίσης ως προς την άσκηση ή μη της εταιρικής αγωγής¹⁶⁴. Δια του λόγου αυτού οι νέες ρυθμίσεις ενώ εκ πρώτης όψεως φαίνεται να ενισχύουν τα δικαιώματα της μειοψηφίας εντούτοις θέτουν αρκετά αναχώματα στις επιδιώξεις της μειοψηφίας¹⁶⁵.

2.6.3. Αίτηση των μετόχων πλειοψηφίας

Με βάση το νέο δίκαιο δεν γίνεται πλέον αναφορά σε υποχρεωτική άσκηση της αγωγής κατόπιν αποφάσεως της Γενικής Συνέλευσης. Ωστόσο στην παράγραφο 4 του αρ. 104 ορίζεται ότι *«αν η αίτηση των μετόχων προέρχεται από την πλειοψηφία τούτων, το Δ.Σ. υποχρεούνται να προβεί αμελλητί στην άσκηση της αγωγής, χωρίς υποχρέωση γνωστοποίησης της αίτησης στα μέλη που*

---

¹⁶² Αντίστοιχα ισχύουν και στην περίπτωση που μετά την άσκηση της εταιρικής αγωγής κατόπιν αιτήσεως της μειοψηφίας διακριβώνεται ότι η αίτηση υποβλήθηκε από μετόχους που εκπροσωπούν μικρότερο ποσοστό από το απαιτούμενο από τον νόμο ή από μετόχους που έχουν οριστικώς απολέσει λόγω παραιτήσεως την οικεία νομική δυνατότητα και των οποίων η σχετική αίτηση, ως υποβαλλόμενη από μη δικαιούχους, δεν επάγεται έννομα αποτελέσματα

¹⁶³ Α. Χριστοδούλου (2018) ό.π. σελ 1267 επ.

¹⁶⁴ Ν. Τέλλης (2019), Εσωτερική ευθύνη των διοικητών Α.Ε. – Άσκηση εταιρικής αγωγής – Μια πρώτη προσέγγιση υπό το φως του νέου δικαίου της Α.Ε., σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 1 /2019, σελ. 36

¹⁶⁵ Ν. Ρόκας (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες – Μια πρώτη κριτική αποτίμηση, σε: Νομικό Βήμα 2/2019, τόμος 67, τεύχος 2, σελ. 266 *«Η διάταξη του αρ. 104 προσφέρει τίποτα στη προστασία της μειοψηφίας, η δε προβλεπόμενη υποχρεωτική διαδικασία, της υποβολής δηλ. Αιτήματος στο ΔΣ πριν τη προσφυγή στο δικαστήριο για το διορισμό ειδικού εκπροσώπου, δεν είναι παρά απώλεια χρόνου και ένα ακόμα εμπόδιο στην άσκηση της εταιρικής αγωγής.»*

θεωρούνται υπεύθυνα.»¹⁶⁶. Συνάγεται λογικά ότι η αίτηση θα πρέπει να είναι έγγραφη, ενώ με τον όρο «πλειοψηφία» προφανώς γίνεται λόγος για τους μετόχους που εκπροσωπούν το ήμισυ (1/2) και πλέον του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου, όπως επιτάσσει η ισχύουσα στις Α.Ε. αρχή της «πλειοψηφίας κεφαλαίου»¹⁶⁷. Εκ της γραμματικής ερμηνείας της ανωτέρω διατάξεως και συγκεκριμένα της λέξης «αμελλητί» που επιλέγει να χρησιμοποιήσει ο νομοθέτης, προκύπτει ότι το Δ.Σ. δεν προβαίνει σε αξιολογικές κρίσεις επί της αιτήσεως της πλειοψηφίας, ούτε έχει την διακριτική ευχέρεια απόρριψής της. Το ΔΣ θα πρέπει το μόνον να διαπιστώσει τη συνδρομή των τυπικών στοιχείων και ότι αυτή ασκείται από την πλειοψηφία. Παρατηρούμε λοιπόν ότι η μοναδική περίπτωση υποχρεωτικής ενεργοποίησης της άσκησης της εταιρικής αγωγής είναι αυτή της παρ. 4 αρ. 104 Ν. 4548/2018, καθώς μόνο σε αυτή την περίπτωση το ΔΣ δεν έχει διακριτική ευχέρεια να κρίνει αν θα ασκήσει ή όχι την εταιρική αγωγή απεναντίας «υποχρεούται» προς τούτο.

Αυτό που δεν αποσαφηνίζεται είναι το αν η προϋπόθεση που αναφέρεται στο άρθρο 104 παρ. 1 περί απόκτησης της μετοχικής ιδιότητα προ έξι μηνών από την αίτηση θα ισχύσει και επί του παρόντος. Μάλλον η απάντηση θα πρέπει να είναι αρνητική διότι πρώτον η αναφορά του άρθρου 104 παρ. 4 στην αίτηση της παραγράφου 1, δεν σημαίνει ότι αναφέρεται σε όλα τα εδάφια της συγκεκριμένης παραγράφου και δεύτερον η ratio της πρόβλεψης ελαχίστου χρόνου κτήσης των μετοχών πριν την υποβολή της αίτησης αποσκοπεί στο να εμποδίσει ενέργειες προσώπων που έγιναν ευκαιριακά μέτοχοι με μοναδικό σκοπό την πρόκληση αγωγών σε βάρος του ΔΣ και τη δημιουργία προβλημάτων στην εταιρία¹⁶⁸, είναι όμως δύσκολο να φανταστεί κανείς να αποκτούν ευκαιριακά τη μετοχική ιδιότητα οι μέτοχοι της πλειοψηφίας.

Όσον αφορά τη σκοπιμότητα της εν λόγω διάταξης, από το μικρό χρονικό διάστημα ζωής του νόμου, έχουν εκφραστεί αντίθετες απόψεις. Ενδεικτικά, κατά τον Α. Χριστοδούλου¹⁶⁹ με τον Ν 4548/2018 «*παρέχεται μεγαλύτερη και πιο άμεση προστασία στους μετόχους της πλειοψηφίας σχετικά με την άσκηση της εταιρικής αγωγής. Στην πράξη βεβαίως οι μέτοχοι της πλειοψηφίας συνήθως είναι αυτοί που ελέγχουν το διοικητικό συμβούλιο, οπότε η ανωτέρω αύξηση της προστασίας τους πιθανότατα είναι άνευ πρακτικού αντικρίσματος (...)* άλλωστε, όπως επισημαίνεται, η πιο συνηθισμένη περίπτωση είναι τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου να ζημιώνουν την εταιρία ακολουθώντας εντολές και υποδείξεις της πλειοψηφίας»¹⁷⁰. Από την άλλη

---

¹⁶⁶ Βλ. σελ 20 Αιτιολογικής έκθεσης του Ν. 4548/2018

¹⁶⁷ Ν. Τέλλης (2019), ό.π., σελ. 35

¹⁶⁸ Α. Σπυρίδωνος (2001), Τα Δικαιώματα της Μειοψηφίας στη Ανώνυμη Εταιρία, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη σελ. 154

¹⁶⁹ Α. Χριστοδούλου (2018) ό.π. σελ 1267 επ.

¹⁷⁰ Α. Σπυρίδωνος (2001), ό.π., σελ. 149, ο οποίος παρατηρεί ότι: «... ενώ τύποις παρουσιάζεται ως ανεξάρτητο όργανο της ΑΕ που μεριμνά για τα εταιρικά συμφέροντα, κατ' ουσία ενεργεί ως εντολοδόχος του πλειοψηφούντος μετόχου και υπηρετεί τα ατομικά συμφέροντα του τελευταίου».

πλευρά, κατά τον Ν. Τέλλη νέα αυτή ρύθμιση είναι αμφίβολης δικαιοπολιτικής ορθότητας για το γεγονός ότι δυσχεραίνει, σε σύγκριση με το παρελθόν την υποχρεωτική εναγωγή των εταιρικών διοικητών¹⁷¹. Μάλιστα τονίζει πως η παρούσα νομοθετική επιλογή θα ήταν σκόπιμη αν είχαμε ανεπιθύμητο πληθωρισμό ασκούμενων εταιρικών αγωγών, κάτι το οποίο ουδέποτε συνέβαινε, τουναντίον χαρακτηριστική είναι η σπανιότητα ασκήσεως αγωγών για ζημιογόνες ενέργειες των διοικητών.

2.7. Η ειδική εκπροσώπηση της Α.Ε. - διορισμός ειδικών εκπροσώπων προς διεξαγωγή της δίκης επί της εταιρικής αγωγής

Το άρθρο 105 Ν. 4548/2018, υπό τον τίτλο «Διορισμός ειδικού εκπροσώπου για άσκηση της (εταιρικής) αγωγής» συμπληρώνει το αρ. 104 και καλύπτει την περίπτωση που το ΔΣ δεν προβεί στην άσκηση της εταιρικής αγωγής. Ουσιαστικά φαίνεται να είναι η μόνη διάταξη με την οποία θα μπορούσε να παρασχεθεί ουσιαστική προστασία στη μειοψηφία, μολονότι η διαδικασία δεν είναι απλή αλλά περιλαμβάνει πολλές διαδικαστικές ρυθμίσεις που, και αυτές, φέρνουν προσκόμματα στην άσκηση των εταιρικών αξιώσεων¹⁷². Ο διορισμός ειδικών εκπροσώπων προβλεπόταν και επί Κ. 2190/1920 με το αρ. 22β παρ. 3.

Πριν την περαιτέρω ανάλυση των προϋποθέσεων που τίθενται στο αρ. 105 σκόπιμος κρίνεται ο εννοιολογικός προσδιορισμός της έννοιας του ειδικού αντιπροσώπου. Ο ειδικός εκπρόσωπος αποτελεί *ad hoc* όργανο της ΑΕ, ήτοι εκπροσωπεί κατ' αποκλειστικότητα την ΑΕ για τις ανάγκες της σχετικής δίκης και υποχρεούται να δρα με επιμέλεια και ταχύτητα¹⁷³. Στη δε δίκη διάδικος είναι η ίδια η ΑΕ, η οποία εκπροσωπείται από πλευράς ικανότητας παραστάσεως από τον ειδικό εκπρόσωπο, ο οποίος δεν συμμετέχει ως μη δικαιούχος διάδικος, αλλά ως εκπρόσωπος της ΑΕ. Τα καθήκοντα του ειδικού εκπροσώπου καθορίζονται σαφώς από την παρ. 4 αρ. 105, σύμφωνα με το οποίο ειδική και μόνη εξουσία του αποτελεί η άσκηση της αγωγής και η διεξαγωγή της δίκης μέχρι την αμετάκλητη περάτωσή της. Δεσμεύεται μόνον από την ιστορική βάση της δικαστικής απόφασης διορισμού του, αλλά έχει πλήρη ελευθερία ανάπτυξης των νομικών ισχυρισμών του, ώστε να προασπίσει τα δικαιώματα της ΑΕ κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Για τον λόγο τούτο, του παρέχεται εξουσία πρόσβασης σε έγγραφα και πληροφορίες, η γνώση των οποίων είναι κατά

---

¹⁷¹ Ν. Τέλλης (2019), *ό.π.*, σελ. 35

¹⁷² Ν. Ρόκας (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες – Μια πρώτη κριτική αποτίμηση, σε: Νομικό Βήμα 2/2019, τόμος 67, τεύχος 2, σελ. 266: «Ολόκληρη η πολύπλοκη διάταξη του αρ. 105 κινδυνεύει να θεωρηθεί ως μια έντεχνη προσπάθεια του νόμου, όχι να διευκολύνει την άσκηση των εταιρικών αξιώσεων, αλλά αντίθετα να την τορπιλίζει.»

¹⁷³ Βλ. ΑΠ 189/2018

εύλογη κρίση απαραίτητη για την άσκηση της αγωγής και τη διεξαγωγή της σχετικής δίκης. Αντίβαρο της εξουσίας του αυτής είναι η επιβαλλόμενη σε αυτόν υποχρέωση εχεμύθειας κατά το άρθρο 105 παρ. 3 εδ. γ', καθώς ο ειδικός εκπρόσωπος αποτελεί «όργανο της ανώνυμης εταιρίας στη συγκεκριμένη μόνο περίπτωση». Αντικατάσταση δε του ειδικού αντιπροσώπου χωρεί βάσει του αρ. 786 παρ. 3 ΚπολΔ¹⁷⁴.

Σύμφωνα με την πρώτη παράγραφο του αρ. 105 η αίτηση για διορισμό ειδικού εκπροσώπου υποβάλλεται ύστερα από πρωτοβουλία της μειοψηφίας στις ακόλουθες περιπτώσεις διαζευκτικά αν: α) απορρίψει, εν όλω ή εν μέρει, την έγγραφη αίτηση της μειοψηφίας με αντικείμενο την άσκηση των αξιώσεων αποζημίωσης της εταιρίας κατά των διοικητών της κατά το άρθ. 104 § 1 Ν. 4548/2018 β) ολιγορήσει, αφήνοντας να παρέλθει άπρακτη η προθεσμία που του έθεσε η μειοψηφία με το αίτημά της, προκειμένου να αξιολογήσει το περιεχόμενο της αίτησης και να αποφασίσει εάν θα ασκήσει την εταιρική αγωγή, σύμφωνα με το εδ. β' της παρ. 2 του άρθ. 104, γ) ενώ δέχθηκε με απόφασή του το αίτημα της μειοψηφίας για εναγωγή των εταιρικών διοικητών, καθυστερεί εδώ και 4 μήνες να υλοποιήσει την απόφασή του αυτή, δ) το ΔΣ δεν μπορεί να λάβει απόφαση επί της αιτήσεως της μειοψηφίας, ε) δεν ασκεί αμελλητί (ως οφείλει, βάσει του άρθ. 104 § 4 Ν. 4548/2018) την αγωγή, παρόλο που του το ζήτησε εγγράφως η «πλειοψηφία των μετόχων»¹⁷⁵.

Ο ειδικός εκπρόσωπος διορίζεται από το Μονομελές Πρωτοδικείο της έδρας της εταιρίας κατά τη διαδικασία της εκουσίας δικαιοδοσίας (ΚπολΔ 739 επ., 781 ΚπολΔ), μετά από αίτηση της «πλειοψηφίας των μετόχων»¹⁷⁶ (η λεγόμενη πλειοψηφία της μειοψηφίας ή majority of the minority) που υπέβαλαν την αίτηση προς το ΔΣ για την άσκηση εταιρικής αγωγής. Ο νεοπαγής θεσμός της «πλειοψηφίας της μειοψηφίας» (της πλειοψηφίας δηλαδή των μετόχων που υπέβαλαν το γραπτό αίτημα στο Δ.Σ. για άσκηση εταιρικής αγωγής), οδηγεί σε ένα μεταβαλλόμενο, κατά περίπτωση, ποσοστό εκπροσώπησης του μετοχικού κεφαλαίου, ως προϋπόθεση του παραδεκτού της αίτησης για διορισμό ειδικού εκπροσώπου κατ' άρθ. 105 Ν. 4548/2018¹⁷⁷. Συγκεκριμένα, αν η αίτηση υποβλήθηκε από μετόχους που αντιπροσωπεύουν το 1/20 του μετοχικού κεφαλαίου, την αίτηση νομιμοποιείται να καταθέσουν οι εξ' αυτών μέτοχοι που αντιπροσωπεύουν άνω του 50% αυτών (ήτοι εν προκειμένω ποσοστό άνω του 1/40 του μετοχικού κεφαλαίου. Η αίτηση κοινοποιείται τόσο

¹⁷⁴ Π Παναγιώτου (2016), Η εταιρική και ατομική αγωγή του μετόχου κατά του ΔΣ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 73

¹⁷⁵ Ν. Τέλλης (2019), ό.π., σελ. 37-38

¹⁷⁶ Υπέρ της άποψης αυτής είναι οι: Γ. Τριανταφυλλάκης (2018) Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 2η έκδοση, σελ. 434, Τέλλης (2019), ό.π., σελ. 38 και Α. Χριστοδούλου (2018) ό.π. σελ. 1267 επ. Σε αντίθεση με τον Παν. Παναγιώτου, Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά το ν. 4548/2018, ΝοΒ 2018.1397, ο οποίος κάνει λόγο για «πλειοψηφία των μετόχων»

¹⁷⁷ Ν. Τέλλης (2019), ό.π., σελ. 38

στην εταιρία, όσο και στα μέλη του ΔΣ ή τα πρόσωπα του άρθρου 87 στα οποία αποδίδεται η ζημιογόνος πράξη¹⁷⁸. Οι έχοντες έννομο συμφέρον δικαιούνται να ασκήσουν παρέμβαση, πρόσθετη (προς υποστήριξη της αίτησης) ή κύρια (προς απόρριψη αυτής), είτε με ξεχωριστό δικόγραφο είτε με δήλωση στα πρακτικά.

Η προθεσμία εντός της οποίας πρέπει να κατατεθεί η αίτηση διορισμού ειδικού εκπροσώπου ορίζεται στους δύο μήνες και εκκινεί από την κοινοποίηση της απόφασης του ΔΣ κατά το άρθρο 104 παρ. 3 ή από την πάροδο των ειδικότερων προθεσμιών που τίθενται στο άρθρο 105 παρ. 1 (περ. α' έως γ'). Ερώτημα τίθεται ως προς την έναρξη της προθεσμίας στην περίπτωση όπου η εταιρική αγωγή κατόπιν αιτήσεως της πλειοψηφίας δεν ασκείται αμελλητί, δεδομένου ότι το «αμελλητί» αποτελεί αφηρημένη έννοια και όχι κάποιο συγκεκριμένο χρονικό σημείο. Το ίδιο ισχύει και ως προς την περ. δ', όταν το ΔΣ δεν δύναται να λάβει απόφαση επί της αίτησης, σε περίπτωση που είναι δεδομένο εξ αρχής ότι δεν θα μπορεί να ληφθεί η απόφαση. Σύμφωνα με τον Χριστοδούλου¹⁷⁹ «κατά τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου 105 παρ. 1 και του άρθρου 104 παρ. 3 προκύπτει ότι οι μέτοχοι της μειοψηφίας πρέπει και σε αυτήν την περίπτωση να υποβάλουν αίτηση προς το ΔΣ και εντός δύο μηνών από την κοινοποίηση του γεγονότος της αδυναμίας του ΔΣ λήψης απόφασης επί της αίτησης να καταθέσουν αίτηση για διορισμό ειδικού εκπροσώπου. Ωστόσο, *de lege ferenda* και για οικονομία χρόνου, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι δεν απαιτείται η υποβολή αίτησης κατά το άρθρο 104 παρ. 1, αλλά αντιθέτως οι μέτοχοι που εκπροσωπούν τουλάχιστον το 1/20 του μετοχικού κεφαλαίου και έχουν καταστεί μέτοχοι έξι μήνες πριν από την υποβολή της αίτησης, δύνανται να καταθέσουν απευθείας αίτηση στο δικαστήριο περί διορισμού ειδικού εκπροσώπου».

Ιδιαίτερες αμφιβολίες εκφράστηκαν από μεγάλη μερίδα του νομικού κόσμου σχετικά με την διάταξη του εδ.3 της παρ.2 του αρ. 105 σύμφωνα με την οποία: «*Το δικαστήριο κάνει δεκτή την αίτηση των μετόχων και ορίζει ειδικό εκπρόσωπο, εφόσον δεν συντρέχει προφανώς υπέρτερο συμφέρον της εταιρίας, που να δικαιολογεί τη μη διεξαγωγή δικαστικού αγώνα σε βάρος των μελών του διοικητικού συμβουλίου*» Βάσει της ανωτέρω διάταξης, το δικαστήριο δεν θα αρκестεί στο να εξετάσει τις τυπικές προϋποθέσεις των αρ. 104 και 105, αλλά θα προχωρήσει σε έλεγχο ουσίας. Η βασική διαφοροποίηση εν προκειμένω σε σχέση με το καθεστώς του ΚΝ 2190/1920, είναι ότι κατα το προϊσχύσαν δίκαιο το δικαστήριο δεν δικαιούταν να κρίνει την ουσιαστική και νομική βασιμότητα της υπό άσκηση αγωγής, ούτε να ερευνήσει το συμφέρον της εταιρίας προς άσκηση της

---

¹⁷⁸ Η ratio της κοινοποίησης είναι κατά την αιτιολογική έκθεση «...να διευκολυνθεί η δυνατότητα των μελών του ΔΣ ή οποιουδήποτε άλλου προσώπου με έννομο συμφέρον (περιλαμβανομένης βεβαίως της ίδιας της εταιρίας) να εκθέσει τις απόψεις του, ιδίως όσον αφορά το εταιρικό συμφέρον στην άσκηση ή μη της εταιρικής αγωγής».

¹⁷⁹ . Χριστοδούλου (2018) ό.π. σελ 1267 επ

αγωγής¹⁸⁰. Συνεπώς, παρότι πρόθεση του νόμου είναι η προστασία της εταιρίας, ιδίως από καταχρηστικές ή εκβιαστικές αιτήσεις μειοψηφίας, εντούτοις οι αρνητική δημοσιότητα θα έχει ήδη συντελεστεί με την αίτηση της μειοψηφίας, ενώ ο ρόλος του δικαστηρίου στο να προβεί σε αξιολόγηση επιχειρηματικών αποφάσεων έχει αμφίβολο αποτέλεσμα και σε κάθε περίπτωση μειώνει την αξία του σπουδαιότερο όπλου της μειοψηφίας για προάσπιση των συμφερόντων της¹⁸¹. Αντιθέτως με την ανωτέρω κρίση κατά τον Χριστοδούλου «η διαφοροποίηση της νέας διάταξης είναι επιβεβλημένη προκειμένου να βρίσκεται σε αρμονία με την υποχρέωση του ΔΣ να σταθμίζει το εταιρικό συμφέρον πριν προβεί στην άσκηση εταιρικής αγωγής είτε αυτοβούλως, είτε κατόπιν αιτήσεως των μετόχων. Εάν δεν καθιερωνόταν η εν λόγω διαφοροποίηση ως προς τον έλεγχο των ανωτέρω από το δικαστήριο της εκουσίας, θα δημιουργούνταν το παράδοξο να απαιτείται η στάθμιση του εταιρικού συμφέροντος από το ΔΣ πριν ασκήσει την εταιρική αγωγή και εφόσον το ΔΣ έκρινε ότι το εταιρικό συμφέρον επέβαλε να μην την ασκήσει, να διοριστεί ειδικός εκπρόσωπος από το δικαστήριο με μόνο τον έλεγχο των τυπικών προϋποθέσεων και εν τέλει η εταιρική αγωγή να ασκείται ούτως ή άλλως σε κάθε περίπτωση.»

Δέον να λεχθεί ότι, στην παράγραφο 7 προβλέπεται ότι εάν η εταιρική αγωγή απορριφθεί ως ουσία αβάσιμη σε πρώτο ή δεύτερο βαθμό, ο ειδικός εκπρόσωπος μπορεί να εισηγηθεί την παραίτηση από ένδικο μέσα και το ΔΣ να πράξει αυτό. Συνεπώς δεν συμπεριλαμβάνεται στις εξουσίες του ειδικού εκπροσώπου η παραίτηση από τα ένδικο μέσα, αλλά αυτό υπάγεται στην αποκλειστική αρμοδιότητα του ΔΣ. Σαφώς, ο ειδικός εκπρόσωπος κατά την εν γένει δράση του αλλά και το σχηματισμό κρίσης επί του αν θα ασκηθεί ή όχι η εταιρική αγωγή, υπάγεται στο ίδιο καθεστώς ευθύνης με τα μέλη του Δ.Σ., ευθυνόμενος κατ' άρθ. 102 § 1 Ν. 4548/2018 για κάθε υπαίτια παράβαση του καθήκοντος επιμέλειας ή πίστης¹⁸².

Συμπερασματικά, ratio legis του αρ. 105 Ν. 4548/2018 αποτελεί η εξασφάλιση της άσκησης της εταιρικής αγωγής και η διεξαγωγή της δίκης από αμερόληπτο εκπρόσωπο της εταιρίας¹⁸³. Τούτο επιτυγχάνεται με δύο τρόπους: Πρώτον, η, με δικαστικό διορισμό, δοθείσα ειδική εξουσία εκπροσώπησης αποκρυσταλλώνει την αποκλειστική αρμοδιότητα των ειδικών εκπροσώπων να διεξάγουν τη δίκη κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερο τρόπο. Ο διορισμός τους, με άλλα λόγια, αποκλείει τη συμμετοχή στη δίκη των λοιπών μελών του ΔΣ (εννοείται των εναγόμενων) αλλά και

¹⁸⁰ Βλ. ενδεικτικά ΕφΠατρ 265/2011 ΑχΝομ 2012, 333, ΕφΑθ 44/2008 ΕΕμπΔ 2008, 1544, ΕφΑθ 6145/2004ΔΕΕ 2005, 177, ΜΠρΘεσ 25498/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ.

¹⁸¹ Ν. Ρόκας (2019), ό.π., σελ. 267

¹⁸² Ν. Τέλλης (2019), ό.π., σελ. 41

¹⁸³ Μ. Νάζου, (2017) Η προσωρινή αντικατάσταση του διαχειριστή ξένης περιουσίας ως μηχανισμός επίλυσης συγκρούσεων συμφερόντων, ιδίως στην α.ε. σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 4/2017, σελ. 671

των μη εναγόμενων. Και δεύτερον, οι ειδικοί εκπρόσωποι δεν υποκαθιστούν¹⁸⁴ τα μέλη του ΔΣ ή τα τυχόν υποκατάστατα όργανα (είτε εναγόμενα είτε όχι) στις αρμοδιότητες τους παρά μόνο -και κατ' εξαίρεση- στο ζήτημα της διεξαγωγής της συγκεκριμένης δίκης.

2.8. Συμπεράσματα 2^{ου} κεφαλαίου

Όπως εξετάθη ανωτέρω, με το Ν 4548/2018 «...εισάγεται ένα νέο πλαίσιο ευθύνης των μελών ΔΣ, ώστε οι απαιτήσεις της εταιρίας να ασκούνται χωρίς να βλάπτεται το εταιρικό συμφέρον και από την άλλη μεριά η μειοψηφία να μπορεί να επιβάλει την άσκηση των εταιρικών αξιώσεων»¹⁸⁵. Ο νόμος 4548/2018, από την ανάλυση που προηγήθηκε, φαίνεται να δίδει προβάδισμα στην ελευθερία επιλογών της διοίκησης της ανώνυμης εταιρίας, σε βάρος όμως της προστασίας των μετόχων της μειοψηφίας. Από την άλλη πλευρά, υπό το κράτος του Κ.Ν. 2190/1920, μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις ενεργοποιήθηκαν οι διατάξεις για την αστική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. και αυτό κυρίως από τη νέα διοίκηση κατά των μελών της παλιάς, γεγονός οφειλόμενο στην αναποτελεσματικότητα του νομοθετικού πλαισίου. Με τον νέο νόμο θα μπορούσε να λεχθεί ότι επήλθαν βελτιώσεις όσον αφορά την άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας, υπό την έννοια ότι βασικό μέλημά του είναι την αποφυγή άσκησης αβάσιμων αξιώσεων, ώστε να μην υποστεί βλάβη η φήμη της εταιρίας και ενδεχομένως να αποφευχθούν εκβιασμοί της μειοψηφίας¹⁸⁶.

Η αλήθεια είναι ότι σε αντίθεση με τον ΚΝ 2190/1920, ο οποίος παρείχε ιδιαίτερη δυναμική στις πράξεις και τα δικαιώματα της μειοψηφίας, με τον παρόντα νόμο αυτό φαίνεται να εξασθενεί. Αντί να επιλεχθεί ένα αυστηρότερο καθεστώς με το οποίο οι μέτοχοι θα είναι δικονομικά καλύτερα εξοπλισμένοι, επιλέγεται η ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση. Επι παραδείγματι, ενώ το ποσοστό της μειοψηφίας που δικαιούται να αιτηθεί προς το ΔΣ την άσκηση εταιρικής αγωγής να μειώνεται από το 1/10 στο 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου, ωστόσο δεν υπάρχει πλέον υποχρέωση του ΔΣ να ασκήσει την αγωγή, αλλά μπορεί και να αρνηθεί την άσκησή της. Μεγαλύτερη ευχέρεια δίδεται στο ΔΣ και στην πλειοψηφία καθώς αυξάνεται η δραστικότητα της προστασίας αυτής, με το ΔΣ να είναι υποχρεωμένο να ασκεί την εταιρική αγωγή αμελλητί σε περίπτωση αίτησής της. Βεβαίως η μειοψηφία δεν μένει απροστάτευτη, αφού μπορεί να στραφεί στο δικαστήριο για το διορισμό ειδικού εκπροσώπου, αποτελώντας αυτό το ισχυρότερο όπλο της.

¹⁸⁴ Δωρής Φ (2002), Η σχέση των άρθρων 69 ΑΚ, 22β παρ. 3 Ν. 2190/1920 και 786 παρ. 3 ΚΠολΔ, ως ρυθμίσεων για την αποτροπή του κινδύνου εξυπηρέτησης συμφερόντων αντίθετων προς τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου νομικού προσώπου,σε: ΧρΙΔ 2002, σελ. 871

¹⁸⁵ Βλ. σελ. 3 της αιτιολογικής έκθεσης

¹⁸⁶ Ν. Ρόκας (2019), ό.π., σελ. 264

Κεφάλαιο 3^ο: ΕΥΘΥΝΗ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΕΝΑΝΤΙ ΤΩΝ ΜΕΤΟΧΩΝ - ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΑΤΟΜΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

3.1. Εισαγωγή 3^{ου} κεφαλαίου

Η ανάπτυξη που προηγήθηκε στο κεφ. 2 είχε ως αντικείμενο την ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων της ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι της εταιρίας με βάση τις ειδικές διατάξεις του Ν. 4548/2018. Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια επισκόπησης των ζητημάτων που αφορούν την ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου, πάλι κατά την άσκηση των διαχειριστικών τους καθηκόντων, όχι όμως έναντι της εταιρίας, αλλά έναντι μετόχων, με βάση τις απόψεις της θεωρίας και της νομολογίας που έχουν διατυπωθεί ήδη από τον προϊσχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920, τις γενικές διατάξεις για τις αδικοπραξίες και ενόψει και του νέου άρθρου 107, στο οποίο γίνεται αναφορά κατωτέρω.

Τα μέλη του ΔΣ, πολλές φορές λαμβάνουν ζημογόνες αποφάσεις προκαλώντας ζημία όχι μόνον στην εταιρία αλλά και στους μετόχους, υπέχοντας ευθύνη για την αποκατάσταση αυτής. Σε περίπτωση όμως που το ΔΣ δεν ασκεί την εταιρική αγωγή για την αποκατάσταση των εταιρικών αξιώσεων ή αδρανεί λόγω σύγκρουσης συμφερόντων των μελών του με το νομικό πρόσωπο της εταιρίας, τότε παραλύει ο μηχανισμός προστασίας της εταιρικής περιουσίας. Το ερώτημα τίθεται ως προς το αν είναι επιτρεπτή η άσκηση αγωγής από μεμονωμένους μετόχους για την αποκατάσταση της ζημίας τους και συνεπώς αν μπορεί η ατομική αγωγή να συμπεριληφθεί στο πλέγμα των διατάξεων 102-107 Ν. 4548/2018. Το ανωτέρω αποτελεί ένα ιδιαιτέρως δύσκολο δικονομικό πρόβλημα, το οποίο δεν είναι εύκολο να απαντηθεί χωρίς να ελεγχθούν όλες οι πτυχές του. Συγκεκριμένα, η εταιρική περιουσία ναι μεν παρουσιάζει αυτοτέλεια έναντι της περιουσίας των μετόχων, δεν μπορεί όμως να αγνοηθεί το γεγονός ότι η περιουσία αυτή σχηματίστηκε από τις εισφορές των μετόχων καθώς και ότι όλη η εταιρία λειτουργεί χάριν αυτών¹⁸⁷. Για τον λόγο αυτό όταν ζημιώνεται η εταιρική περιουσία, η επελθούσα σε αυτή ζημία αντανακλά και την ζημία του κάθε μετόχου, η οποία είναι ανάλογη των μετοχών που κατέχει. Συνεπώς, η αποκατάσταση της ζημίας του μετόχου είναι ιδιαιτέρως σημαντική καθώς δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι τελικός σκοπός της εταιρίας είναι η ικανοποίηση των συμφερόντων των μετόχων της.

3.2. Έννοια και έκταση της εξωτερικής ευθύνης

---

¹⁸⁷ Το ΕΔΔΑ χρησιμοποιεί τον παραστατικό όρο «έμμεση ιδιοκτησία (των μετόχων) επί της εταιρικής περιουσίας»

Τόσο με τον Ν. 2190/1920, όσο και με τον νέο νόμο 4548/2018, ρυθμίζονται αποκλειστικά ζητήματα, που αφορούν τη θεμελίωση προσωπικής αστικής ευθύνης των μελών του Δ.Σ. έναντι της εταιρίας (εσωτερική ευθύνη) και τη δυνατότητα της *ex post* απόσχισης της έκτασης της ευθύνης αυτής. Αντιθέτως, η αστική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. έναντι των κατ' ιδίαν μετόχων και των τρίτων δεν ρυθμίζεται ειδικώς στον ισχύοντα 4548/2018 νόμο (ούτε στον προϊσχύσαντα Ν. 2190/1920), αλλά γι' αυτήν εφαρμόζονται οι γενικές διατάξεις περί αδικοπραξιών¹⁸⁸. Ωστόσο, νέα προσθήκη (μη αντιστοιχούσα με κάποιο άρθρο του προϊσχύσαντος ΚΝ 2190/1920) αποτελεί η διάταξη του αρ. 107 Ν. 4548/2018, η οποία επιβεβαιώνει τα ανωτέρω λεχθέντα και σύμφωνα με την οποία η ευθύνη της εταιρικής διοίκησης απέναντι σε τρίτους, μετόχους ή μη («άμεση ζημία») κρίνεται με βάση τις γενικές διατάξεις (ιδίως 914 ΑΚ επ.)¹⁸⁹ Χαρακτηριστικά όπως τονίζεται και από την αιτιολογική έκθεση του νόμου¹⁹⁰ «το άρθρο 107 επιβεβαιώνει ότι η ευθύνη του Δ.Σ., σύμφωνα με τα άρθρα 102-106 είναι «έμμεση» και εσωτερική και δεν αφορά τους τρίτους, που έχουν υποστεί «άμεση» ζημία. Όπως και υπό το κράτος του κ.ν. 2190/1920, στο ζήτημα αυτό θα εφαρμόζονται οι κοινές διατάξεις (ιδίως ΑΚ 914 επ.) (...)»

Κατά κανόνα οι πράξεις και οι παραλείψεις των μελών του Δ.Σ. καταλογίζονται στο νομικό πρόσωπο της εταιρίας, ωστόσο προσωπική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. έναντι τρίτων μπορεί να στοιχειοθετηθεί σε συγκεκριμένες περιπτώσεις. Πιο συγκεκριμένα, νομικό θεμέλιο ευθύνης αποτελούν οι διατάξεις για την αδικοπραξία (914, 919, 922 ΑΚ), οι διατάξεις περί ευθύνης των οργάνων του νομικού προσώπου κατά τη διάταξη του αρ. 71 εδ.2 ΑΚ. και οι διατάξεις για ευθύνη του ψευδοαντιπροσώπου ΑΚ 231, 234¹⁹¹.

Με την έννοια «εξωτερική ευθύνη» ορίζεται η αξίωση των τρίτων (μετόχων, πιστωτών) να ασκήσουν όχι μόνο τις άμεσες προσωπικές αξιώσεις κατά των μελών του ΔΣ, αλλά και τις άμεσες αξιώσεις αποζημίωσης της εταιρίας (έμμεση ζημία)¹⁹². Οι μέτοχοι μπορούν να διεκδικήσουν τις αξιώσεις αποζημίωσης της εταιρίας σε περίπτωση αδράνειας του ΔΣ να αποκαταστήσει την έμμεση ζημία (πρόκειται για ειδική προσωπική ευθύνη του αδρανούντος ΔΣ) ή να μην ασκήσουν την εταιρική αγωγή (άρθ. 103, 104 ιδίως 105 ν. 4548/2018)¹⁹³. Αντιθέτως, σύμφωνα με τον Ν. Ρόκα¹⁹⁴, «τα μέλη του ΔΣ δεν ευθύνονται έναντι των μετόχων για ζημίες που προκλήθηκαν στην συμμετοχική

¹⁸⁸Ι. Μάρκου (2015) Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 256

¹⁸⁹ Ευ Περάκης (2018), Το νέο δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρίας, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 5^η εκδ., σελ. 57

¹⁹⁰ Βλ. αιτιολογική έκθεση Ν. 4548/2018, σελ. 21

¹⁹¹ Π. Παναγιώτου (2019), Εμπορικό δίκαιο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 503

¹⁹² Wellhöffer, Haftung des Vorstands gegenüber Dritten (Außenhaftung), 2008, § 3 Rz. 2.

¹⁹³ Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά τον ν. 4548/2018 σε: ΕΛΔνη, 6/2018, σελ. 1613

¹⁹⁴ Ν. Ρόκας (2019), Εμπορικές Εταιρίες, εκδόσεις Σάκκουλα, 9^η έκδ., σελ. 349 και Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2012), Εμπορικό Δίκαιο – Εταιρίες, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η εκδ., σελ. 258,

τους ιδιοκτησία από την πλημμελή διαχείριση, δεν ευθύνονται δηλ. για την «έμμεση» ζημία των μετόχων, αλλά μόνο για αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε στην περιουσία της εταιρίας και μόνο έναντι αυτής¹⁹⁵. Είναι δυνατόν από πράξεις μελών του ΔΣ να προκληθεί ζημία ευθέως στους μετόχους προσωπικά («άμεση ζημία» των μετόχων). Όταν μέτοχοι υποστούν άμεση ζημία, τα υπαίτια μέλη του ΔΣ ευθύνονται άμεσα έναντι των μετόχων σύμφωνα με τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες.» Μάλιστα, το ανωτέρω δεν αποτελεί απλώς μια άποψη καθώς κατά την κρατούσα νομολογιακή τάση¹⁹⁶ μόνο η εταιρία νομιμοποιείται (ως αμέσως ζημιώθεις) στην άσκηση της εταιρικής αγωγής καθώς από την κακή διαχείριση των εταιρικών υποθέσεων, ζημία υφίσταται άμεσα το νομικό πρόσωπο της εταιρίας και, μόνο αντανεκλαστικά οι μέτοχοι, μέσω της μείωσης της εσωτερικής ή χρηματιστηριακής αξίας της μετοχής¹⁹⁷.

Το ανωτέρω αποτελεί τον κανόνα, ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις είναι εφικτή η άρση αυτού. Συγκεκριμένα, τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου ευθύνονται έναντι των ζημιωθέντων μεμονωμένων μετόχων, κατ' αρχήν, σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικοπραξιών (άρθρα 914 επόμε. ΑΚ), αν η ζημία που υπέστησαν είναι άμεση¹⁹⁸. Στην περίπτωση αυτήν οι ζημιωθέντες μέτοχοι μπορούν να ασκήσουν ατομικά αγωγή κατά των υπαίτιων συμβούλων¹⁹⁹. Ευθεία απαίτηση μετόχων ανώνυμης εταιρίας κατά μελών του διοικητικού συμβουλίου υφίσταται και σε περίπτωση που η έμμεση ζημία που προκλήθηκε σε βάρος τους λόγω της άμεσης ζημίας που οι σύμβουλοι προκάλεσαν στην ανώνυμη εταιρία καθίσταται αδύνατο να αποκατασταθεί δια εγέρσεως της εταιρικής αγωγής²⁰⁰. Στην περίπτωση αυτή δύνανται οι εμμέσως ζημιωθέντες μέτοχοι να ζητήσουν

---

¹⁹⁵ ΑΠ 1298/06, ΕλλΔνη 2006, 1406, ΕΑ 877/14, ΕΕμπΔ 2014, 865 παρατ. Σιώπη

¹⁹⁶ 39/2016 ΜΠΡ ΠΑΤΡ, ΕφΑΘ 5864/2011, 877/2014 ΕΦ ΑΘ, 4225/2018 ΕΙΡ ΑΘ, ΑΠ 1888/2005, ΔΕΕ 2006.392, ΑΠ 1313/ 1997, ΔΕΕ 1997.1173, ΕφΑΘ 3494/2007, ΔΕΕ 2007. 1191, ΕφΑΘ 252/2007, ΕπισκεΔ 2007.558, ΕφΑΘ 7310/1996, Δνη 1997.1652, ΕφΑΘ 5681/1996, ΔΕΕ 1997.169, ΕφΘεσ 2500/1994, Αρμεν 1995.1424, ΠΠρωτΑΘ 7476/1980, βλ. επίσης σχετικά Heidel, Aktienrecht, 2003, 797, Λεβαντή, Ανώνυμες εταιρίες, 1994, τομ. Α' 560, Παμπούκη, Ευθύνη των διοικούντων την ανώνυμη εταιρία για την έμμεση ζημία των μετόχων, ΕπισκεΔ 1995.333.

¹⁹⁷ ΑΠ 1888/2005, ΔΕΕ 2006.392, ΑΠ 1313/1997, ΔΕΕ 1997.1173, ΑΠ 885/1994, ΔΣΑΕΕΠΕ 1997, 373, ΕφΑΘ 252/2007, ΕπισκεΔ 2007.558, ΕφΑΘ 7310/1996, Δνη 1997.1652, ΠΠρωτΑΘ 3469/1991, ΕλλΔικ 1993.618, ΜονΠρωτΑΘ 11888/1995, ΕΕμπΔ 1995.419.

¹⁹⁸ ΑΠ 1888/2005, ΔΕΕ 2006.392, ΕφΑΘ 3494/2007, ΔΕΕ 2007.1191, ΕφΑΘ 4101/2005, ΔΕΕ 2006. 1024, ΕφΘεσ 2303/1998, ΔΕΕ 1999.1143, ΕφΘεσ 2500/1994, Αρμεν. 1995.1424, ΜονΠρωτΑΘ 11888/1995, ΕΕμπΔ 1995.419, Λεβαντή, Ανώνυμες εταιρίες, τομ. Α', 560, Ρόκα, Εμπορικές εταιρίες, 1992, 165, πρβλ. ΕφΑΘ 3469/1991, ΕΕμπΔ 1993.424.

¹⁹⁹ Μούζουλα (1992), Περί της δυνατότητας έγερσης ατομικής αγωγής των μετόχων κατά μελών δσ ανών. εταιρίας, ΔΦΝ 1992, σελ. 487.

²⁰⁰ ΠΠρωτΑΘ 4831/1992, ΕΕμπΔ 1993.595, Περάκη, Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας/Μούζουλας, τχ. Ια, 754, Ρόκα, Εμπορικές εταιρίες, 1992, 164.

από τους ζημιώσαντες συμβούλους αποκατάσταση της έμμεσης ζημιάς, που προκλήθηκε σε βάρος τους, επικαλούμενοι τις διατάξεις των άρθρων 919, 281 και 914 επ. ΑΚ²⁰¹.

Βάσει των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι ακόμη και υπό το καθεστώς του νέου νόμου 4548/2018, η πάγια άποψη της νομολογίας και της θεωρίας δεν φαίνεται να έχει αλλάξει. Συγκεντρωτικά, κατά την κρατούσα άποψη, αν μέλος του Δ.Σ. ζημιώσει ευθέως μετόχους, τότε το συγκεκριμένο μέλος ευθύνεται σύμφωνα με τις διατάξεις περί αδικοπραξιών του ΑΚ. Τουναντίον, η έμμεση ζημία του μετόχου θα αποκατασταθεί με την έγερση εταιρικής αγωγής, δεδομένου ότι άμεση ζημία υφίσταται το νομικό πρόσωπο της εταιρίας και μόνο αυτό νομιμοποιείται στην άσκηση της σχετικής αγωγής. Αντιθέτως δε με την κρατούσα στη νομολογία γνώμη, υποστηρίζεται ότι οι ζημιωθέντες μέτοχοι μπορούν βάσει των αρ. 914, 919, 281 ΑΚ να αποκαταστήσουν την προσωπική τους ζημία και αν ακόμη η ΓΣ απήλλαξε τα μέλη ή παραιτήθηκε ή συμβιβάστηκε από τις απαιτήσεις αυτές²⁰².

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι ιδιαιτέρως σημαντική στο πεδίο της εξωτερικής ευθύνης είναι η διάκριση μεταξύ «άμεσης» και αντανακλαστικής – «έμμεσης» ζημιάς, έννοιες που θα αναλυθούν στην αμέσως επόμενη ενότητα (βλ. ενότητα 3.3).

3.3. Διάκριση άμεσης και αντανακλαστικής – έμμεσης ζημιάς

Οι μέτοχοι ενδέχεται να υφίστανται από τη ζημιογόνο διαχείριση της εταιρίας έμμεση ή άμεση ζημία. Σκόπιμη κρίνεται αρχικά η εννοιολογική προσέγγιση των όρων με βάση το αστικό δίκαιο και εν συνεχεία η αναγωγή τους στο εμπορικό δίκαιο και συγκεκριμένα το δίκαιο των εταιριών, που εν προκειμένω μας ενδιαφέρει. Άμεση είναι η ζημία που προκύπτει αμέσως από την προσβολή ενός εννόμου αγαθού χωρίς την επίδραση άλλης ζημιογόνου αιτίας και βέβαια περιλαμβάνει όλο το ζημιογόνο αποτέλεσμα που επέρχεται σε όλη την περιουσία του ζημιωθέντος. Έμμεση ζημία είναι οι περαιτέρω επιβλαβείς συνέπειες που προκάλεσε στον ζημιωθέντα η προσβολή του συγκεκριμένου εννόμου αγαθού π.χ το διαφυγόν κέρδος²⁰³.

Ωστόσο, η διάκριση μεταξύ αμέσου και εμμέσου ζημιάς στο εταιρικό δίκαιο δεν έχει κάποια σχέση με την απαντώμενη στο αστικό δίκαιο θεωρία της αποζημίωσης. Έτσι λοιπόν, άμεση είναι η

---

²⁰¹ Ι. Παπαγιάννης (2010) , Άσκηση αξιώσεων ανώνυμης εταιρίας κατά μελών του διοικητικού συμβουλίου και τρίτων προσώπων, μη μελών του διοικητικού συμβουλίου, κατ' άρθρο 22β κ.ν. 2190/1920 και μετά τις τροποποιήσεις του ν. 3604/2007 σε: ΕλλΔνη 6/2010 σελ. 1595 επ.

²⁰² Γ. Τριανταφυλλάκης (2018), Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου, 2η έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη σελ. 435

²⁰³ Αστ. Γεωργιάδης (2007), Ενοχικό Δίκαιο, τόμ. 1, εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδ., σελ. 149

ζημία των μετόχων (unmittelbare Schade) π.χ όταν προσβάλλονται παράνομα μετοχικά δικαιώματα. Ειδικότερα, αυτό συμβαίνει όταν δεν καταβάλλεται το νομίμως εγκριθέν μέρισμα από πταίσμα του ΔΣ ή αν το Δ.Σ. ματαιώσει ευνοϊκή δημόσια πρόταση εξαγοράς μετοχών, ή ενδεχομένως και όταν παρέχεται πλημμελής ενημέρωση στο επενδυτικό κοινό επί εισηγμένων ΑΕ, οπότε τα μέλη του Δ.Σ. ευθύνονται προς αποκατάσταση της ζημίας.²⁰⁴ Άμεση ζημία μπορούν να υποστούν οι μέτοχοι από τις πράξεις ή παραλείψεις των διοικητών, που προκαλούν επιπρόσθετη ζημία σ' αυτούς χωρίς ταυτόχρονα να ζημιώνουν απαραίτητα την εταιρία²⁰⁵.

Ακόμη, χαρακτηριστικό παράδειγμα άμεσης ζημιάς των μετόχων από κακοδιαχείριση των διοικούντων προσφέρει η νομολογία. Συγκεκριμένα με την ΟΛΑΠ 14/1999 και την ΑΠ 795/2000, κρίθηκε ότι η μείωση της αξίας των μετοχών λόγω παράνομης (αντικοινοτικής) αύξησης κεφαλαίου, με την οποία αποκλείσθηκε το δικαίωμα προτίμησης, συνιστά άμεση ζημία, των ζημιωθέντων μετόχων δικαιούμενων αποζημίωσης κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών. Σε τέτοιες περιπτώσεις, οι αξιώσεις των μετόχων στρέφονται ευθέως κατά του δς με βάση τις ΑΚ 914, 919, 281 και ασκούνται με ατομική και όχι εταιρική αγωγή²⁰⁶. Επίσης όταν η ζημιογόνος διαχειριστική ενέργεια του εταιρικού διοικητή συνιστά παράλληλα και ποινικό αδίκημα, μόνο η Α.Ε., νομίμως εκπροσωπούμενη νομιμοποιείται να δηλώσει παράσταση πολιτικής αγωγής στην ποινική δίκη, ως η αμέσως ζημιωθείσα. Ωστόσο, αν η αξιόποινη πράξη του συμβούλου ζημίωσε άμεσα έννομα αγαθά των μετόχων, προσβάλλοντας παράνομα μετοχικά τους δικαιώματα, τότε νομιμοποιούνται και αυτοί να παραστούν ως πολιτικώς ενάγοντες και μάλιστα αυτοτελώς, σε σχέση με το νομικό πρόσωπο της εταιρίας.

Έμμεση ζημία (mittelbare Schade) επέρχεται σε τρίτο πρόσωπο κατ' αντανάκλαση της ζημιάς που υπέστη η εταιρία από ζημιογόνες πράξεις των οργάνων της²⁰⁷. Έμμεσα λοιπόν βλάπτονται οι μέτοχοι λόγω μείωσης της τιμής της μετοχής (ιδίως όταν αυτές διαπραγματεύονται σε οργανωμένη αγορά), μη διανομής μερίσματος και εν γένει λόγω της μείωσης της αξίας της εταιρίας. Αν η εταιρική περιουσία υφίσταται απώλεια από βλαπτική συμπεριφορά των υπεύθυνων προσώπων, που οφείλουν να ενεργούν για την επιμέλειά της, τότε ζημιώνονται τόσο η εταιρία όσο και οι μέτοχοι, άμεσα η πρώτη και έμμεσα οι δεύτεροι. Αντανακλαστικά ζημιώνεται ο μέτοχος από τη ζημία της εταιρίας υπό την έννοια ότι μειώνεται η πραγματική αξία της μετοχής του και κατ' επέκταση η συμμετοχή του στα κέρδη και στο προϊόν εκκαθάρισης της εταιρικής περιουσίας²⁰⁸.

²⁰⁴ Ρόκας (2012), Εμπορικές Εταιρίες, 7η έκδοση, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 342.

²⁰⁵ Ν. Ρόκας (1971) Τα όρια της εξουσίας της πλειοψηφίας στο Δίκαιο των Α.Ε. σελ. 310

²⁰⁶ Γ. Κωστόπουλος (2001), Η «έμμεση» ζημία του μετόχου και η ΑΠ ΟΛ 14/1999 σε: ΔΕΕ 4/2001 σελ. 348 επ.

²⁰⁷ Α. Φρέρης (1999), Η ευθύνη διαχειριστών ΕΠΕ, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 69

²⁰⁸ Θ. Λιακόπουλος (1997), Σύγχρονα προβλήματα του δικαίου των κεφαλαιουχικών εταιριών. Μεταξύ νομικού θετικισμού και ρεαλισμού, σε: Ζητήματα ΕμπΔ IV, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, τόμος IV, σελ. 178

Εν κατακλείδι, η έννοια της «ζημίας» στο εταιρικό δίκαιο δεν είναι καθόλου αυτονόητη. Βεβαίως ο χαρακτηρισμός της ζημίας ως άμεσης ή έμμεσης στο δίκαιο των ΑΕ έχει μεγάλη πρακτική σημασία, καθώς σε κάθε περίπτωση συντρέχουν διαφορετικές προϋποθέσεις για την αποκατάσταση της ζημίας (νομική θεμελίωση της αγωγής) και την εφαρμογή του ορθού κανόνα δικαίου. Συγκεκριμένα, το είδος της ζημίας αποσαφηνίζει τα στοιχεία, που συγκροτούν τη μείζονα και ελάσσονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού και συμβάλλουν στην κρίση περί του αν η επίδικη περίπτωση υπάγεται στον σωστό κανόνα δικαίου²⁰⁹. Ωστόσο, ο προσδιορισμός αυτός δεν είναι ιδιαίτερα σαφής αλλά συχνά δυσχερής.

3.4. Διάκριση των όρων «εταιρική αγωγή» και «ατομική εταιρική αγωγή»

Ο νομοθέτης και με τον πρόσφατο Ν. 4548/2018 δεν προέβη στην καθιέρωση ατομικής αγωγής (derivative action), συνεπεία του οποίου έμειναν άλυτες οι αμφισβητήσεις που είχαν δημιουργηθεί επί της διάταξης του αρ. 22β ΚΝ 2190/1920 σχετικά με το ζήτημα της αποκατάστασης της έμμεσης ζημίας του μετόχου. Πριν την παρουσίαση ωστόσο των επιμέρους απόψεων της θεωρίας και την στάση της νομολογίας, σκόπιμη κρίνεται η οριοθέτηση των βασικών εννοιών της εταιρικής και ατομικής αγωγής.

Εταιρική (L' action sociale, Gessellschaftsklage) είναι η αγωγή, η οποία αναφέρεται στην άσκηση των αξιώσεων του νομικού προσώπου της εταιρίας κατά των μελών του ΔΣ για ζημία που προκλήθηκε άμεσα στην εταιρία και εμμέσως στους τρίτους (μετόχους και πιστωτές). Αντιθέτως, ατομική (derivative action, derivative suit, actio pro socio) είναι η αγωγή σύμφωνα με την οποία ο μέτοχος κινείται ατομικά και ζητά αποκατάσταση της ζημίας της εταιρίας, όπως συμβαίνει κατά το άρθρο 26 Ν. 3190/1955²¹⁰. Η αγωγή αυτή του μετόχου για αποκατάσταση της προκληθείσας ζημίας αφορά όχι μόνο στην άμεση προσωπική βλάβη του μετόχου, αλλά και στην αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας από τον τρίτο με καταβολή της αποζημίωσης στην εταιρία και όχι στους ίδιους²¹¹. Το ανωτέρω επιβεβαιώνεται και από την ορολογία που δίδεται στον όρο derivative action – derivatice suit ως: «Αγωγή που ασκήθηκε για λογαριασμό της εταιρίας από έναν ή περισσότερους

²⁰⁹ Π.Παναγιώτου (2016), Δικαστικές αξιώσεις αποζημίωσης της εταιρίας κατά των μελών του ΔΣ στην ανώνυμη εταιρία, σε: Νομικό Βήμα 2016, τομ. 64, σελ. 1400

²¹⁰ Ευ Περάκης (2003), Η ελληνική και διεθνής συζήτηση για την αποδοχή και τον περιορισμό της derivative action του μετόχου ΑΕ. Τιμητικός Τόμος του Κώστα Ε. Μπέη ως Αίνος της Αττικής Διαλεκτικής, εκδόσεις Σάκκουλα, ΕΥΝΟΜΙΑ, σελ. 3677 επ.

²¹¹ Π. Παναγιώτου (2019) ,ό.π., σελ. 507, του ίδιου (2016) Η εταιρική και ατομική αγωγή του μετόχου κατά του ΔΣ στην Ανώνυμη εταιρία, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 35, του ίδιου (2018), Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά το Ν. 4548/2018, σε: ΝοΒ 8/2018, τόμος 66, σελ. 1399

μετόχους της κατά των διοικητών της, ώστε να ζητήσουν αποζημίωση για παραβίαση εμπιστευτικού καθήκοντος, βαριάς αμέλειας, κακοδιαχείρισης ή άλλου σοβαρού θέματος. Πράγματι, ο ενάγων ενεργεί εξ ονόματος της εταιρίας, διότι οι διευθυντές και η διοίκηση δεν ασκούν την εξουσία τους προς όφελος της εταιρίας και όλων των μετόχων της.²¹²»

3.5. Η νομική θέση του μετόχου στην Α.Ε. και η μετοχική σχέση

Ως μετοχική καλείται η έννομη σχέση μεταξύ μετόχου και εταιρίας, από την οποία απορρέουν δικαιώματα και υποχρεώσεις των μερών. Αντίστοιχης δε σημασίας είναι και οι γενικότεροι όροι, «εταιρική σχέση» και «εταιρική ιδιότητα»²¹³. Πριν την ανάλυση των χαρακτηριστικών και των αρχών που την διέπουν, κρίσιμος είναι ο προσδιορισμός των επιμέρους εννοιών που σχετίζονται με αυτή.

Πιο συγκεκριμένα, μέτοχος καλείται το φυσικό ή το νομικό πρόσωπο, το οποίο αποκτά τίτλο μετοχής ανώνυμης εταιρίας, με την οποία (εταιρία) δημιουργείται, εκ του λόγου αυτού, μετοχική σχέση. Συνεπώς, η μετοχική ιδιότητα καλείται ειδικότερα και «μετοχή». Πάντως, σύμφωνα με τις αποφάσεις Ολ ΑΠ 14/1999 και Α.Π. 1298/2006 *“η μετοχή, ως αξιόγραφο, είναι περιουσιακό αγαθό. Πλην της ονομαστικής της αξίας, δηλαδή αυτής, που αναγράφεται στον τίτλο της μετοχής και δηλώνει το τμήμα του μετοχικού κεφαλαίου, που εκπροσωπεί, έχει και την πραγματική ή εσωτερική αξία της, που προκύπτει από τη διαίρεση της πραγματικής αξίας της περιουσίας της εταιρίας με το συνολικό αριθμό των μετοχών, σε δεδομένη στιγμή. Έτσι η αξία που περιλαμβάνεται στη μετοχή αποτελεί αντανάκλαση της αξίας της εταιρικής περιουσίας, ή, κατά την επιγραμματική διατύπωση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, “έμμεση ιδιοκτησία επί της περιουσίας της εταιρίας”*. Βάσει των ανωτέρω η «μετοχή», έχει τριπλή σημασία (βλ. στα άρθρα 35επ. ν. 4548/2018). καθώς αποτελεί τμήμα του μετοχικού κεφαλαίου, είναι η καθαυτή μετοχική σχέση και βεβαίως είναι αξιόγραφο.

Η μετοχική ιδιότητα μπορεί να αποκτάται πρωτότυπα, ήτοι με την ανάληψη των μετοχών κατά την ίδρυση της εταιρίας ή την αύξηση κεφαλαίου²¹⁴, και παράγωγα παράγωγα με την μεταβίβασή της εν ζωή ή αιτία θανάτου. Απώλεια της εταιρικής ιδιότητας επέρχεται με τη μεταβίβαση ή την κατάργησή της από την εταιρία. Κατάργηση επέρχεται σε περίπτωση ακύρωσης των μετοχών λόγω μη καταβολής της εισφοράς ή, ενδεχόμενα, ύστερα από μείωση του μετοχικού κεφαλαίου, καθώς

²¹² Μετάφραση από την απόδοση του όρου «derivative action» στο <https://dictionary.law.com/> και <http://www.businessdictionary.com/>

²¹³ Σ. Ψυχομάνης (2018), Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών, εκδόσεις Σάκκουλα, 3η έκδ., σελ. 382 και Β. Αντωνόπουλος (2012), Δίκαιο Α.Ε. και Ε.Π.Ε., εκδόσεις Σάκκουλα, 4η έκδ., σελ.239

²¹⁴ ΜΠΑ 11888/95, ΕΕμπΔ 1995, σελ. 419

και ύστερα από τη λήξη (μετά το πέρας της εκκαθάρισης), τη συγχώνευση ή το μετασχηματισμό της εταιρίας²¹⁵.

Ως μετοχική σχέση, η μετοχή υποδηλώνει το σύνολο και την έκταση των δικαιωμάτων (και υποχρεώσεων) εκείνου, που την αναλαμβάνει (εταίρου-μετόχου), έναντι της εταιρίας. Σχετικά, γίνεται λόγος και για μετοχικό δικαίωμα, επειδή από τη μετοχική σχέση παράγονται, πρωτίστως και κυρίως, δικαιώματα του μετόχου έναντι της εταιρίας, τα οποία ενσωματώνει η μετοχή, αξιολογικά²¹⁶. Η μετοχική σχέση της εταιρίας με τον κάθε μέτοχο είναι μόνο μία, ανεξαρτήτως του αριθμού των μετοχών, που αυτός κατέχει, ωστόσο η διαφορά ανάλογα με τον αριθμό των μετοχών που έχει κάποιος στην κατοχή του, έγκειται στη βαρύτητα της μετοχικής σχέσεως, η οποία είναι τόσο μεγαλύτερη, όσο περισσότερες είναι οι κατεχόμενες απ' αυτόν μετοχές. Ειδικότερα, ο μέτοχος αποκτά δικαιώματα απέναντι στην εταιρία (και βαρύνεται, ενδεχομένως, με κάποιες υποχρεώσεις) ακόμα και αν κατέχει μία μόνο μετοχή. Ωστόσο, όσο περισσότερες είναι οι μετοχές (άρα και σε ποσοστό επί του κεφαλαίου), τόσο περισσότερα δικαιώματα μπορεί να ασκήσει ο μέτοχος, που τις κατέχει, ως πλειοψηφών ή συγκεκριμένης κάθε φορά μειοψηφίας μέτοχος, καθώς για την άσκηση πολλών εκ των δικαιωμάτων απαιτείται ένα ελάχιστο ποσοστό μετοχικού κεφαλαίου.

Κατόπιν των ανωτέρω, η μετοχική σχέση σημαίνει το άθροισμα των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων που ανήκουν σε ένα μέλος του νομικού προσώπου, ενώ παράλληλα καθορίζει το γενικό πλαίσιο των εννόμων σχέσεων μεταξύ των μελών του νομικού προσώπου με την εταιρία και τη διοίκηση²¹⁷. Παρά την ανωτέρω μετοχική σχέση, κατά την επικρατούσα άποψη, ο μέτοχος δεν συνδέεται άμεσα με το νομικό πρόσωπο της εταιρίας και δε μετέχει της εταιρικής περιουσίας στις εταιρίες που έχουν νομική προσωπικότητα υπό την έννοια ότι δεν συνιστά δανειστή όσον αφορά τα περιουσιακά δικαιώματα, ούτε έχει δικαίωμα κυριότητας και εμπράγματο μερίδιο σ' αυτήν. Συνεπώς, δε συνιστά συγκύριο, συνοφειλέτη ή συνδικαιούχο της εταιρικής περιουσίας, εφόσον μεταβίβασε τις εισφορές του κατά κυριότητα στην εταιρία²¹⁸.

Ιδιαίτερως αμφισβητούμενο, προκύπτει εκ της μετοχικής σχέσης (νομικής θέσης) του μετόχου με την εταιρία, είναι το ζήτημα περί της ύπαρξης ή μη εννόμου συμφέροντος στο πρόσωπό του, προκειμένου να δύναται να ασκεί ένδικα βοηθήματα της εταιρίας, λόγω ζημίας του εταιρικού συμφέροντος και κατ' επέκταση του συμφέροντος του μετόχου στην εταιρία. Κατά την επικρατέστερη στη νομολογία άποψη²¹⁹, ο μέτοχος είναι έναντι της εταιρίας του «τρίτος» και ως εκ

²¹⁵ Β. Αντωνόπουλος (2012), ό.π. σελ. 240

²¹⁶ Σ. Ψυχομάνης (2018), Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών, εκδόσεις Σάκκουλα, 3η έκδ., σελ. 382 επ.

²¹⁷ Μάρκου (2001), Η προστασία της μειοψηφίας, σε: Ελλάδα 2001, σελ. 1226.

²¹⁸ Γεωργακόπουλος (1965), Το ΔικΑΕ, τομ. Ι, σελ. 254

²¹⁹ ΕφΑθ 8877/2005, ΝΟΜΟΣ

τούτου δεν έχει έννομο συμφέρον²²⁰ για την άσκηση ενδίκων βοηθημάτων και εν προκειμένω άσκηση της εταιρικής αγωγής για λογαριασμό της εταιρίας²²¹. Ωστόσο, ο αντίλογος της θεωρίας όσον αφορά την παρουσίαση του μετόχου ως «τρίτου» υπήρξε ισχυρός. Συγκεκριμένα, κατά τον Κωστόπουλο²²² «ο μέτοχος παρά την παρεμβολή του νομικού προσώπου της εταιρίας δεν είναι κατ' ουσίαν τρίτος.» Περαιτέρω, κατά τον Ν. Ρόκα²²³ « ναι μεν είναι ορθόν ότι ο νόμος δημιουργεί ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου έναντι του νομικού προσώπου, αλλά απώτερος σκοπός αυτού είναι η δια της προστασίας της εταιρίας προστασία των ουσιαστικών ζημιουμένων, δηλ. των μετόχων» Προς αυτή την άποψη τείνει και ο Παναγιώτου²²⁴ σύμφωνα με τον οποίο η τυπική αυτή θεώρηση όσον αφορά τη σχέση μετόχου και εταιρίας παραβλέπει την ουσιαστική θέση του μετόχου σε αυτή. Μάλιστα τονίζει ότι ο μέτοχος από οικονομικής απόψεως έχει ένα ιδιαίτερο οικονομικό δικαίωμα επί της εταιρικής περιουσίας και συμμετέχει οικονομικά της αξίας της. Υπό την έννοια αυτή ο μέτοχος θα πρέπει να θεωρηθεί συνδικαιούχος της εταιρικής περιουσίας²²⁵, η οποία αποτελεί μέσο ικανοποίησης των οικονομικών συμφερόντων του και δια αυτού του λόγου καταλήγει ότι η θέση του μετόχου δεν πρέπει να θεωρείται σαν οποιοδήποτε τρίτου. Τέλος, σύμφωνα με τον Ι. Μάρκου²²⁶ «η νομική θέση των μετόχων, διαφέρει ουσιωδώς από αυτήν του πιστωτή της εταιρίας²²⁷ και γι' αυτό απέναντί της ο μέτοχος δεν μπορεί κατ' ακρίβειαν να χαρακτηριστεί ως τρίτος. Ασφαλώς, ο μέτοχος δεν είναι στο ισχύον δίκαιο όργανο του ν.π., όμως

---

²²⁰ Ωστόσο, κατά τον Ι. Μάρκου (2006) –σχόλιο επί της ΕφΑθ 8877/2005, σε: Ελληνική Δικαιοσύνη, 3/2006, σελ. 876-882: «Το δικαστήριο κατέληξε στην άποψη αυτή μολονότι σήμερα γίνεται δεκτό ότι α) για την ύπαρξη εννόμου συμφέροντος δεν απαιτείται η ύπαρξη ατομικού δικαιώματος ή ατομικής αξίωσης του προσφεύγοντος στο δικαστήριο κατά το ουσιαστικό δίκαιο και β) η ύπαρξη εννόμου συμφέροντος συνδέεται, αφ' ενός με την ύπαρξη παρούσας ανάγκης για την παροχή εννόμου προστασίας και αφετέρου με τη συνδρομή προστατευόμενου από το νόμο συμφέροντος ή ατομικού συμφέροντος του ενάγοντος ή δικονομικού ενδιαφέροντος που προκύπτει από τη δικονομική σημασία και την ενέργεια της διαδικαστικής πράξης.» επ' αυτού βλ. επίσης Κ. Παμπούκη(1995), Ευθυνη των διοικούντων κλπ σε: ΕπισκεΔ 1995 σελ. 333 επ.

²²¹ Ούτε πλαγιαστικά, ΑΠ 885/94, ΔΕΕ 1995, 187, ΕΔωδ 107/99, ΕπισκεΔ 2000, 721, βλ. επίσης ΕΑ 877/14, ΕΕμπΔ 2014, 865 παρατ. Σιώπη, ΕιρΑθ 4225/18, ΕΕμπΔ 2018, 847. Η θέση, εντούτοις, αυτή της νομολογίας δεν συμβαδίζει με τα δικαιώματα που παρέχει ο νόμος στους μετόχους, τα οποία δεν θα μπορούσαν να έχουν, αν οι μέτοχοι ήταν τρίτοι.

²²² Γ. Κωστόπουλος (2001), ό.π., σελ. 352

²²³ Ν. Ρόκας (1971), Τα όρια της εξουσίας της πλειοψηφίας εις το δίκαιον των ανωνύμων εταιριών, εκδόσεις Αθήναι, σελ. 21

²²⁴ Π. Παναγιώτου (2019) ,ό.π., σελ. 415-416 και Κωστόπουλος (2001), ό.π., σελ. 352

²²⁵ Συνιδιοκτήτης, άλλωστε, της εταιρικής περιουσίας από οικονομικής απόψεως καθίσταται ο μέτοχος χρηματοδοτώντας και συμμετέχοντας στην εταιρική περιουσία κατά την εισαγωγική έκθεση του Ν. 4237/1962.

²²⁶ Ι. Μάρκου (2000), Η αστική ευθύνη των μελών του δ.σ. στην ανώνυμη εταιρία, σε: Ελληνική Δικαιοσύνη 4/2000, σελ. 921.

²²⁷ Η διαφορά μεταξύ της θέσης του μετόχου και της θέσης του πιστωτή είναι, όχι μόνον νομική, αλλά και οικονομική, πράγμα που εδώ αποκτά σημασία. Ο μέτοχος υφίσταται πάντοτε τον αντίκτυπο της ζημιάς της εταιρίας, όμως η επέλευση της τελευταίας δεν σημαίνει κατ' ανάγκην και την μη ικανοποίηση των αξιώσεων των πιστωτών της. Από την άλλη πλευρά, ο μέτοχος δεν δύναται να ασκεί πλαγιαστικά την εταιρική αγωγή (ΚΠολΔ 72). Βλ. σχετικά ΕΑ 3469/91, ΕΕμπΔ 1993,424. ΠΑ 7476/80,ΕΕμπΔ 1981,398 με Παρατ. Ν. Ρόκα. ΜΠΑ 9726/90, ΕΕμπΔ 1992, 85. Πρβλ. και Αντωνόπουλο, Άσκηση από τους εταίρους αξιώσεων της εταιρίας εναντίον τρίτων κλπ., Αρμεν 1983, 1170.

έχει μετοχικά δικαιώματα διοικήσεως, τα οποία παρέχονται σ' αυτόν χάριν της εισφοράς του και ασκούνται, κατά πρώτο λόγο, εντός της γ.σ. των μετόχων και, κατά δεύτερο λόγο, εκτός αυτής, ατομικώς ή από κοινού με άλλους μετόχους ως δικαιώματα μειοψηφίας. Συνεπώς, μπορούμε να πούμε ότι η νομική θέση των μετόχων στην εταιρία πλησιάζει περισσότερο τη νομική θέση του κατόχου οργανικής θέσης, ενώ ο ίδιος ο νόμος και το καταστατικό της εταιρίας εξασφαλίζουν την προς το συμφέρον των μετόχων διοίκηση/ διαχείριση των εισφορών τους.»

Με βάση την κρατούσα άποψη περί νομικής προσωπικότητας, η μετοχική σχέση διαμορφώνει μόνο τις έννομες σχέσεις μετόχου και εταιρίας και όχι τις έννομες σχέσεις μεταξύ των μετόχων, γεγονός που οφείλεται στη σωματειακή δομή της ΑΕ και την έλλειψη εταιρικού δεσμού μεταξύ των μετόχων, οι οποίοι δεν συνδέονται μεταξύ τους με οποιαδήποτε έννομη σχέση²²⁸. Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια, αυτοί να μην νομιμοποιούνται στην άσκηση εταιρικών αξιώσεων εναντίον των άλλων μετόχων και των μελών του ΔΣ (derivative action, actio pro socio)²²⁹. Ωστόσο, η παραδοχή αυτή έρχεται σε πλήρη αντίθεση με το αξιολογικό σύστημα του ισχύοντος ουσιαστικού εταιρικού δικαίου και τον νομικό χαρακτήρα της μετοχικής σχέσης, η οποία θεμελιώνεται στην εταιρική σύμβαση και έχει κατά μια άποψη ενοχικό οργανωτικό χαρακτήρα. Δέον να λεχθεί ότι μεταξύ των μετόχων και του Δ.Σ. δεν υπάρχει καμία σύμβαση, καθιστώντας έτσι τα μέλη του Δ.Σ. εντολοδόχους της εταιρίας και όχι του κάθε μετόχου, καθώς δεν τελούν σε κανέναν νομικό δεσμό μεταξύ τους²³⁰. Συν τοις άλλοις, ο μέτοχος αποκτά από τον εταιρικό νόμο κατά της εταιρίας περισσότερα δικαιώματα από τον εκάστοτε δανειστή της, γεγονός που διευκολύνει την ερμηνεία του δικονομικού εταιρικού δικαίου. Από πλευράς λοιπόν ουσιαστικού δικαίου το μετοχικό δικαίωμα – συμφέρον του μετόχου εξοπλίζεται πολλαπλώς, απόκειται ωστόσο στο δικονομικό δίκαιο να παρέχει στο μέτοχο τη δυνατότητα προστασίας του συμφέροντος αυτού.

3.6. Αξίωση του μετόχου για αποκατάσταση της έμμεσης – αντανακλαστικής ζημίας

3.6.1. Ο κανόνας της απαγόρευσης έγερσης εταιρικών αξιώσεων από μεμονωμένους μετόχους

Όπως προαναφέρθηκε (υπό 2.6.2) με την διάταξη 104 του Ν. 4548/2018 επήλθε μια ουσιώδης τροποποίηση όσον αφορά το ποσοστό της μειοψηφίας των μετόχων που δύναται να ζητήσει την

²²⁸ Ν. Ρόκας (2019), ό.π. σελ. 376

²²⁹ Β. Αντωνόπουλος (2012), Δίκαιο Α.Ε. και Ε.Π.Ε., εκδόσεις Σάκκουλα, 4η έκδ., σελ. 240

²³⁰ Π. Παναγιώτου (2019), ό.π., σελ., 418

άσκηση εταιρικής αγωγής. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το προηγούμενο καθεστώς (Κ.Ν. 2190/1920 αρ. 22β) απαιτείτο ποσοστό της τάξεως του 1/10 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου, ενώ βάσει της ισχύουσας διατάξεως το ποσοστό αυτό μειώθηκε στο 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου, έχοντας τη δυνατότητα να οριστεί από το καταστατικό ακόμη μικρότερο ποσοστό χωρίς να τίθεται κάποιος περιορισμός. Η τροποποίηση αυτή είναι ιδιαιτέρως σημαντική στο μέτρο που με τη μείωση του απαιτούμενου ποσοστού μειοψηφίας, καθίσταται ευχερέστερο για μια σαφώς μεγαλύτερη μερίδα μετόχων μειοψηφίας να προστατευθούν σε περίπτωση που το Δ.Σ. ή η Γ.Σ. αδρανούν ή δεν επιθυμούν να ασκήσουν την εταιρική αγωγή. Συνεπώς, ο νομοθετικός προσανατολισμός στην ΑΕ, όντας φιλικά διακείμενος προς την μειοψηφία, επιτρέπει την ενεργοποίηση της διαδικασίας έγερσης της εταιρικής αξίωσης από μετόχους, υπό την προϋπόθεση της συγκέντρωσης από αυτούς συγκεκριμένου ποσοστού του μετοχικού κεφαλαίου. Ωστόσο, ζητούμενο στην παρούσα ενότητα αποτελεί η δυνατότητα έγερσης της εταιρικής αγωγής από οποιονδήποτε μέτοχο, ανεξαρτήτως ποσοστού συμμετοχής του στην εταιρία²³¹.

Η υπό το καθεστώς του κ.ν. 2190 νομολογία ανέκαθεν απέκλειε ατομικές αξιώσεις των μετόχων κατά των μελών του ΔΣ για την αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας τους που προκλήθηκε από διαχειριστικό πταίσμα²³². Ωστόσο, και με το νέο νομοθετικό καθεστώς διατηρείται η κατά κανόνα αδυναμία του μετόχου να κινήσει ο ίδιος ατομικά την άσκηση της εταιρικής αγωγής κατά μελών του Δ.Σ. ζητώντας την αποκατάσταση της ζημίας της εταιρίας. Εξακολουθεί δηλαδή να μην επιτρέπεται υπό το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο η δυνατότητα άσκησης της αγωγής του μετόχου για έμμεση ζημία, γνωστή ως derivative action. Η έμμεση προστασία των μετόχων προϋποθέτει τη συγκέντρωση συγκεκριμένης μειοψηφίας και κατά συνέπεια ο εταιρικός νομοθέτης διαμορφώνει το δικαίωμα αποκατάστασης της εμμέσου ζημίας των μετόχων ως δικαίωμα μειοψηφίας και όχι ως ατομικό δικαίωμα²³³.

Η έμμεση ζημία του μετόχου αποκαθίσταται, κατά την κρατούσα άποψη σε θεωρία και νομολογία με την έγερση της εταιρικής αγωγής, δεδομένου ότι την άμεση ζημία την υφίσταται το νομικό πρόσωπο της Α.Ε. και μόνο αυτό νομιμοποιείται στην άσκηση της σχετικής αγωγής²³⁴. Κατ' ακολουθία, σε περίπτωση μη άσκησης της εταιρικής αγωγής από το ν.π της εταιρίας, για

---

²³¹ Λ. Κοκκίνη (1997), Η αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας των μετόχων φερέγγυας ΑΕ, σε: ΔΕΕ 3/1997 σελ. 256 επ.

²³² ΑΠ 1285/80, ΕΑ 3469/91, ΜΠΑ 11888/95, ΕΕμπΔ 1981, 394, 1993, 424, 1995, 419, ΕΑ 5864/11, ΔΕΕ 2012, 468, ΕιρΑΘ 4225/18, ΕΕμπΔ 2018, 847, 613/2019 ΠΠΡ ΠΕΙΡ, 1298/2006 ΑΠ. Βλ. επίσης ΠΠΑ 6042/03, ΕΕμπΔ 2004, 69, αλλά και οΛΑΠ 14/99, ΕΕμπΔ 1999, 501, ΑΠ 795/00, ΝοΒ 2001, 1307. Σύμφωνα, επίσης, με την νομολογία, οι μέτοχοι δεν έχουν παράλληλη αξίωση για την ζημία που υπέστη η εταιρία ούτε δημιουργείται ευθύνη των μελών του ΔΣ έναντι των μετόχων, βλ. π.χ. ΑΠ 1888/05, ΧρΙΔ 2006, 549.

²³³ Λ. Κοκκίνη (1997), ό.π. σελ 256 επ. και του ιδίου (2002), Η ζημία των μετόχων και η αποκατάστασή της. Σκέψεις με αφορμή τις ΑΠ Ολ 14/1999* και ΑΠ 795/2000, σε: ΔΕΕ 6/2002 σελ. 574 επ.

²³⁴ ΕφΑΘ 252/2007 σε: ΕπισκεΔ 2007 σελ. 558

οιονδήποτε λόγο η ζημία του μετόχου παραμένει, καθώς ο μοναδικός τρόπος αποκατάστασής της είναι απενεργοποιημένος. Μάλιστα, οι μέτοχοι δεν δύνανται να ασκήσουν ούτε πλαγιαστική αγωγή (άρθρο 72 ΚΠολΔ) και τούτο διότι οι μέτοχοι δεν συνιστούν δανειστές της ανώνυμης εταιρίας²³⁵. Σαφώς και οι μέτοχοι έχουν «έμμεση ιδιοκτησία» επί της περιουσίας της εταιρίας, γι' αυτό και τους παρέχονται σημαντικά ατομικά μετοχικά δικαιώματα και δικαιώματα μειοψηφίας, σε αντίθεση με τους τρίτους. Η δε αδυναμία κατά την κρατούσα άποψη να ζητήσουν την αποκατάσταση της ζημίας της εταιρίας λόγω κακοδιαχείρισης δεν έγκειται στο ότι αυτοί είναι «τρίτοι» έναντι της εταιρίας αλλά στην εταιρική (σωματειακή) οργάνωση αυτής²³⁶, καθώς δεν νομιμοποιούνται να αναμειγνύονται στην εκπροσώπηση και διαχείριση της εταιρίας, αποτελώντας αυτή αποκλειστική αρμοδιότητα του Δ.Σ. Μάλιστα όπως αναπτύχθηκε και ανωτέρω, οι μέτοχοι όχι μόνον δεν είναι «τρίτοι» έναντι της εταιρίας αλλά συμμετοχοί στην εταιρική περιουσία, έχοντας δε αυτό ως απότοκο, η βλάβη της εταιρίας να αποτελεί κ βλάβη της αξίας της μετοχικής σχέσης, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει και ότι ο μέτοχος αποκτά αυτομάτως ατομική αξίωση προς αποκατάστασή της²³⁷. Σαφώς, η αδυναμία του μετόχου να ασκήσει ατομικά την εταιρική αγωγή ακόμη και αν το Δ.Σ. αδρανή ή η μειοψηφία δεν κινητοποιείται, δημιουργεί ένα έλλειμα έννομης προστασίας και άρα συνταγματικό πρόβλημα (αρ. 20). Εξ αυτού του λόγου διατυπώθηκαν από θεωρία και νομολογία διάφορες προτάσεις για την αντιμετώπιση του ανωτέρω προβλήματος.

3.6.2. Οι απόψεις της θεωρίας

Η μη νομιμοποίηση του μετόχου, κατά την κρατούσα άποψη, για την αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας του, δεν μπορεί να σημαίνει θυσία ή απώλεια της περιουσίας του μετόχου και παράνομο πλουτισμό του ζημιώσαντος μέλους Δ.Σ. ή τρίτου. Άλλωστε, σε επίπεδο συνταγματικής τάξης έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η αποδοχή αδυναμίας αποκατάστασης της έμμεσης ζημίας των μετόχων λόγω αδυναμίας λειτουργίας των υφιστάμενων θεσμικών εγγυήσεων αποτελεί ασυμβίβαστη με τα άρθρα 5 παρ. 1 και 20 παρ. 1 Συντάγματος²³⁸. Για τον λόγο αυτό, αν δεν ασκούνται οι αξιώσεις της εταιρίας σύμφωνα με τα αρ. 103-105 Ν. 4548/2018, έχουν διατυπωθεί

---

²³⁵ Ι. Παπαγιάννης (2010), Άσκηση αξιώσεων ανώνυμης εταιρίας κατά μελών του διοικητικού συμβουλίου και τρίτων προσώπων, μη μελών του διοικητικού συμβουλίου, κατ' άρθρο 22β κ.ν. 2190/1920 και μετά τις τροποποιήσεις του ν. 3604/2007, σε: Ελληνική Δικαιοσύνη, 6/2010, σελ. 1595-1601

²³⁶ Ν. Ρόκας (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες, Μία πρώτη κριτική αποτίμηση, σε: ΝοΒ 2/2019, τό. 67, τευχ. 2 σελ. 261

²³⁷ Ι. Μάρκου (2015) Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 347

²³⁸ Λ. Κοκκίνη (2002), Η ζημία των μετόχων και η αποκατάστασή της. Σκέψεις με αφορμή τις ΑΠ Ολ 14/1999 και ΑΠ 795/2000, σε ΔΕΕ 6/2002, σελ. 574 επ.

από την θεωρία οι ποικίλες μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες οδηγούν στην ατομική παρέμβαση του μετόχου για την εξασφάλιση της αποζημίωσης της εταιρίας.

Πρώτη μέθοδος, βάσει της οποίας μπορεί να στοιχειοθετηθεί ατομική αξίωση του μετόχου για αποζημίωση της εταιρίας είναι αυτή της αδικοπραξίας. Βασικός υποστηρικτής της εν λόγω προσεγγίσεως είναι ο Ν. Ρόκας²³⁹, ήδη πριν την παρούσα αναμόρφωση του δικαίου των Α.Ε. Κατά τον ίδιο²⁴⁰ οι διατάξεις των άρθρ. 96 παρ. 1 και 102 παρ. 1 Ν. 4548/2018, οι οποίες καθιερώνουν την ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου, αφορούν αποκλειστικά την προστασία της εταιρίας και δεν προστατευτικές των συμφερόντων των μετόχων²⁴¹. Ως εκ τούτου, δεν μπορούν οι μέτοχοι να επικαλεσθούν τις διατάξεις αυτές, σε συνδυασμό με την ΑΚ 914, και να ζητήσουν από τα υπαίτια μέλη του διοικητικού συμβουλίου αποζημίωση για την «έμμεση» ζημία που υπέστησαν στην μετοχική τους ιδιοκτησία. Εντούτοις, ήδη υπό την ισχύ του Κ.Ν. 2190/1920, είχε διατυπωθεί η άποψη ότι σε περίπτωση που δεν καταστεί δυνατή η ενάσκηση των αξιώσεων της εταιρίας από την ίδια και άλλος τρόπος αποκατάστασης της ζημίας της εταιρίας δεν απομένει, γίνεται δεκτή η νομιμοποίηση του μετόχου προς άσκηση ατομικής αγωγής κατά των συμβούλων που ζημίωσαν την εταιρία. Η αγωγή στηρίζεται στο ότι το δς βλάπτει την εταιρία κατά τρόπο αντικείμενο στα χρηστά ήθη (ΑΚ 919), ή στο ότι η συμπεριφορά του συνιστά κατάχρηση δικαιώματος (ΑΚ 281 σε συνδυασμό με 914)²⁴². Κατά την άποψη αυτή, η αγωγή του μετόχου θα είναι δυνατή ακόμη κι αν η γς απάλλαξε τα μέλη του δς ή παραιτήθηκε ή συμβιβάστηκε ως προς αυτές τις απαιτήσεις²⁴³.

Μάλιστα, σύμφωνα με πρόσφατη νομολογία: *«Οι μέτοχοι έχουν αυτοτελή αξίωση αποζημίωσης κατά των μελών της διοικήσεως της εταιρίας, όταν η ζημιολόγος πράξη των τελευταίων, αυτοτελώς θεωρούμενη, συνιστά συγχρόνως και παράνομη επέμβαση στην υπόσταση του μετοχικού δικαιώματος, συνιστά δηλ. και ως προς τους μετόχους αδικοπραξία, από την οποία*

---

²³⁹ Ν. Ρόκας (1971) Τα όρια της εξουσίας της πλειοψηφίας στο Δίκαιο των Α.Ε. σελ. 310 επ. και Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2012), Εμπορικό Δίκαιο – Εταιρίες, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 3^η εκδ., σελ. 262

²⁴⁰ Ν. Ρόκας (2019), Ζητήματα αστικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας, σε: ΧρΙΔ 8-9/2019, σελ. 481 επ.

²⁴¹ Αντίθετη άποψη φαίνεται να έχει ο Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά τον ν. 4548, σε: ΕλλΔνη 2018, 1612: *«Η υποχρέωση επιμέλειας της εταιρικής περιουσίας υπάρχει όχι μόνο έναντι της ΑΕ αλλά και (μόνο) έμμεσα έναντι των μετόχων»* καθώς και ο Πασσιάς (1969), Το Δίκαιον της Ανωνύμου Εταιρίας, Τόμος 2ος, σελ. 706-707

²⁴² Ευ. Περάκη (2004), Η ελληνική και διεθνής συζήτηση για την αποδοχή και τον περιορισμό της derivative action του μετόχου της ΑΕ. Σε: Θέματα θεωρίας και πράξης του εμπορικού δικαίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 113 και Θ. Λιακόπουλος (1997), Ζητήματα εμπορικού δικαίου IV, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας σελ. 180

²⁴³ Γ. Τριανταφυλλάκης (2018), Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου, 2η εκδοχή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη σελ. 435

απορρέει άμεση και αυτοτελής υποχρέωση προς αποζημίωση»²⁴⁴. Έτσι, η νομολογία δέχεται το μετοχικό δικαίωμα ως προστατευόμενο δικαίωμα όχι μόνο κατά προσβολών εκ μέρους τρίτων, αλλά παρέχει προστασία και κατά της απαξίωσής του από τα μέλη της διοίκησης της εταιρίας, καθόσον έχει αναγάγει την οικονομική του υπόσταση, την αξία δηλ. που ενσωματώνεται στο μετοχικό δικαίωμα, σε προστατευόμενο έννομο αγαθό. Ειδικότερα δε, σύμφωνα με την ίδια νομολογία, πέραν της αξίωσης της εταιρίας για αποζημίωση, έχουν και οι μέτοχοι αυτοτελή αξίωση αποζημίωσης σε περίπτωση που η συμπεριφορά των μελών του διοικητικού συμβουλίου συνιστά και έναντί τους αυτοτελή αδικοπραξία ή ποινικό αδίκημα (όπως, ιδίως, υπεξαίρεση και απάτη)²⁴⁵.

Δεύτερη μεθοδολογική προσέγγιση είναι η στοιχειοθέτηση ευθύνης των διοικούντων έναντι των μετόχων κατά τις αρχές της άρσης της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας (κάμψη της νομικής προσωπικότητας). Πιο συγκεκριμένα, οι αρχές της νομικής προσωπικότητας, οι οποίες καθιερώνουν τη συλλογική δράση και τη προώθηση των συλλογικών συμφερόντων, υποχωρούν όταν οι συνέπειες μιας τέτοιας μιας τέτοιας δράσης δεν ανταποκρίνονται στο σκοπό αυτό ή όταν άλλες σκοπιμότητες, οικονομικές και κοινωνικές που αναγνωρίζονται από την έννομη τάξη, αξιώνουν προτεραιότητα. Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου συντελείται, άλλοτε κατ'εφαρμογή ειδικής διατάξεως νόμου και άλλοτε κατα τις γενικές αρχές του δικαίου (281, 288, 919 κλπ)²⁴⁶.

Η παρούσα προσέγγιση υποστηρίχθηκε τόσο από τον Λ. Γεωργακόπουλο²⁴⁷ όσο και από τον Θ. Λιακόπουλο²⁴⁸. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον δεύτερο αν από το εναγόμενο μέλος Δ.Σ. προβληθεί η ένσταση ότι η αγωγή του μετόχου είναι αβάσιμη λόγω του ότι ο μέτοχος υφίσταται έμμεση και όχι άμεση ζημία, αυτή αποκρούεται με την αντένσταση του αρ. 281 ΑΚ, καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος «καταχρηστικά γίνεται επίκληση της παρεμβαλλόμενης νομικής προσωπικότητας της εταιρίας γιατί πράγματι θα αντίκειται προφανώς στην καλή πίστη όταν θυσιάζεται μία αξίωση με την παρεμβολή της νομικής προσωπικότητας τόσο μάλλον που ο νόμος προβλέπει μηχανισμό για την άσκηση των εταιρικών αξιώσεων τον οποίο η εταιρία δεν κινεί και ουσιαστικά η αξίωση δεν ανήκει στο νομικό πρόσωπο αλλά στους μετόχους και τους δανειστές». Βάση θεμελίωσης της εν

---

²⁴⁴ 12468/2012 ΜΠΡ ΑΘ, ΑΠ 1298/2006 ΕΕμπΔ 2006, 597 παρατ. Σωτηρόπουλου σε: ΕπισκεΔ 2006, σελ. 1034 εισαγ. σημ. Παμπούκη· επίσης ΑΠ 1698/2013 ΧρΙΔ 2015, 39 παρατ. Γεωργαντόπουλου, ΕφΑΘ 6900/2013 ΔΕΕ 2014, 136· διαφορετικά, εντούτοις, ΕιρΑΘ 4225/2018 ΕΕμπΔ 2018, σελ. 847

²⁴⁵ Ν. Ρόκας (2019), Ζητήματα αστικής ευθύνης των μελών του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας, σε: ΧρΙΔ 8-9/2019, σελ. 481 επ.

²⁴⁶ Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2003), Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων σε: ΕεμπΔ τόμος ΝΔ/2003, σελ. 536

²⁴⁷ Λ. Γεωργακόπουλος (1996), Εγχειρίδιο εμπορικού δικαίου, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας σελ. 475 επ.μ

²⁴⁸ Θ. Λιακόπουλος (1993) Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου στη νομολογία, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 115 και του ίδιου (1997), Σύγχρονα προβλήματα του δικαίου των κεφαλαιουχικών εταιριών. Μεταξύ νομικού θετικισμού και ρεαλισμού, σε: Ζητήματα ΕμπΔ IV, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, τόμος IV, σελ. 180

λόγω προσέγγισης αποτελεί η άποψη ότι από την στιγμή που δεν λειτουργούν οι μηχανισμοί αποκατάστασης της ζημίας του νομικού προσώπου ούτε η αυτοτέλεια του νομικού προσώπου ούτε η μη αποκατάσταση της ζημίας από τον μέτοχο δικαιολογούνται. Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον βασικό θιασώτη της εν λόγω προσέγγισης «όπως θεωρείται εύλογο κατ' εφαρμογή της θεωρίας της άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου, η νομική προσωπικότητα της εταιρίας να μην μπορεί να αποτελέσει μέσο καταχρηστικής μετακύλισης της ζημίας που προέκυψε από την εταιρική δραστηριότητα στους δανειστές, το ίδιο εύλογο θα πρέπει να θεωρηθεί και η νομιμοποίηση του μετόχου προς άσκηση της εταιρικής αγωγής προς αποφυγή καταχρηστικής μετακύλισης της ζημίας σε βάρος του.»²⁴⁹

Τρίτη προσέγγιση είναι αυτή του Κ. Παμπούκη²⁵⁰, κατά τον οποίο η έμμεση ζημία του μετόχου, ως μείωση της εσωτερικής αξίας της μετοχής, μπορεί να αποκατασταθεί με τη λογική του άρθρου 297 εδ.2 ΑΚ σε συνδυασμό με την ΑΚ 914, δηλαδή με τη μέθοδο της φυσικής αποκατάστασης, όχι χρηματικά αλλά in natura. Η ανωτέρω προσέγγιση προτάθηκε για πρώτη φορά από το Ανώτατο Δικαστήριο της Γερμανίας (αντλώντας από την αντίστοιχη διάταξη του Γερμανικού αστικού κώδικα 249 S.I. BGB) και τυγχάνει αποδοχής από την πλειοψηφία της γερμανικής νομικής επιστήμης. Στην εν λόγω περίπτωση, ο εναγόμενος σύμβουλος, με τη ζημιόγono διαχειριστική συμπεριφορά του, προσβάλλει συγχρόνως και το δικαίωμα του μετόχου να συμμετέχει σε μια εύρωστη οικονομικά εταιρία, που θα του αποφέρει μέρισμα. Συνεπώς η χρηματική καταβολή του ποσού της αποζημίωσης στην εταιρία εκ μέρους του εναγόμενου συμβούλου, αποτελεί φυσική αποκατάσταση και της ζημίας του μετόχου, καθώς έτσι η εσωτερική αξία των μετοχών θα επανέλθει στο προηγούμενο ύψος. Σαφώς με την αγωγή προς φυσική αποκατάσταση της ζημίας της εταιρίας δεν γίνεται λόγος για derivative action, αλλά ευθεία αγωγή και όχι πλαγιαστική, καθώς ο μέτοχος ασκεί δική του απαίτηση και όχι της εταιρίας²⁵¹. Η μόνη δε διαφορά συνίσταται στο ότι αυτή αποκαθίσταται έμμεσα μέσω της χρηματικής καταβολής στην εταιρία. Παρά τις αντιρρήσεις που έχουν εκφραστεί και ως προς την εν λόγω άποψη²⁵², φαίνεται να έχει πολλαπλά οφέλη καθώς όχι μόνον διατηρείται ο αποκαταστατικός χαρακτήρας της αποζημιώσεως αλλά παράλληλα αποφεύγεται η δια της καταβολής της αποζημιώσεως στο μέτοχο παραβίαση βασικών αρχών του δικαίου της Α.Ε. Έτσι, ικανοποιείται το αίσθημα δικαιοσύνης και δίδεται λύση στο πρόβλημα της «διπλής ζημίας» (Doppelschaden), καθώς στοχεύει στην αποκατάσταση μία μόνο φορά της περιουσιακής επάρκειας της εταιρίας.

²⁴⁹Θ. Λιακόπουλος (1997), Σύγχρονα προβλήματα του δικαίου των κεφαλαιουχικών εταιριών. Μεταξύ νομικού θετικισμού και ρεαλισμού, σε: Ζητήματα ΕμπΔ IV, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, τόμος IV, σελ. 191

²⁵⁰Κ. Παμπούκη, Ευθύνη των διοικούντων την ανώνυμη εταιρία για την έμμεση ζημία των μετόχων, ΕπισκεΔ 1995, σ.333 επ. και τον ίδιο, Η αποκατάσταση της «έμμεσης» ζημίας του εταίρου, Αρμ. 1996, σ. 1062.

²⁵¹Γ. Κωστόπουλος (2001), Η «έμμεση» ζημία του μετόχου και η ΑΠ ΟΛ 14/1999, σε: ΔΕΕ 4/2001, σελ. 354

²⁵²Γ. Κωστόπουλος (2001), ό.π. σελ. 354

3.6.3. Οι απόψεις της νομολογίας

Όπως απασχόλησε την επιστήμη, έτσι καταπιάστηκε και η νομολογία με την εξεύρεση πιθανών λύσεων στο θέμα της αποκατάστασης της έμμεσης ζημίας των μετόχων. Σαφώς, όπως είναι αναμενόμενο η νομολογία των δικαστηρίων της χώρας μας βρίθει ποικίλων παραδειγμάτων, καθώς υιοθετήθηκαν ανά διαστήματα διαφορετικές προσεγγίσεις επί του παρόντος θέματος, εξετάζοντας και ερμηνεύοντας τις πτυχές της προβληματικής με διαφορετικό τρόπο.

Η πολυγνωμία της νομολογίας επί του εξεταζόμενου ζητήματος αποδεικνύεται ενδεικτικά από τις κάτωθι αποφάσεις:

Πρώτη απόφαση που καταπιάστηκε με το ανωτέρω ζήτημα, δίνοντας λύση στην ανασφάλεια δικαίου ήταν η 1285/1980 του Αρείου Πάγου. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή οι μέτοχοι ίστανται ως τρίτοι έναντι της εταιρίας και δεν διατελούν σε νομικό δεσμό με τα μέλη του Δ.Σ., με συνέπεια να μην μπορούν να ασκήσουν την εταιρική αγωγή για την αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας κατά τα αρ. 914 και 919 ΑΚ. Δεν δημιουργείται ευθύνη του Δ.Σ. έναντι των μετόχων κατά το αρ. 22^α ΚΝ 2190/1920 – αντιστοιχόν με το σε ισχύ αρ. 102 Ν. 4548/2018. Έτσι αξίωση αποζημίωσης έχει μόνο το νομικό πρόσωπο της εταιρίας που ζημιώνεται άμεσα και όχι οι μέτοχοι, η ζημία των οποίων είναι έμμεση και αποκαθίσταται μόνο μέσω του νομικού προσώπου της εταιρίας δια της έγερσης εταιρικής αγωγής, με τους όρους του αρ. 22β ΚΝ 2190/1920 – αντιστοιχόν με τα νέα αρ. 103-106 Ν. 4548/2018. Στην περίπτωση της εν λόγω απόφασης, το ζημιογόνο γεγονός αποτέλεσε η υπεξαίρεση εταιρικών χρημάτων διαπραχθείσα από μέλος του διοικητικού συμβουλίου, προέδρου αυτού και διευθύνοντος συμβούλου.

Η νομική βάση και ερμηνεία των κανόνων δικαίου επί των οποίων εξεδόθη η ανωτέρω απόφαση συνεχίζει να συναντάται έως και σήμερα στην νομολογία των δικαστηρίων της χώρας μας όπως συνέβη και με την πρόσφατη υπ' αρ. 365/2019 απόφαση του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών²⁵³, με την οποία οι κατ' ιδίαν μέτοχοι της ανώνυμης εταιρίας, τυχόν υφιστάμενοι έμμεση ζημία, που μπορεί να συνίσταται στην πτώση της χρηματιστηριακής αξίας των μετοχών ή τη μείωση της εσωτερικής αξίας τους, ή τη διανομή μικρότερου μερίσματος, δεν έχουν και αυτοί παράλληλα αξίωση αποζημίωσης για τη ζημία τους αυτή, διότι δεν είναι οι αμέσως από την αδικπραξία ζημιωθέντες. Συγκεκριμένα, με την εν λόγω απόφαση κρίθηκε ότι *«η κρινόμενη αγωγή είναι απορριπτέα προεχόντως για έλλειψη ενεργητικής νομιμοποίησης των εναγόντων, διότι αυτοί (ενν. οι*

---

²⁵³ ΜΔΠρΑΘ 365/2019 - σχόλιο: Ν. Σοϊλεντάκης σε: Διοικητική Δίκη, 3/2019

μέτοχοι), ως εμμέσως ζημιωθέντες, δεν νομιμοποιούνται ενεργητικώς για τη διεκδίκηση αποζημίωσης για την απώλεια της αξίας των μετοχών τους (...))»

Απαρχή ενός νέου νομολογιακού ρεύματος αποτέλεσε η ΑΠ 1298/2006, η οποία μη ερχόμενη εξ ολοκλήρου σε αντίθεση με την 1285/1980, έκρινε ότι πέραν της αυτοτελούς αξίωσης αποζημίωσης που έχει το άμεσα ζημιωθέν νομικό πρόσωπο της εταιρίας, αναγνωρίζεται υπό προϋποθέσεις, ατομική αξίωση αποζημίωσης για την αποκατάσταση της ζημίας του μετόχου, κατ' άρθρο 919 ΑΚ. Συγκεκριμένα, η εν λόγω απόφαση ακολούθησε έως ενός σημείου την προγενέστερη απόφαση 1285/1980 του Ακυρωτικού, ωστόσο εν συνεχεία διαφοροποιήθηκε κρίνοντας ότι: «Οι κατ' ιδίαν μέτοχοι της ανώνυμης εταιρίας, τυχόν υφιστάμενοι έμμεση ζημία που μπορεί να συνίσταται στην πτώση της χρηματιστηριακής αξίας των μετοχών ή τη μείωση της εσωτερικής αξίας τους ή τη διανομή μικρότερου μερίσματος, δεν έχουν και αυτοί παράλληλα αξίωση αποζημιώσεως για τη ζημία τους αυτή, διότι δεν είναι οι αμέσως από την αδικοπραξία ζημιωθέντες (ΑΠ 1285/1980). Όμως, [...], έχουν και οι μέτοχοι αυτοτελή αξίωση αποζημιώσεως κατά των μελών της διοικήσεως της εταιρίας, όταν η ζημιολογία πράξη των τελευταίων, αυτοτελώς θεωρούμενη, συνιστά συγχρόνως και παράνομη επέμβαση στην υπόσταση του μετοχικού δικαιώματος, συνιστά δηλαδή και ως προς τους μετόχους αδικοπραξία, από την οποία απορρέει άμεση και αυτοτελής υποχρέωση προς αποζημίωση».

Η παρούσα απόφαση έτυχε έντονης κριτικής καθώς κατά την άποψη της θεωρίας βασίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία των υπό κρίση διατάξεων και νομολογιακών εξελίξεων²⁵⁴. Σύμφωνα με τον Παμπούκη²⁵⁵, «η απόφαση προκειμένου να αποφύγει την ειρηνόμενη εμπλοκή, χαρακτήρισε «άμεση» την επίμαχη ζημία του μετόχου και στήριξε το χαρακτηρισμό αυτόν σε μια περίτεχνη κατασκευή», ενώ κατά τον Ν. Ρόκα²⁵⁶ η θεμελίωση της απόφασης πάσχει. Τέλος, κατά τον Παναγιώτου²⁵⁷ η εν λόγω απόφαση αναγνώρισε ορθά το πρόβλημα της αντανάκλαστικής ή διπλής ζημίας (Doppelschadens), που οδηγεί συγχρόνως με τη ζημία της εταιρίας σε μείωση της αξίας των μετοχών. Ωστόσο έκρινε λανθασμένα ότι η μείωση της χρηματιστηριακής/ εσωτερικής αξίας των μετοχών και διανομή μικρότερου μερίσματος συνιστούν άμεση ζημία.

Οι σκέψεις της ανωτέρω απόφασης του Αρείου Πάγου επανεμφανίζονται στην ΜΠρΑΘ 12468/2012, η οποία ακολουθώντας σχεδόν κατά γράμμα τις νομικές σκέψεις της ΑΠ 1298/2006,

²⁵⁴ Ι. Γεροντίδης (2013), Η ατομική αξίωση αποζημίωσης του μετόχου από «συγχρόνως έναντι της εταιρίας και των μετόχων» αδικοπρακτική συμπεριφορά του ΔΣ στην ανώνυμη εταιρία – Ανασκόπηση και σκέψεις με αφορμή τη ΜΠρΑΘ 12468/2012, σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 2/2013 σελ. 237 επ.

²⁵⁵ ΑΠ 1298/2006 (Α' Πολιτικού Τμήματος) - σχόλιο: Κ. Παμπούκης, σε Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου 4/2006, σελ. 1034-1043

²⁵⁶ Ν. Ρόκας (2007), Εταιρική οργάνωση και ατομική δράση των εταίρων σε: ΕΕμπΔ 2007, τόμος ΝΗ, σελ.23

²⁵⁷ Π.Παναγιώτου (2019) Εμπορικό δίκαιο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 529

δέχθηκε την αίτηση, πιθανολογώντας ότι με τον κατόπιν των παραπάνω ενεργειών εκμηδενισμό της πραγματικής αξίας των μετοχών που κατείχαν, οι μέτοχοι υπέστησαν άμεση ζημία και έχουν ατομική αξίωση κατά των μελών του ΔΣ, καθώς: «Η συμπεριφορά [...] των μελών του ΔΣ της τράπεζας, στρέφεται όχι μόνο σε βάρος της τράπεζας, αλλά και σε βάρος των μετόχων της και πληροί τους όρους της αδικοπραξίας, τόσο με τη μορφή των άρθρων 914 ΑΚ σε συνδ. με 386 ΠΚ, όσο και με τη μορφή της αντίθεσης στα χρηστά ήθη 919 ΑΚ, καθόσον εκφεύγει των ορίων της παρασχεθείσης σ' αυτούς από τη γενική συνέλευση των μετόχων και το νόμο ορίων συνετούς διοίκησης και θίγει καίρια την υπόσταση του μετοχικού δικαιώματος που [...] αποτελεί περιουσιακό στοιχείο προστατευόμενο από τη διάταξη του άρθρου 17 του Σ σε συνδυασμό με το άρθρο 1 του [1ου] προσθέτου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ».

Συνεπώς, έχουν υποστηριχθεί δύο θέσεις από τη νομολογία των δικαστηρίων της χώρας μας, επί του ζητήματος της αποκατάστασης της ζημίας των μετόχων. Σύμφωνα με την πρώτη άποψη (βλ. ΑΠ 1285/1980) μόνο το νομικό πρόσωπο της εταιρίας νομιμοποιείται για άσκηση της εταιρικής αγωγής, στηριζόμενη στην αρχή της περιουσιακής αυτοτέλειας του νομικού προσώπου της εταιρίας έναντι των μετόχων. Ωστόσο, με την εν λόγω απόφαση και τις επόμενες αυτής τέθηκαν τα θεμέλια για το χαρακτηρισμό του μετόχου ως τρίτου έναντι της εταιρίας, μη νομιμοποιούμενου για την άσκηση της αγωγής. Η εν λόγω θέση, όντας μάλλον η κρατούσα έχει ακολουθηθεί από την πλειοψηφία των εως σήμερα εκδοθεισών αποφάσεων στο ζήτημα της έμμεσης ζημίας. Από την άλλη πλευρά, με την ΑΠ 1298/2006 έγιναν τα πρώτα σημαντικά βήματα για την προστασία του μετόχου, καθώς κρίθηκε ότι πέραν της αποζημίωσης που έχει η αμέσως ζημιωθείσα εταιρία, αξίωση αποζημίωσης και μάλιστα αυτοτελή έχει και ο μέτοχος, ιδίως όταν η ζημιολογία πράξη των μελών του Δ.Σ. αποτελεί αδικοπραξία όχι μόνο έναντι της εταιρίας αλλά και έναντι του μετόχου. Η εν λόγω απόφαση έρχεται σε πλήρη ρήξη με την προγενέστερη υπ' αρ. 1285/1980 απόφαση του ΑΠ, ενώ προβαίνει σε εσφαλμένο χαρακτηρισμό της ζημίας ως άμεσης, ενώ βάσει των πραγματικών περιστατικών επρόκειτο για έμμεση ζημία²⁵⁸.

3.7. Δυνατότητα αποκατάστασης της άμεσης ζημίας του μετόχου

Σύμφωνα με το άρθρο 107 Ν. 4548/2018: «Οι διατάξεις των προηγούμενων άρθρων 102 έως 106 δεν επηρεάζουν την ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου για άμεση ζημία μετόχων ή τρίτων και δεν θίγουν την ευθύνη των μελών του διοικητικού συμβουλίου κατά το άρθρο 98 του Πτωχευτικού Κώδικα». Άλλωστε, σύμφωνα με την αιτιολογική έκθεση του Ν.4548/2018 «Το άρθρο 107 επιβεβαιώνει ότι η ευθύνη του ΔΣ, σύμφωνα με τα άρθρα 102-106 είναι «έμμεση» και

²⁵⁸ Π.Παναγιώτου (2019), ό.π., σε. 529-530

εσωτερική και δεν αφορά τους τρίτους που έχουν υποστεί «άμεση» ζημία (...)». Το ανωτέρω, παρότι αποτυπώνεται για πρώτη φορά ρητώς με το συγκεκριμένο άρθρο του Ν. 4548/2018, δεν αποτελεί πρωτοτυπία καθώς ήδη παλαιότερα με τις αποφάσεις της ΟΛΑΠ 14/1999 και ΑΠ 795/2000, κρίθηκε ότι η μείωση της αξίας των μετοχών λόγω παράνομης (αντικοινοτικής) αύξησης κεφαλαίου, με την οποία αποκλείσθηκε το δικαίωμα προτίμησης, συνιστά άμεση ζημία, των ζημιωθέντων μετόχων δικαιούμενων αποζημίωσης κατά τις διατάξεις περί αδικοπραξιών, κάνοντας δεκτό ότι σε τέτοιες περιπτώσεις, οι αξιώσεις των μετόχων στρέφονται ευθέως κατά του ΔΣ με βάση τις ΑΚ 914, 919, 281 και ασκούνται με ατομική και όχι εταιρική αγωγή.

Βάσει των ανωτέρω, εφόσον ένας μέτοχος έχει υποστεί άμεση πρόσθετη ζημία (πέραν από τη ζημία της εταιρίας), λόγω κακής/ πλημμελούς διαχείρισης των μελών του ΔΣ, έχει ατομική αξίωση αποζημίωσης. Εν προκειμένω η ατομική αγωγή αποζημίωσης θεμελιώνεται στις διατάξεις περί αδικοπραξιών του Αστικού Κώδικα (914, 919, 281 ΑΚ σε συνδ. με το άρθρο 107 Ν. 4548/2018), οπότε και η καταβολή της αφορά άμεσα στα πρόσωπα, που την διεκδικούν²⁵⁹. Ως ζημία του μετόχου νοείται εδώ η άμεση και όχι η αντανακλαστική – έμμεση ζημία²⁶⁰, ενώ για να θεμελιωθεί ευθύνη του Δ.Σ. βάσει των ανωτέρω θα πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις: α) νόμιμος λόγος ευθύνης, β) ζημία (άμεση) και γ) αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ νόμιμου λόγου ευθύνης και ζημίας. Κατά περίπτωση η συμπεριφορά του ΔΣ δύναται να συνιστά νόμιμο λόγο ευθύνης κατά τις διατάξεις των αρ. 914 και 919 ΑΚ, τόσο έναντι της εταιρίας όσο και έναντι του μετόχου. Περαιτέρω, δεν αποκλείεται μια πράξη ή παράλειψη των μελών του ΔΣ, που ζημιώνει άμεσα την εταιρία, να τελείται με τρόπο αντίθετο στα χρηστά ήθη, με αποτέλεσμα να συντρέχει κατά την 919 ΑΚ νόμιμος λόγος ευθύνης και έναντι των μετόχων. Βεβαίως για τη γένεση αδικοπρακτικής αξίωσης αποζημίωσης και επιπρόσθετα αυτοτελούς, δηλαδή ανεξάρτητης, αδικοπρακτικής αξίωσης αποζημίωσης του μετόχου, θα πρέπει η ζημία που αυτός υφίσταται να είναι διαφορετική από αυτήν που υφίσταται η εταιρία, καθώς σε περίπτωση ταύτισης πρόκειται για έμμεση ζημία του μετόχου²⁶¹. Μάλιστα, η αγωγή αυτή μπορεί να ασκηθεί τόσο κατά των μελών του δ.σ., τα οποία ευθύνονται άμεσα και εις ολόκληρο (άρθρο 926 ΑΚ), λόγω της παράνομης και καταχρηστικής συμπεριφοράς τους, όσο και κατά του νομικού προσώπου της εταιρίας, το οποίο υπέχει ευθύνη λόγω της τέλεσης αδικοπραξίας εκ μέρους του αρμοδίου οργάνου του (άρθρο 71 ΑΚ)²⁶².

²⁵⁹ Θ. Σιδηρόπουλος (2008), Η έκτακτη αύξηση κεφαλαίου στην ανώνυμη εταιρία, εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 108, Γ. Τριανταφυλλάκης (2019), ό.π. σελ. 435, Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά τον ν. 4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018, σελ. 1614

²⁶⁰ Γεγονός που επιβεβαιώνει και η διάταξη του αρ. 107 Ν. 4548/2018 εκ περισσοῦ

²⁶¹ Ι. Γεροντίδης (2013), ό.π. σελ. 248-249

²⁶² Εάν πάντως η εταιρία εξαναγκασθεί στην καταβολή αποζημίωσης, τότε μπορεί να στραφεί αναγωγικά κατά των μελών του δ.σ. της αναζητώντας το ποσό που κατέβαλε (άρθρα 68 παρ. 2, 714, 926 και 927 ΑΚ), Θ. Σιδηρόπουλος (2008), ό.π., σελ. 108

3.8. Συμπεράσματα 3^{ου} κεφαλαίου

Κατά την πάγια θέση της νομολογίας η ευθύνη των μελών του Δ.Σ. υπάρχει κανονικά μόνο έναντι της εταιρίας και αντικατοπτρίζει την αρχή της συγκέντρωσης της ευθύνης στο εταιρικό δίκαιο. Ο μεμονωμένος μέτοχος δεν έχει το δικαίωμα έγερσης ευθείας αγωγής κατά των διοικητών- στο πρότυπο της derivative action- για την αντανakλαστική ζημία που υφίσταται από την πτώση της αξίας της μετοχής του. Ωστόσο, μπορεί να στραφεί ατομικά κατά των υπαίτιων συμβούλων για την άμεση ζημία του, όταν προσβάλλονται ευθέως παράνομα τα μετοχικά του δικαιώματα. Δέχεται δηλ. η νομολογία ότι, όταν πράξεις των μελών του ΔΣ που αντιβαίνουν στα χρηστά ήθη (ΑΚ 919) ή είναι παράνομες (όπως π.χ. η απάτη), συνιστούν αδικοπραξία όχι μόνο εις βάρος της εταιρίας αλλά και των μετόχων. Έτσι, μολονότι η νομολογία εκκινεί από την αρχή ότι δεν αποκαθίσταται η έμμεση ζημία των μετόχων, καταλήγει να δέχεται ότι, πέραν της εταιρίας, και οι μέτοχοι έχουν αξίωση κατά των μελών του ΔΣ για αποκατάσταση της ατομικής τους ζημίας, η οποία προήλθε λόγω ζημίας της εταιρικής παρουσίας.

Η παρούσα στάση υποδηλώνει σαφώς την εμμονή της νομολογίας στον σεβασμό της εταιρικής οργάνωσης και της σωματειακής δομής της Ανώνυμης Εταιρίας ακόμη και όταν συντρέχουν ειδικές συνθήκες που κατά την δίκαιη κρίση θα δικαιολογούσαν την ατομική δράση. Βεβαίως, όπως απεδείχθη στο παρόν κεφάλαιο έγιναν ουκ ολίγες προσπάθειες ανεύρεσης μεθοδολογικών προσεγγίσεων για την ενίσχυση των δικαιωμάτων της μειοψηφίας τόσο από την πλευρά της θεωρίας όσο και της νομολογίας. Ωστόσο, δεν φαίνεται να έχουν ιδιαίτερη εφαρμογή στη νομολογιακή πρακτική, πάγια στάση της οποίας αποτελεί η μη επιτρεπόμενη άσκηση εταιρικής αγωγής από μεμονωμένους μετόχους.

Ο νομοθέτης και με τον πρόσφατο Ν. 4548/2018 δεν καθιέρωσε την ατομική – εταιρική αγωγή (derivative action), συνεπεία του οποίου παραμένουν άλυτα τα προβλήματα που είχαν δημιουργηθεί με την παλιά διάταξη του άρθρου 22β Κ.Ν. 2190/1920 και μετά το νέο δίκαιο της Α.Ε. (αρ. 103-105 Ν. 4548/2018). Το πρόβλημα της αποκατάστασης της έμμεσης – ανακλαστικής ζημίας του μετόχου συνεχίζει να αποτελεί ένα ζήτημα, το οποίο επιδέχεται πολλαπλών ερμηνειών, τόσο από την πλευρά της θεωρίας, όσο και της νομολογίας. Σκοπός δε της καθιέρωσης της ατομικής αγωγής του μετόχου δεν είναι άλλος από την ενίσχυση των δικαιωμάτων της μειοψηφίας και την αποφυγή λειτουργίας της εως τώρα απαγόρευσης ατομικής δράσης του μετόχου ως «νησίδας» αδικαιολόγητου πλουτισμού σε βάρος ορισμένων. Βεβαίως εκτός των πλεονεκτημάτων που μπορεί να έχει η αποδοχή μιας τέτοιας δυνατότητας, όπως είναι η ενίσχυση της διαφάνειας, η αντίδραση στην εξουσία της πλειοψηφίας και η προστασία των μετόχων μειοψηφίας, ελλοχεύει και αρκετούς κινδύνους. Οι κίνδυνοι αυτοί συνίστανται ιδίως στο ενδεχόμενο καταχρηστικής άσκησης των

παρεχόμενων δικαιωμάτων από τους μετόχους, οι οποίοι θα μπορούν να χρησιμοποιήσουν το παρεχόμενο αυτό δικαίωμα για την επιδίωξη ιδίων συμφερόντων²⁶³. Το επιχείρημα όμως αυτό δεν είναι μάλλον πειστικό, διότι μια τέτοια άποψη ακυρώνει την λειτουργία της διεθνώς αναγνωρισμένης derivative action²⁶⁴. Βεβαίως πιθανή είναι και η αποθάρρυνση αποδοχής θέσης στο Δ.Σ. και η αμφιβολία συνέχισης της θητείας των ήδη υφιστάμενων διοικητικών συμβουλίων στο άκουσμα της κατοχύρωσης μιας τέτοιας δικονομικής δυνατότητας.

---

²⁶³ Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τ.1, σελ 1017

²⁶⁴ Π.Παναγιώτου (2018), Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά το Ν. 4548/2018 σε: ΝοΒ 10/2018 τόμος 66, τευχ. 8 σελ. 1399

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από όσα έχουν αναφερθεί ανωτέρω προκύπτει ότι το σύστημα της εν γένει ευθύνης των οργάνων διοίκησης αποτελεί μια λειτουργική ενότητα υπό την έννοια ότι ανάγεται σε πράξεις ή παραλείψεις των ίδιων προσώπων κατά την άσκηση των διαχειριστικών και εκπροσωπευτικών τους αρμοδιοτήτων. Η ενότητα αυτή απαρτίζεται από την εσωτερική ευθύνη ήτοι εκείνη που ιδρύεται έναντι της ίδιας της εταιρίας και από την λεγόμενη εξωτερική ευθύνη, αυτή δηλαδή που ιδρύεται έναντι των μετόχων και των τρίτων. Με άλλα λόγια, το ενιαίο σύστημα ευθύνης διαχωρίζεται ανάλογα με το αν πρόκειται για τις εσωτερικές σχέσεις των διοικητών με το νομικό πρόσωπο, ή αντίστροφα αν γίνεται λόγος για τις σχέσεις της εταιρίας με τους τρίτους. Η αστική ευθύνη έναντι της εταιρίας και των τρίτων (μετόχων, πιστωτών κτλ), αποτελεί ιδιαίτερος επίκαιρο θέμα στο εταιρικό δίκαιο και αποβλέπει στην καλή οργάνωση και ευημερία της Α.Ε.

Τα μέλη του ΔΣ αλλά και τα πρόσωπα στα οποία έχει ανατεθεί η διοίκηση της ΑΕ οφείλουν να δρουν σύμφωνα με τις οργανικές υποχρεώσεις πίστης και επιμέλειας. Κύριο μέλημα των εταιρικών διοικητών πρέπει να είναι η εκπλήρωση του εταιρικού σκοπού. Προς αυτήν την κατεύθυνση πρέπει να κινούνται όλες οι αποφάσεις που λαμβάνουν στα πλαίσια της άσκησης των καθηκόντων τους. Ωστόσο, η ίδια η έννοια της επιχειρηματικής δραστηριότητας και της επιδίωξη του κέρδους εμπεριέχουν το στοιχείο του κινδύνου και μέσα στα πλαίσια των σύγχρονων αγορών είναι πρακτικά αδύνατον να προβλεφθεί με ακρίβεια το αποτέλεσμα ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος. Εξ αυτού του λόγου, τα μέλη του ΔΣ προστατεύονται και δεν φέρουν ευθύνη, εφόσον έχουν ενεργήσει με τον ενδεδειγμένο τρόπο, προτάσσοντας το εταιρικό συμφέρον, επιδεικνύοντας την δέουσα επιμέλεια και τηρώντας τις εκ του νόμου τιθέμενες προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, οι εταιρικοί διοικητές οφείλουν να αποδείξουν ότι κατέβαλαν την επιμέλεια του συνετού επιχειρηματία, ότι ακολούθησαν σύννομη απόφαση της ΓΣ και ότι τήρησαν τα κριτήρια του κανόνα επιχειρηματικής κρίσης, προκειμένου να απαλλαγούν από την ευθύνη τους. Όσον αφορά το μέτρο ευθύνης η νεοπαγής διάταξη παραλείπει τη φράση «δια παν πταίσμα» (όπως προβλεπόταν υπό τον Κ.Ν. 2190/1920) και αρκείται να αναφέρει ότι «κάθε μέλος του διοικητικού συμβουλίου ευθύνεται έναντι της εταιρίας για ζημία που αυτή υφίσταται λόγω πράξης ή παράλειψης που συνιστά παράβαση των καθηκόντων του», ιδρύοντας ένα πιο «χαλαρό» μέτρο ευθύνης. Με τον τρόπο αυτό, η νέα ρύθμιση εισάγει νέο μέτρο ευθύνης και επιμέλειας των μελών του ΔΣ «την παράβαση καθήκοντος» και αφίσταται της παλιάς «πταισματικής ευθύνης», που καθιέρωνε το άρθρ. 22α § 1 κ.ν. 2190/20.

Οι διατάξεις των άρθρων 103 έως 105 Ν. 4548/2018 έχουν τεθεί προς διευκόλυνση της δικαστικής ενάσκησης των εταιρικών αξιώσεων της ΑΕ σε βάρος των εταιρικών διοικητών της. Προς τη λειτουργική αυτή στόχευση, τίθενται εναλλακτικές δυνατότητες στη μειοψηφία, προκειμένου να αχθεί σε δίκη η ζημογόνα πλημμελής διαχειριστική συμπεριφορά των διοικούντων κατά την άσκηση

του οργανικού τους λειτουργήματος. Βάσει του άρθρου 103 Ν. 4548/2018 αρμόδιο όργανο για την άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας, για την άσκηση δηλ. εταιρικής αγωγής, είναι το Διοικητικό Συμβούλιο, όπως ίσχυε και κατά το προϊσχύσαν δίκαιο Κ.Ν. 2190/1920. Ωστόσο, η διαφορά που παρατηρείται εν προκειμένω είναι ότι υπό τον νέο νόμο παρέχεται μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων στο ΔΣ σχετικά με την άσκηση ή μη της εταιρικής αγωγής, καθώς αυτό δρα σταθμίζοντας το εταιρικό συμφέρον και δύναται να μην ασκήσει ή να καθυστερήσει να ασκήσει κάποια αξίωση αν η άσκησή της αναμένεται να βλάψει την εταιρία. Περαιτέρω, με το νέο άρθρο 104 Ν. 4548/2018 παρέχεται η δυνατότητα στη μειοψηφία του 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου να υποβάλλει εγγράφως αίτηση προς το Δ.Σ. για άσκηση των αξιώσεων της εταιρίας. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται ότι υπό το πρίσμα του νέου νόμου η εξουσία της μειοψηφίας ενισχύεται καθώς το ποσοστό του 1/20 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου είναι εμφανώς μικρότερο έναντι του 1/10 που ίσχυε με τον Κ.Ν. 2190/1920. Εντούτοις, το Δ.Σ. ακόμη και αν πληρούνται όλες οι τιθέμενες εκ του νόμου προϋποθέσεις, έχει δικαίωμα να αξιολογήσει το περιεχόμενο της αίτησης και να κρίνει αν θα ασκήσει την εταιρική αγωγή σταθμίζοντας το εταιρικό συμφέρον, ρύθμιση η οποία αφίσταται της παλαιάς, στην οποία το ΔΣ ήταν υποχρεωμένο να πράξει τούτο κατόπιν αίτησης της μειοψηφίας του 1/10. Συνάγουμε εκ των ανωτέρω ότι, η διάταξη του αρ. 104 επαναλαμβάνει εν πολλοίς τη ρύθμιση του αντίστοιχου 22β παρ.1 ΚΝ. 2190/1920 με ελάχιστες διαφορές αφορώσες το ποσοστό της νομιμοποιούμενης μειοψηφίας, την διακριτική ευχέρεια του Δ.Σ. προς άσκηση της αγωγής και την μη αναφορά πλέον στην υποχρεωτική άσκηση της αγωγής κατόπιν αποφάσεως της Γενικής Συνέλευσης, αλλά κατόπιν αίτησης των μετόχων πλειοψηφίας (αρ. 104 παρ. 4). Τέλος, με το άρθρο 105 καλύπτεται η περίπτωση που το ΔΣ δεν προβεί στην άσκηση της εταιρικής αγωγής, όπου κατόπιν αίτησης της «πλειοψηφίας των μετόχων» το Μονομελές Πρωτοδικείο της έδρας της εταιρίας διορίζει ειδικούς εκπροσώπους προς υποστήριξη των εταιρικών συμφερόντων. Οι αρμοδιότητες των ειδικών εκπροσώπων είναι πολύ συγκεκριμένες, αφορούν δε μόνο ό,τι άπτεται της διεξαγωγής της δίκης, έτσι ώστε να γίνεται σεβαστή και η αρχή της αυτοδιοίκησης της ΑΕ. Η δικαστική δαπάνη της δίκης βαρύνει την ίδια την εταιρία, η οποία είναι και η μόνη δικαιούχος της αιτούμενης αποζημίωσης.

Περαιτέρω, η ίδια πράξη, είναι δυνατόν να θεμελιώνει εσωτερική ευθύνη του υπαίτιου οργάνου προς την ίδια την εταιρία, λόγω του ότι αυτό παραβίασε την υποχρέωση επιμελούς άσκησης των καθηκόντων ή την υποχρέωση πίστης προς τον εταιρικό οργανισμό, αλλά και αντίστροφα, η δόλια ή αμελής διαχειριστική συμπεριφορά του εταιρικού οργάνου δύναται να επιφέρει επιζήμιες συνέπειες στην περιουσιακή σφαίρα των μετόχων. Πλην όμως, οι υποχρεώσεις των διοικούντων την εταιρία υφίστανται έναντι της εταιρίας και όχι ατομικά έναντι των μετόχων βάσει της κρατούσας σε θεωρία και νομολογία άποψη. Αυτό προκαλεί το ερώτημα αν οι μέτοχοι

ατομικά ή ομάδες αυτών μπορούν να στραφούν κατά μελών του Δ.Σ. και να αξιώσουν αποζημίωση για λογαριασμό της εταιρίας. Κατά την πάγια άποψη σε θεωρία και νομολογία, ο μεμονωμένος μέτοχος δεν έχει το δικαίωμα έγερσης αγωγής κατά των διοικητών -στο πρότυπο της derivative action- για την αντανakλαστική ζημία που υφίσταται από την πτώση της αξίας της μετοχής του. Αντίθετα, μπορεί να στραφεί ατομικά κατά των υπαίτιων συμβούλων για την άμεση ζημία, όταν του προσβάλλονται ευθέως παράνομα μετοχικά δικαιώματα. Ως εταιρική ατομική αγωγή, γνωστή ως derivative action ή derivative suit (Η.Π.Α.) νοείται η εταιρική ενέργεια (corporate action), με την οποία ο μέτοχος ενασκεί δικαίωμα που ανήκει στην εταιρία και για λογαριασμό αυτής²⁶⁵. Στο ελληνικό δίκαιο ακόμη και μετά την πρόσφατη αναμόρφωση του δικαίου των Α.Ε. δεν προβλέφθηκε μορφή derivative action. Ωστόσο, το εν λόγω θεωρείται ένα από τα πιο ακανθώδη θέματα του εταιρικού δικαίου, δεδομένου ότι η έμμεση ζημία του μετόχου που υφίσταται εξαιτίας της ζημίας της εταιρίας, αποκαθίσταται αυτομάτως και συγχρόνως με την αποζημίωση της εταιρίας. Το ζήτημα αυτό έχει τόσο ουσιαστικές όσο και δικονομικές προεκτάσεις. Κατά το μεν πρώτο, διότι αφορά το ζήτημα της προστασίας της μειοψηφίας και την άσκηση ελέγχου του μετόχου μέσω της δυνατότητας παρέμβασης σε περίπτωση εταιρικής ζημίας. Κατά το δε δεύτερο, διότι ανακύπτουν ζητήματα όσον αφορά την νομιμοποίηση του μετόχου για την άσκηση της αγωγής ως μη δικαιούχου διαδίκου. Σαφώς το θέμα αυτό παρουσιάζει τόσο θετικά όσο και αρνητικά χαρακτηριστικά, καθώς ναι μεν με την υιοθέτηση ενός τέτοιου θεσμού επιλύεται το πρόβλημα του principal agent μεταξύ μετόχου και Δ.Σ. και παρέχεται η δυνατότητα εποπτείας και ελέγχου στον μέτοχο. Ωστόσο, ο αντίλογος εδράζεται στο ότι δεν μπορούν τα δικαστήρια να υποκαθιστούν την διοίκηση και την επιχειρηματική διακριτική ευχέρεια με εκ των υστέρων εικασίες ως προς τον τρόπο λήψης των επιχειρηματικών αποφάσεων (second guess corporate decision making)²⁶⁶.

Από τις αναλύσεις που προηγήθηκαν, συνάγεται ότι η φιλοσοφία του Κ.Ν. 2190/1920, όσον αφορά τα εξεταζόμενα στην παρούσα ζητήματα, διατηρείται στον Ν. 4548/2018, χωρίς βεβαίως να μειώνεται η αξία του τελευταίου. Άλλωστε, ο νέος νόμος αποτελεί ένα σύγχρονο κείμενο, το οποίο προσπαθεί να εκσυγχρονίσει το ήδη υπάρχον σύστημα ευθύνης, εισάγοντας κάποιες ουδιώδεις αλλαγές, χωρίς ωστόσο να μπορούμε να μιλήσουμε για ολοκληρωτική αναμόρφωση του συτήματος ευθύνης, το οποίο παρουσιάζει περισσότερες ομοιότητες παρά διαφορές με τον προισχύσαντα Κ.Ν. 2190/1920. Άλλωστε ο βελτιωτικός χαρακτήρας μεγάλου αριθμού ρυθμίσεων που περιείχε ο Κ.Ν. 2190/1920 συνιστά βασικό πλεονέκτημα του νέου νόμου²⁶⁷.

---

²⁶⁵ Α. Μικρουλέα (2013), Όρια Δράσης και Ευθύνη των Εταιρικών Διοικητών, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.254

²⁶⁶ Α. Μικρουλέα (2013), ό.π., σελ. 256

²⁶⁷ Σπήλιος Αντ. Μούζουλας (2019), Η ανα(δια)μόρφωση του Δικαίου των Ανωνύμων Εταιριών από τον ν. 4548/18, σε: ΕεμπΔ τεύχος Γ' έτος 2019, σελ. 511

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Αιτιολογική έκθεση του Ν. 4548/2018
- Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2012), Εμπορικό Δίκαιο – Εταιρίες, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 3η έκδοση
- Σπήλιος Αντ. Μούζουλας (2019), Η ανα(δια)μόρφωση του Δικαίου των Ανωνύμων Εταιριών από τον ν. 4548/18, σε: ΕεμπΔ τεύχος Γ' έτος 2019
- Λ. Αθανασίου (2010), Μέτοχοι και εταιρική εποπτεία, Η ενεργός ανάμειξη των μετόχων στις εταιρικές αποφάσεις ως μέσο άσκησης εποπτείας στη διοίκηση της α.ε. (Σειρά: ΜΕΛΕΤΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ & ΕΤΑΙΡΙΩΝ, Διεύθυνση Σειράς: Ευ. Περάκης), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Κ. Παμπούκης (2003), σχόλιο επί της ΕφΘεσ 1048/2003, σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου 4/2003
- Ε.Περάκης, (2014) Το Δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας (Κατ'άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920), Νομική Βιβλιοθήκη, Γ' έκδοση, τόμος 1
- Π. Παναγιώτου (2018), Η εσωτερική και εξωτερική ευθύνη των μελών του Δ.Σ. στην Α.Ε. μετά τον ν. 4548/2018 σε: ΕλλΔνη 6/2018
- Π. Παναγιώτου (2016) Η εταιρική και ατομική αγωγή του μετόχου κατά του Δ.Σ. στην Α.Ε., Νομική Βιβλιοθήκη
- Ν. Ρόκας (2012) Εμπορικές Εταιρίες, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 7^η έκδοση
- Γ. Σωτηρόπουλος (2003) Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές, σε ΔΕΕ 7/2003
- Ν. Ρόκας, (2018) Εμπορικές εταιρίες, 8η έκδ., Εκδόσεις Σάκκουλα
- Μ. Μαρίνος, (2009) Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως – Συμβολή στην ερμηνεία του άρθρου 22^α παραγρ.2 κ.ν 2190/1920, ΧρΙΔ 2009
- Θ. Κατσάς, (2006) Επιχειρηματικός κίνδυνος και ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας, ΔΕΕ τεύχος 8-9/2006
- Σ. Ψυχομάνης (2018), Δίκαιο εμπορικών εταιριών, 3η έκδ. Εκδόσεις Σάκκουλα
- Καραγκουνίδης (2009) Η υποχρέωση πίστης των μελών του διοικητικού συμβουλίου (Ιδίως μετά το Ν. 3604/2007), σε Μαρίνο (επιμ.) Ζητήματα από το Νέο Δίκαιο της Ανωνυμης Εταιρίας 2009, εκδόσεις Π.Ν. Σακκουλας

- Μ. Μαρίνος (2017) Πρακτικά ζητήματα συγκρούσεως συμφερόντων μελών διοικητικού συμβουλίου σε: ΔΕΕ 10/2017
- Γ. Τριανταφυλλάκης (2018), Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου, 2η εκδοχή, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Β. Αντωνόπουλος/Σ. Μούζουλας (2013), Ανώνυμες Εταιρίες, τόμ. 2, εκδόσεις Σάκκουλα
- Ν. Τέλλης, (1994), Υπογραφή και Ευθύνη των διαχειριστών της ΕΠΕ, εκδ. Σάκκουλας
- Ν.Τέλλης, (2019), Εσωτερική ευθύνη των διοικητών Α.Ε. – Άσκηση εταιρικής αγωγής – Μια πρώτη προσέγγιση υπό το φως του νέου δικαίου της Α.Ε. (Ν. 4548/2018) σε Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, τ.1
- Π. Παναγιώτου (2019), Εμπορικό δίκαιο, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Π. Παναγιώτου (2017), Η αστική ευθύνη των μελών του ΔΣ στην ΑΕ. Μετριασμός ή επίταση της πταισματικής ευθύνης του ΔΣ, σε: ΕλλΔνη 5/2017
- Σ. Μούζουλας (2008), Ν. 3604/2007 για την αναμόρφωση και τροποποίηση του Κ.Ν. 2190/1920 περί ανωνύμων εταιριών, εκδόσεις Σάκκουλα
- Θ. Κατσάς (2011), Η υποχρέωση του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρίας προς άσκηση εποπτείας και ελέγχου επί της λειτουργίας της εταιρικής επιχειρήσεως σε: ΧρΙΔ 2011
- Γ.Σωτηρόπουλος (2003) Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές, σε: ΔΕΕ 7/2003
- Ι. Μάρκου (2015) Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Μ. Μαρίνος (2012), Η ευθύνη του διοικητικού συμβουλίου α.ε. και απαλλακτικές ρήτρες με σύμβαση ή καταστατική ρύθμιση σε: ΧρΙΔ ΙΒ/2012
- Λιακόπουλος Α. (1978), Η αποκατάσταση της εμμέσου ζημίας εις το δίκαιον της Εταιρίας Περιορισμένης Ευθύνης, ΕΕΝ 1978
- Τέλλης (1994) εις ΔίκεΠΕ
- Λ. Αθανασίου (2003), Εισαγωγή μη εκτελεστικών μελών στο ΔΣ εισηγμένων εταιριών σε: ΕΕμπΔ 2003
- Τ. Αθανασόπουλος (2019), Το δίκαιο των εμπορικών εταιριών : μετά τους ν. 4072/2012, 4541/2018 και 4548/2018. Η νέα Ανώνυμη Εταιρία : κατ' άρθρο ερμηνεία
- Ι. Μάρκου (2019), Η νέα αναμόρφωση του νόμου περί ανωνύμων εταιριών – Μια πρώτη αποτίμηση βασικών θέσεων του ν. 4548/2018 σε: ΧρΙΔ ΙΘ/2019, τεύχος 1
- Μ. Σταθόπουλος (2018), Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδ.

- Παναγιώτου Π (2018), Η άσκηση των εταιρικών αξιώσεων αποζημίωσης κατά των μελών του ΔΣ στην ΑΕ μετά το ν. 4548/2018, ΝοΒ 10/2018, τόμος 66, τεύχος 8
- Παπαδημητρίου (1980), Η ευθύνη των μελών του Δ.Σ. Ανώνυμης εταιρίας έναντι αυτής και των τρίτων, σε ΝοΒ 1980
- Ι. Μάρκου (2015) Το διοικητικό Συμβούλιο της ΑΕ (Ερμηνεία άρθρων 18-24 Ν. 2190/1920), εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Χ. Αποστολόπουλος (2014), Ο κανόνας της επιχειρηματικής κρίσεως (BusinessJudgmentRule) και η πρόκληση της αφερεγγυότητας στην ανώνυμη εταιρία, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
- Α. Καραγκουνίδης (2013), σε: Β. Αντωνόπουλος / Σ. Μούζουλας, Ανώνυμες Εταιρίες - Τόμος ΙΙ - Άρθρα 18-40α, 42ε παρ. 5 [Κατ' άρθρο ερμηνεία Ν. 2190/1920], εκδόσεις Σάκκουλας
- Παμπούκης (1985), Ζητήματα από την ευθύνη για τη διοίκηση της ανώνυμης εταιρίας, ΕΕμπΔ 1985
- Χ. Λιβαδάς (2014), Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας [Κατ' άρθρο ερμηνεία Ν. 2190/1920], εκδόσεις ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
- Α.Καραγκουνίδης (2013), ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Άρθρων 22α και 23 Κ.Ν. 2190/1920 σε: Β. Αντωνόπουλος/Σ. Μούζουλας, Ανώνυμες Εταιρίες, τόμ. 2, εκδόσεις Σάκκουλα
- Σταθόπουλος, Γενικό Ενοχικό Δίκαιο (2004), εκδόσεις Σάκκουλα, 4η εκδοχή
- Λ. Αθανασίου (2010), στο «Το δίκαιο της ΑΕ» (Επιμ. Ε. Περάκη), τόμ. 1ος, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, γ' έκδ.
- Μ. Μαρίνος (2012) Σύνομη απόφαση της ΓΣ ως λόγος απαλλαγής του διοικητικού συμβουλίου από την ευθύνη του έναντι του νομικού προσώπου, σε: ΔΕΕ 1/2012
- Α. Μικρουλέα (2013), Όρια Δράσης και Ευθύνη των Εταιρικών Διοικητών, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Χρ. Μαστροκώστα (1996), Η έκταση της εξουσίας εκπροσώπησης των οργάνων διοίκησης της ΑΕ και ΕΠΕ, εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑΣ
- Δ. Τζάκας (2019), Η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ μελών Δ.Σ. και εταιρίας στις επιχειρήσεις του ενεργειακού κλάδου σε: Ενέργεια & Δίκαιο, τεύχος 29
- Ι. Μάρκου (2006), Πρώτες σκέψεις επί της προτάσεως σχεδίου νόμου αναμόρφωσης του Κ.Ν. 2190/1920 σε: ΕΤΡΑΞΧρΔ 2006
- Δ. Βερβεσός (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες, σε: Νομικό Βήμα 2/2019, τόμος 67, τεύχος 2
- Πασσιά (1968), Το δίκαιον της ανωνύμου εταιρίας, τ. Β' § 581

- Γεωργακόπουλος (1974), Το δίκαιον των εταιρειών, τ. Γ', Μέρος Β', § 20 VI, 1
- Μιχαλόπουλος (2006) ΔΕΕ 2006
- Σωτηρόπουλος (1997) ΔΕΕ 1997
- Αντωνόπουλος, (2012) Δίκαιο ΑΕ και ΕΠΕ, Δ' έκδ., εκδόσεις Σάκκουλα
- Λ. Σκαλίδης (2015), Τρία ζητήματα της εταιρικής αγωγής στην ανώνυμη εταιρία σε: ΔΕΕ 4/2015
- Αλεξανδρίδου (2009) Δίκαιο εμπορικών εταιριών εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Α. Χριστοδούλου (2018), Παρατηρήσεις επί των άρθρων 103-105 του Ν 4548/2018 αναφορικά με την άσκηση της εταιρικής αγωγής σε: ΔΙΚΑΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ & ΕΤΑΙΡΙΩΝ τεύχος 11/2018
- Μ Λιάππα/Κ Βαρσάνης (2019), Ν. 4548/2018 Ο αναμορφωτής του δικαίου της Ανώνυμης Εταιρίας, σε: ΣΥΝΗΓΟΡΟΣ 01-02/2019, τεύχος 131
- Ευ. Περάκη (2003), Η ελληνική και διεθνής συζήτηση για την αποδοχή και τον περιορισμό της derivative action του μετόχου της ΑΕ. Σε: Θέματα θεωρίας και πράξης του εμπορικού δικαίου, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Ευ. Περάκης (2018) Το νέο δίκαιο της ΑΕ, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, 5^η εκδ
- Ν. Ρόκας (2019), Ο νέος νόμος για τις ανώνυμες εταιρίες – Μια πρώτη κριτική αποτίμηση, σε: Νομικό Βήμα 2/2019, τόμος 67, τεύχος 2
- Α. Σπυρίδωνος (2001), Τα Δικαιώματα της Μειοψηφίας στη Ανώνυμη Εταιρία, εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη
- Μ. Νάζου, (2017) Η προσωρινή αντικατάσταση του διαχειριστή ξένης περιουσίας ως μηχανισμός επίλυσης συγκρούσεων συμφερόντων, ιδίως στην α.ε. σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 4/2017
- Δωρής Φ (2002), Η σχέση των άρθρων 69 ΑΚ, 22β παρ. 3 Ν. 2190/1920 και 786 παρ. 3 ΚΠολΔ, ως ρυθμίσεων για την αποτροπή του κινδύνου εξυπηρέτησης συμφερόντων αντίθετων προς τα συμφέροντα του εκπροσωπούμενου νομικού προσώπου,σε: ΧρίΔ 2002
- Λεβαντή (1994), Ανώνυμες εταιρίες, τομ. Α'
- Παμπούκης (1995), Ευθύνη των διοικούντων την ανώνυμη εταιρία για την έμμεση ζημία των μετόχων, ΕπισκεΔ 1995
- Μούζουλα (1992), Περί της δυνατότητας έγερσης ατομικής αγωγής των μετόχων κατά μελών δσ ανών. εταιρίας, ΔΦΝ 1992

- Ι. Παπαγιάννης (2010), Άσκηση αξιώσεων ανώνυμης εταιρίας κατά μελών του διοικητικού συμβουλίου και τρίτων προσώπων, μη μελών του διοικητικού συμβουλίου, κατ' άρθρο 22β κ.ν. 2190/1920 και μετά τις τροποποιήσεις του ν. 3604/2007 σε: ΕλλΔνη 6/2010
- Αστ. Γεωργιάδης (2007), Ενοχικό Δίκαιο, τόμ. 1, εκδόσεις Σάκκουλα, 5η έκδ.
- Ν. Ρόκας (1971) Τα όρια της εξουσίας της πλειοψηφίας στο Δίκαιο των Α.Ε, εκδόσεις Αθήναι
- Γ. Κωστόπουλος (2001), Η «έμμεση» ζημία του μετόχου και η ΑΠ Ολ 14/1999 σε: ΔΕΕ 4/2001
- Α. Φρέρης (1999), Η ευθύνη διαχειριστών ΕΠΕ, εκδόσεις Σάκκουλα
- Θ. Λιακόπουλος (1997), Σύγχρονα προβλήματα του δικαίου των κεφαλαιουχικών εταιριών. Μεταξύ νομικού θετικισμού και ρεαλισμού, σε: Ζητήματα ΕμπΔ IV, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλα, τόμος IV
- Π.Παναγιώτου (2016), Δικαστικές αξιώσεις αποζημίωσης της εταιρίας κατά των μελών του ΔΣ στην ανώνυμη εταιρία, σε: Νομικό Βήμα 2016, τομ. 64
- Μάρκου (2001), Η προστασία της μειοψηφίας, σε: ΕλλΔνη 2001
- Γεωργακόπουλος (1965), Το ΔικΑΕ, τομ. Ι
- Ι. Μάρκου (2000), Η αστική ευθύνη των μελών του δ.σ. στην ανώνυμη εταιρία, σε: Ελληνική Δικαιοσύνη 4/2000
- Λ. Κοκκίνη (1997), Η αποκατάσταση της έμμεσης ζημίας των μετόχων φερέγγυας ΑΕ, σε: ΔΕΕ 3/1997
- Λ. Κοκκίνη (2002), Η ζημία των μετόχων και η αποκατάστασή της. Σκέψεις με αφορμή τις ΑΠ Ολ 14/1999* και ΑΠ 795/2000, σε: ΔΕΕ 6/2002
- Πασσιάς (1969), Το Δίκαιον της Ανωνύμου Εταιρίας, Τόμος 2^{ος}
- Λ. Γεωργακόπουλος (1996), Εγχειρίδιο εμπορικού δικαίου, εκδόσεις Π.Ν. Σάκκουλας
- Θ. Λιακόπουλος (1993) Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου στη νομολογία, εκδόσεις Σάκκουλα,
- Α. Σινανιώτη – Μαρούδη (2003), Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων σε: ΕΕμπΔ, τόμος ΝΔ/2003
- Ι. Γεροντίδης (2013), Η ατομική αξίωση αποζημίωσης του μετόχου από «συγχρόνως έναντι της εταιρίας και των μετόχων» αδιοπρακτική συμπεριφορά του ΔΣ στην ανώνυμη εταιρία – Ανασκόπηση και σκέψεις με αφορμή τη ΜΠρΑΘ 12468/2012, σε: Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου, 2/2013

- Ν. Ρόκας (2007), Εταιρική οργάνωση και ατομική δράση των εταίρων σε: ΕΕμπΔ 2007, τόμος ΝΗ
- Θ. Σιδηρόπουλος (2008), Η έκτακτη αύξηση κεφαλαίου στην ανώνυμη εταιρία, εκδόσεις Σάκκουλα

Ξενογλώσση βιβλιογραφία

- Jan Eckert (2012), in: Wachter, AktG Kommentar zum Aktiengesetz 1. Aufl. § 93
- Wellhöffer, Haftung des Vorstands gegenüber Dritten (Außenhaftung), 2008
- Heidel, Aktienrecht, 2003

Ιστοσελίδες

- <https://dictionary.law.com/>
- <http://www.businessdictionary.com/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

- ΠΠρΑθ 419/2005 ΕΕμπΔ 2005
- 284/2014 Εφ.Λαρ ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ
- ΕφΘεσ 1801/2008 ΕπισκΕΔ 2008
- Εφ Αθ 5102/2012, ΕΕμπΔ 2013
- ΕφΑθ 44/2008 ΔΕΕ 2008
- ΕφΑθ 3494/2007 ΔΕΕ 2007
- ΠΠΑθ 4831/1992
- ΜΠΑγρ 177/1999
- ΜΠΑθ 488/1999
- ΜΠΑθ 9726/1990
- ΠΠρΑθ 4831/1992 ΕΕμπΔ 1993
- 316/2010 ΠΠΛαρ
- ΑΠ 189/2018, ΧρΙΔ 2018 σχ. Μάρκου

- ΟΛΑΠ 5/2015, ΧρΙΔ 2015
- ΑΠ 320/2015, ΔΕΕ 2015
- ΑΠ 1483/2010, ΔΕΕ 2011
- ΕφΑθ 5102/2012, ΕΕμπΔ 2013
- ΕφΑθ 1089/2011, ΔΕΕ 2011.796
- ΕφΘεσ 1048/2003, ΕπισκεΔ 2003
- ΠΠΑ 4831/1992, ΕΕμπΔ 1993
- ΕφΑθ 6145/2004, ΔΕΕ 2005
- ΕφΠατρ 151/2010
- ΠΠΛαρ 316/2010, ΕπισκεΔ 2010
- ΑΠ Ολ 5/2015 ΕΕμπΔ 2015
- ΑΠ 189/2018, ΤΝΠ ΔΣΑ
- ΑΠ 189/2018
- ΕφΠατρ 265/2011 ΑχΝομ 2012
- ΕφΑθ 44/2008 ΕΕμπΔ 2008
- ΕφΑθ 6145/2004ΔΕΕ 2005
- ΜΠρΘεσ 25498/2011, ΤΝΠ ΔΣΑ.
- ΑΠ 1298/06, ΕλλΔνη 2006
- ΕΑ 877/14, ΕΕμπΔ 2014, παρατ. Σιώπη
- 39/2016 ΜΠΡ ΠΑΤΡ
- ΕφΑθ 5864/2011
- 877/2014 ΕΦ ΑΘ
- 4225/2018 ΕΙΡ ΑΘ
- ΑΠ 1888/2005, ΔΕΕ 2006
- ΑΠ 1313/ 1997, ΔΕΕ 1997
- ΕφΑθ 3494/2007, ΔΕΕ 2007
- ΕφΑθ 252/2007, ΕπισκεΔ 2007
- ΕφΑθ 7310/1996, Δνη 1997
- ΕφΑθ 5681/1996, ΔΕΕ 1997
- ΕφΘεσ 2500/1994, Αρμεν 1995
- ΠΠρωτΑθ 7476/1980
- ΑΠ 1888/2005, ΔΕΕ 2006
- ΑΠ 1313/1997, ΔΕΕ 1997

- ΑΠ 885/1994, ΔΣΑΕΕΠΕ 1997
- ΕφΑθ 252/2007, ΕπισκΕΔ 2007
- ΕφΑθ 7310/1996, Δνη 1997
- ΠΠρωτΑθ 3469/1991, ΕλλΔικ 1993
- ΜονΠρωτΑθ 11888/1995, ΕΕμπΔ 1995
- ΕφΑθ 3494/2007, ΔΕΕ 2007
- ΕφΑθ 4101/2005, ΔΕΕ 2006
- ΕφΘεσ 2303/1998, ΔΕΕ 1999
- ΕφΘεσ 2500/1994, Αρμεν. 1995
- ΠΠρωτΑθ 4831/1992, ΕΕμπΔ 1993
- ΜΠΑ 11888/95, ΕΕμπΔ 1995
- ΕφΑθ 8877/2005, ΝΟΜΟΣ, Ι. Μάρκου (2006) –σχόλιο, σε: Ελληνική Δικαιοσύνη, 3/2006
- 885/94, ΔΕΕ 1995,
- ΕΔωδ 107/99, ΕπισκΔ 2000
- ΑΠ 1285/80
- ΕΑ 3469/91
- ΜΠΑ 11888/95, ΕΕμπΔ 1981
- ΕΑ 5864/11, ΔΕΕ 2012
- ΕιρΑθ 4225/18, ΕΕμπΔ 2018
- 613/2019 ΠΠΡ ΠΕΙΡ
- 1298/2006 ΑΠ.
- ΠΠΑ 6042/03, ΕΕμπΔ 2004
- και ΟΛΑΠ 14/99, ΕΕμπΔ 1999
- ΑΠ 795/00, ΝοΒ 2001
- ΜΔΠρΑθ 365/2019 - σχόλιο: Ν. Σοϊλεντάκης σε: Διοικητική Δίκη, 3/2019
- 14/2014 Εφ.Λαρ
- 1801/2008 Εφετείου Θεσσαλονίκης
- ΕφΑθ 8138/1995